

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права
Кафедра історії держави і права

КОНГРЕС МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

19 квітня 2019 року

Одеса
Фенікс
2019

УДК 341.01
К 64

Конгрес міжнародного та європейського права [Електронний ресурс] : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). – Одеса : Фенікс, 2019. – 206 с.
http:_____

ISBN 978-966-928-393-1

УДК 341.01

ISBN 978-966-928-393-1

© Національний університет «Одеська
юридична академія», 2019

**ПРИВІТАННЯ
ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С.В. КІВАЛОВА**

Шановні учасники Конгресу міжнародного та європейського права! Щиро радий привітати вас з початком роботи міжнародного наукового заходу та побажати успішної роботи і плідних результатів у наукових дослідженнях!

Важливість цієї наукової події зумовлена низкою факторів. Зокрема, слід відзначити, що входження України в світове співтовариство держав у якості рівноправного партнера об'єктивно підвищило інтерес до міжнародної проблематики і, насамперед, до міжнародного права як універсального інструменту організації міждержавного діалогу та єдиного міжнародного нормативно-правового масиву, у рамках якого стає можливим становлення, розвиток і вдосконалювання різних форм колективного співробітництва держав і народів з метою досягнення загального миру і взаєморозуміння, що лежить в основі існування людської цивілізації.

Водночас закріплення такої багатогранної системи міжнародного співробітництва та її подальша успішна реалізація свідчать про наміри Української держави виступати рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяти зміцненню загального миру й міжнародної безпеки, приймати особисту участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Конгрес покликаний сприяти розвитку юридичної науки, співробітництву та комунікації між представниками різних правових шкіл, пошуку оптимальних шляхів розбудови спільного європейського простору. В рамках цього заходу предметом обговорення будуть історичні та сучасні аспекти еволюції системи міжнародних відносин та участь Української держави в цих

процесах. Зокрема, учасниками конгресу приділено увагу проблемам міжнародних зобов'язань України щодо поводження з відходами аграрного сектору, міграційній політиці держави під впливом сучасних конфліктів, міжнародно-правовому захисту прав дітей та ін.

Впевнений, що результати роботи Конгресу сприятимуть вирішенню завдань, які стоять перед нашою державою на шляху подальшої євроінтеграції. Бажаю всім учасникам Конгресу творчого натхнення, цікавих дискусій та наснаги в роботі!

Сергій Ківалов,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

Секція 1

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Бехруз Х.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ АФГАНСКОГО ПРАВА

Афганское государство – сравнительно молодое государство, основанное в 1747 г., однако история населяющих его народов насчитывает тысячелетия. Территория современного Афганистана входила в состав многочисленных государственных образований. Из-за выгодного стратегического расположения, на протяжении всего периода развития и становления государственности, он становился причиной конфликтов, в последние столетия – местом столкновения интересов двух колониальных держав – России и Великобритании, а в период «холодной войны» в XX в. – противостояния двух мировых систем.

Исследованием истории, культуры, традиций Афганистана в разные периоды занимались афганские и зарубежные ученые-востоковеды. Сложилась региональная отрасль востоковедения – афганистика. Что же касается изучения проблематики становления и развития афганского права (особенно его раннего периода), то следует обратить внимание на ее недостаточную разработанность по сравнению с проблемами исторического, экономического и политического развития Афганистана. Хотя в последнее время появился ряд публикаций по различным аспектам исследований афганского права. Отсутствие памятников права раннего периода, а также недостаточность необходимой литературы, по-

звolyающей исследовать происхождение, становление, трансформацию, а также динамику и перспективы развития афганского права, объясняет необходимость проведения фундаментальных исследований в этой области.

Согласно общепринятому подходу к периодизации истории человечества, выделяются эпоха Античности, эпоха Средневековья, эпоха Новой истории, эпоха Новейшего времени. Однако такая периодизация отражает особенности социально-экономического, культурного, политического развития европейских обществ, но неевропейских. Очевидно, что для объективного изучения истории государственно-правового развития этих обществ (в том числе и восточных), необходимо отказаться от европоцентристских подходов и стандартов, поскольку развитие этих обществ происходило в ином социально-экономическом, культурно-идеологическом, политическом измерении.

Представляется принципиально важным вовлечение в процесс постижения развития восточных обществ и присущих им государственно-правовых систем цивилизационного подхода. Это способствует восприятию многообразия культур, менталитетов и ценностей, в результате чего выявляется и объясняется разнообразие путей их общественного и государственно-правового развития. Вместе с тем, нельзя отрицать тот факт, что любая цивилизация, несмотря на доминирующую роль в ее развитии культурно-духовных элементов, проходит через определенные исторические этапы, где не последнюю роль играют социально-экономические факторы.

Историки, исследующие историю Афганистана и прилегающих территории и обществ, выделяют три периода в жизни народов, проживавших на территории современного Афганистана: исторический доисламский период, исламский период и современный период[1]. Что же касается формирования и развития афганского права, то исследователями выделяются следующие периоды: период обычного права, период исламского права и период так называемого законодательного или государственного права [2, 3].

Представляется, что при периодизации становления и развития афганского права необходимо учитывать множество факторов – религиозных, традиционных, этнических, политических, социально-экономических, повлиявших на этот процесс.

Правовое развитие Афганистана имеет тысячелетнюю историю и связано не только с исламским правом, хотя согласно цивилизационному подходу к классификации правовых систем, в рамках которого важнейшим является религиозный критерий, правовая система современного Афганистана относится к семье религиозного права.

Исходя из вышеизложенного, основными периодами в становлении афганского права являются *древний, доисламский период* (начиная примерно с VI в. до н. э. до VII века н. э.) и *исламский период* (начиная с середины VII в. по настоящее время). В свою очередь, исламский период условно можно разделить на три этапа: *первый этап* – распространение классического исламского права, связанное с проникновением ислама в VII в. на территорию современного Афганистана, и до создания в 1747 г. первого независимого централизованного афганского государства. *Второй этап* – формирование национальной правовой системы, датируемое созданием в 1747 г. первого независимого афганского государства – государства Дуррани, до провозглашения в 1919 г. политической независимости Афганистана. И, наконец, *третий этап* связан с трансформацией правовой системы после обретения национальной независимости Афганистана в 1919 г. по настоящее время.

Таким образом, история формирования и развития афганского права отображает особенности развития афганского общества и народов, проживающих на этой территории. После арабского завоевания территории современного Афганистана, ислам стал главным определяющим фактором политического, социально-экономического и духовно-культурного развития общества, что повлияло и на правовое развитие Афганистана. Правовая система Афганистана, как и правовые системы других исламских го-

сударств, начала развиваться в рамках, определенных исламской религией. После провозглашения Афганистаном в 1919 г. политической независимости, началось формирование национальной правовой системы, в рамках которой господствовал правовой дуализм, основанный на принципах и нормах исламского права, с одной стороны, и правовых заимствованиях из западного права, с другой. Но, несмотря на это, правовая система Афганистана так и не обрела светский характер. Исламский фактор был и остается решающим в правотворческой и, особенно, в правоприменительной сферах деятельности афганского государства.

Литература:

1. Fayz Muhammad Khatib Hazarah. The History of Afghanistan, – Kabul, 1924, ; Ghobar Mir Ghulam Mohammad Afghanistan in the path of History // The Constitution of Afghanistan. – London, 1978.
2. Faiz Ahmed. Shari'a, Custom, and Statutory Law: Comparing State Approaches to Islamic Jurisprudence, Tribal Autonomy, and Legal Development in Afghanistan and Pakistan, [Электронный ресурс]// Global Jurist. 2007. – Vol. 7: Iss. 1. – Available at: <http://www.bepress.com/gj/vol7/iss1/art5> ;
3. Said Amir Arjomand, Constitutional Developments in Afghanistan: A Comparative and Historical Perspective, 53 Drake L. Rev. 943 . – 2005.

Аракелян М. Р.

віце-президент, проректор з навчальної роботи, кандидат юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВООЗАЩИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ: ЭВОЛЮЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ

Исторический опыт организации правозащитной деятельности в Украине – сложный процесс, который условно может быть разделен на несколько этапов, наиболее близкими по временному критерию являются советский период и период после провозглашения независимости.

Понимание правозащитной деятельности в советский период характеризуется иным, концептуально отличным от понима-

ния ее общепринятого содержанием. До середины 50-х годов XX в., в сталинскую эпоху, правозащитная деятельность как таковая не признавалась, ассоциировалась с антисоветской агитацией и пропагандой, которая советским законодательством квалифицировалась как уголовное преступление.

После проведения в 1956 г. XX съезда КПСС и знаменитого доклада Н. С. Хрущёва, в стране начался период «оттепели», когда появилась не только надежда, но и были предприняты определенные попытки демократизации государственной и общественной жизни. Однако этот процесс продлился недолго, и начиная с 70-х годов правозащитников начали называть диссидентами, они продвигались репрессиям и привлекались к уголовной ответственности по ст. 62 УК УССР «Антисоветская агитация и пропаганда за распространение заведомо ложных измышлений, порочащих советский государственный и общественный строй» [1].

Тем не менее, правозащитная деятельность существовала и сводилась, прежде всего, к требованиям к советскому государству соблюдения законодательства. О фактах нарушений законодательства информировали общественность с помощью издания бюллетеня «Хроника текущих событий» [2], который издавалась в машинописной виде в течение 15 лет, с 1968 по 1983 гг.

Важным этапом правозащитного движения в Советском Союзе стало подписание в 1975 г. в Хельсинки «Заключительного акта Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе», стороной которого был СССР. Это послужило основанием для правозащитников добиваться от властей соблюдения прав и соблюдение человека в их общечеловеческом значении, то есть требовать исполнения не только советских законов, но и международно-правовых актов.

12 мая 1976 г. группа советских правозащитников объединились в неправительственную общественную организацию – «Московскую группу содействия выполнению Хельсинкских соглашений в СССР (Московская Хельсинкская группа, (МХГ)), которая подвергалась постоянным преследованиям и давлению

со стороны КГБ и других силовых ведомств. 6 сентября 1982 г. трое оставшихся на свободе участников МХГ были вынуждены объявить о прекращении ее работы. Однако в 1989 г. в период перестройки и гласности МХГ возобновила свою работу, которая продолжается по настоящее время.

9 ноября 1976 г. небольшая группа правозащитников в Украине объединилась в «Украинскую Хельсинскую группу» для содействия выполнению Хельсинкских договорённости, которая, несмотря на постоянное давление, продолжала свою деятельность, направленную на осуществление постоянного мониторинга соблюдения прав и свобод человека в Украине и защиту прав и свобод человека в органах государственной власти и др.

Важную роль в правозащитном движении Украины сыграла «Харьковская правозащитная группа» (ХПГ), зарегистрирована как юридическое лицо в ноябре 1992 г. С 1988 г. она была известна как правозащитная группа харьковского «Мемориала», некоторые активисты которой принимали участие в правозащитном движении 60-80-х годов. Деятельность сводилась к поддержке лиц, чьи права были нарушены, а также к общественному расследованию фактов нарушения прав человека. Кроме того, она анализировала состояние соблюдения прав и свобод человека в Украине.

Важным событием, повлиявшим на развитие правозащитной деятельности в Украине, стало изъятие из УК УССР в 1989 г., согласно Указа Президиума Верховного Совета СССР от 8 апреля 1989 г., ст. 62, предусматривавшей уголовную ответственность за распространение заведомо ложных сведений, порочащих советский государственный и общественный строй» [3]. Важным этапом в правозащитной деятельности на территории Украины является принятие 17 апреля 1991 г. Закона УССР «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине» [4], согласно которому все осужденные по этой статье были реабилитированы независимо от фактического обоснования, то есть фактически амнистированы.

Провозглашение государственной независимости открыло новую эру политического и государственно-правового развития украинского общества. В данном контексте правозащитная деятельность обрела совершенно иное содержательное наполнение, а защита прав и свобод человека стала приоритетным направлением государственной политики государства. Конституция Украины закрепила положение, согласно которому «человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью» (ст. 3), в ее структуре был выделен Раздел II «Права, свободы и обязанности человека и гражданина», полностью посвященный основным правам и свободам человека [5]. Такие конституционные положения дали новый импульс правозащитной деятельности в Украине.

Таким образом, правозащитная деятельность современного украинского государства представляет собой главное содержательное наполнение его внутренней и внешней политики, базирующаяся не только на законодательных закреплениях, но и отражающая евроинтеграционные стремления украинского общества.

Литература:

1. Уголовный кодекс УССР 28.12.1960 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html
2. Хроника текущих событий. Бюллетень [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hts.memo.ru>
3. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8.04.1989 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/Указы_Президиума_Верховного_Совета_СССР/1989
4. Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років» от 17.04.1991 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T096200.html
5. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 147.

Єфремова Н. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІДЕЯ «СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ ЄВРОПИ» В ПРОЕКТІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ АУРЕЛА ПОПОВИЧА

В сучасних наукових колах ще не склалося єдиного погляду щодо визначення початкового етапу об'єднавчих процесів в Європі. Уявлення про Європу як про певну сукупність сусідніх культурно та релігійно споріднених народів, почали формуватися з XI століття. На початку XIX ст. вже існувало більше 2 десятків ідей, що мали на меті запобігти міждержавним конфліктам у Європі і визначити шляхи примирення й об'єднання держав. Тоді наблизитись до практичної реалізації ідеї союзу національних держав Європи зуміли внаслідок наполеонівських війн та низки інших обставин. Аби протистояти спільним проблемам, в Європі створювались міждержавні союзи. Наприклад, створений 1815 р. – «Священний союз» або «Союз трьох імператорів», певним чином об'єднав Російську та Австрійську імперії та Пруссію і проіснував майже 100 років. Його головним завданням став захист європейських монархій від революційних виступів і міжнародної агресії.

Саме, після військово-політичної поразки Наполеона на Віденському конгресі 1814–1815 рр., в осередку переможців домінуючим стали уявлення про «європейську рівновагу». З того часу спостерігалась тенденція боротьби двох проектів єднання Європи – силового імперського та мирного демократичного. В цьому контексті, накопичений досвід Габсбургів як політиків і правителів, які очолювали народи з різними рівнями розвитку економіки, різними мовами, культурою та релігіями, їхні досягнення і помилки представляють певний інтерес і сьогодні.

Завдяки втіленню низки доволі послідовних реформ в Австрії були не просто об'єднані різні народи, там зуміли оцінити і поступово почати впроваджувати демократичні напрацювання

інших країн, що дозволило скасувати кріпосне право і перейти до капіталістичних відносин в економіці.

Однак, доцільно нагадати, що еволюційний шлях переходу від епохи Середньовіччя з її дворянськими феодально-кріпосницькими відносинами до епохи нового часу робив цей період дуже складним. Він мав на меті оздоровити суспільство, зміцнити державу та адаптувати імперію до нових умов. Багатонаціональний склад населення держави призводив до того, що національне питання стало стрижнем усього політичного життя країни, а національна боротьба фактично ототожнювалась із соціальною боротьбою народних мас проти дворян і буржуазії.

У другій половині XIX ст. в Австро-Угорщині почали розуміти, що боротись за цілісність держави виключно грубою силою вже є нереальним завданням через зростання національної самосвідомості народів, розвиток освіти, свободи друку тощо. Отже, треба було шукати компромісні варіанти.

В середині XIX ст. істотним елементом європейської дійсності став пацифістський рух, який найбільш чітко проявився у мирних конгресах, що скликались ще з другої половини 40-х рр. XIX ст. Саме в рамках цього руху відбувалося значне поживлення ідей і проектів об'єднання Європи. Інтерес до них значно посилювався в контексті поширення європейських федералістських теорій. Французький історик П. Ренув'єн, який ретельно вивчив європейський рух тих часів, писав, що ідея Сполучених Штатів Європи досить позитивно сприймалась в різних країнах.

Термін «Сполучені Штати Європи» часто використовував Мадзіні, але першим його вжив італійський республіканський діяч, історик і економіст, товариш Мадзіні – Карло Каттанео [1, с. 70, 74]. В своїх працях він писав: «Принцип національностей веде до розриву держав на сході Європи і до фрагментарної федерації вільних народів. Між цими народами можлива лише єдина форма єдності – федерація. Ми можемо досягти світу тільки тоді, коли будемо мати Сполучені Штати Європи» [2, с. 201].

У Франції цю ідею висували Анрі Фегерей і адвокат Венізер. Так, У 1848 р. про Сполучені штати Європи писала французька «Le Moniteur universel» і англійська «Daily Telegraph». Еміль Жирарден ставив в одній із статей питання: «Чому не можуть бути створені Сполучені Штати Європи подібно до того, як існують Сполучені Штати Америки?» [2, с. 201]. Отже, ідея створення «Сполучених Штатів Європи» з моменту своєї появи стала предметом гострої політичної й ідеологічної дискусії. В нього вкладався різний зміст в залежності від того, чиїм соціальним і політичним інтересам він був покликаний служити.

Надалі гасло «Сполучених Штатів Європи» то зникало, то з'являлося знову. Але в 50-60-х роках для В. Гюго, Дж. Мадзіні і Дж. Гарібальді воно було наповнено демократичним і гуманістичним змістом. В пан'європейських ідеях та проектах вони бачили засіб боротьби з європейською реакцією і політикою Священного Союзу. Але вже тоді була очевидною утопічність подібних ідей. Ця ідея також використовувалася 1867 р., в Парижі, Лігою миру (з 1872 р. вона була перейменована в Товариство друзів миру, а з 1883 р. – на Арбітражне товариство). Сам факт нового поживавлення ідеї «Сполучених Штатів Європи» відображав підйом визвольного руху європейських народів та пошуки антитези Священного Союзу [2, с. 206].

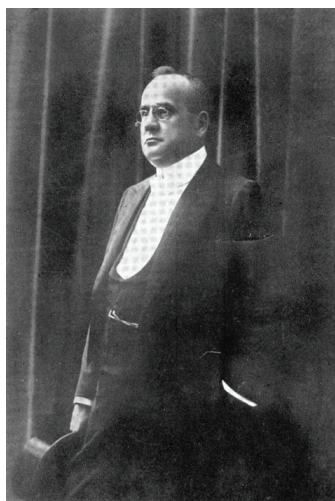
Ідея європейської єдності розумілась ними в нерозривному зв'язку з боротьбою проти деспотизму і тиранії, за свободу і незалежність народів. Вони відкидали наднаціональну Європу, виступаючи за союз вільних європейських народів, за федерацію країн, що борються за республіканські, демократичні форми правління. Продовжуючи традиції минулого, прихильники європейської федерації пов'язували її здійснення з досягненням миру між європейськими країнами і народами. Але ситуація в Європі у другій половині XIX ст. істотно відрізнялася від епохи Французької революції кінця XVIII ст.

Кінець XIX і початок XX ст. ознаменували початок якісно нового етапу в світовій і європейській історії. Розвиток капіта-

лізму, створення великих монополій і картелів, складання нових блоків, коаліцій і союзів стимулювали поширення універсалістських ідей, висловлюючи зростання нових тенденцій у світовому розвитку. На цій основі відроджувалися ідеї і проекти об'єднання Європи, в тому числі і під гаслом «Сполучених Штатів Європи». Проте в нових історичних умовах це гасло суттєво позбувалось демократичного змісту.

Однак серед причин популяризації ідеї Сполучених Штатів Європи на початку XX ст. слід назвати і побоювання буржуазних лібералів за майбутнє Європи в умовах, коли вона розколювалася на потужні блоки та коаліції, та коли протиборство великих держав набувало всесвітнього характеру і загрожувало світовою війною. Крім того, Сполучені Штати Європи повинні були створити бар'єр перед наростанням ліворадикального робітничого руху і дати новий імпульс розвитку європейського капіталізму.

Отже, в контексті посилення таких поглядів, у 1906 р. політик і юрист Аурел Попович (за походженням – австро-угорський румун (1863 – 1917) видав книгу «Сполучені Штати Великої Австрії» (нім. Vereinigte Staaten von Groß-Österreich), в якій запропонував реорганізувати країну у формі федерації.

Він відштовхувався від подібних ідей угорського революціонера Лайоша Кошута, який пропонував те ж саме півстоліття тому. В книзі А. Попович пророчо писав: «Велика різноманітність походження, мови, звичаїв і побуту різних народів потребує від імперії Габсбургів такої форми державного управління, яка б могла гарантувати, що жоден з народів не буде обмежений або пригнічений іншим у своїй національній політиці, саморозвитку, культурному надбанні – одним словом – у своєму розумінні життя. Часу залишилося небагато. Всі народи монархії очікують рятівних кроків імператора. Це вирішальний історичний момент: збережеться або загине імперія Габсбургів? Поки що все ще можна виправити і зберегти» [3, р. 32].

Аурел Попович пропонував розділити Австро-Угорщину на 15 рівноправних штатів за національно-територіальним принципом: три німецькомовних (Німецька Австрія, Німецька Богемія і Німецька Моравія), Угорщину, чесько-мовну Богемію, Словаччину, Хорватію, словено-мовну Крайну, польсько-мовну Західну Галичину, румунсько-мовну Трансільванію, італійсько-мовні Трієст і Трентіно, україномовну Східну Галичину, нарешті, Воеводину – з сербською, та хорватською мовами. Крім того, ряду етнічних анклавів (переважно німецьких) у східній Трансільванії, Банаті та інших частинах Угорщини, південної Словенії, великих містах (таких як Прага, Будапешт, Львів та ін.) надавалася особлива автономія. Саме цей план підтримував ерцгерцог Фердинанд. На противагу батькові, спадкоємець престолу – Франц Фердинанд за два місяці до початку Першої світової війни і своєї трагічної загибелі позитивно відгукнувся стосовно проекту реформування дуалістичної Австро-Угорщини в Сполучені Штати Великоавстрії [4, с. 32].

Але план Аурела Поповича, якого відверто підтримував Ф. Фердинанд, лякав не тільки сербських націоналістів. Всередині країни йому найбільше опиралися угорці, які побоювалися втратити свої привілеї в імперії і контроль над землями хорватів, словаків та румунів. Прем'єр-міністр Угорщини граф Іштван

Тиса погрожував: «Якщо престолонаслідник надумас здійснити свій план, я підніму проти нього національну революцію мадярів і зітру з лица Землі». Пізніше висловлювалися припущення, що угорські чиновники могли бути причетні до вбивства в Сараєво. Однак принципове положення цього проекту – штат як національно-адміністративна одиниця не сприймалася впливовими колами австрійських німців, угорців, поляків, чехів, які твердо виступали за неподільність своїх територій [5, S. 396, 413].

Література:

1. Невлер В. Е. Мадзини и «Молодая Европа». Вопросы истории. 1972. № 4. С.62-77.
2. Чубарьян А. О. Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира. Москва : Международные отношения, 1987. 352 с.
3. Popovici Aurel. Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn. Leipzig : B. Elischer nachfolger. Leipzig : B. Elischer nachfolger. 1906. P. 427.
4. Айрапетов А. Г. Австро-Венгрия: взгляд историков на реалии многонационального государства. Вестник Тамбовского университета. Серия : Гуманитарные науки. 1996. Вып. 3-4, С. 29-30.
5. Bibi V. Der Zerfall Österreichs. Wien, 1924.

Попсуєнко Л. О.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Капустіна Н.Б.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КОМУНІКАТИВНА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА : АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ІДЕЙ

Комунікативна філософія базується на понятті комунікації. Комунікація пов'язана як з пізнанням, так і зі ставленням до пізнаного, а також і з дією відповідно до отриманого знання. Тому соціальна комунікація включає в себе інформаційний (раціональний), емоційно-ціннісний (ірраціональний) і праксеологічний

(діяльний) аспекти. Слід зазначити, що комунікація не зводиться до отримання та передачі інформації, окрім різноманітних повідомлень, констатації подій і пізнавальних суджень, тому що існує особливий клас висловлювань, які одночасно виступають діями.

Поняття комунікативної дії вимагає, щоб дійові особи були розглянуті, як суб'єкти, що говорять і слухають, і пов'язані будь-якими відносинами з об'єктивним, соціальним або суб'єктивним світом, і одночасно висувують певні претензії на значущість того, про що вони говорять, думають, у чому вони переконані. Тому ставлення окремих суб'єктів до світу завжди опосередковані та релятивовані можливостями комунікації з іншими людьми, а також їх суперечками і здатністю прийти до згоди. При цьому діюча особа може висувати такі претензії: її висловлювання істинне (*wahr*), воно правильне (*richtig* – легітимно у світлі певного нормативного контексту) або правдоподібне (*wahrhaft* – коли намір мовця адекватно виражено в вислові) [1, с. 84 – 91].

В ситуації комунікативної дії дійсним для координації учасників є зусилля, спрямоване на мовне взаєморозуміння, тобто єднальну силу мови як такої. Основою для комунікації є мова, а метою – взаєморозуміння. Саме комунікативна дія, на думку Ю. Габермаса, робить можливим існування та розвиток соціального ладу, оскільки в ньому містяться структури свідомого самообмеження. Лише комунікативна дія означає, що індивіди використовують структури обмеження мови, що інтерсуб'єктивно приймаються (у сенсі слабкої трансцендентальної необхідності), для того, щоб вийти з егоцентричної позиції цілераціональної спрямованості на власний результат та співвіднести себе з критерієм раціональності, спрямованої на взаєморозуміння [2, с. 304]. Габермас в рамках теорії комунікативної дії виділяє два типи поведінки: комунікативний і стратегічний. Інструментально орієнтована поведінка (стратегічна), що має своєю ціллю не досягнення порозуміння, а задоволення певного інтересу, веде до свідомого або несвідомого обману партнера. При свідомому обмані складається система маніпулювання, а при несвідомому обмані

має місце перекручена комунікація. Наслідки і того, й іншого для суспільства, культури й особистості можуть стати фатальними. У випадку ж поведінки, орієнтованої на комунікацію, складаються впорядковане середовище, стійкі легітимовані міжособистісні відносини [3, с. 163].

Комунікативна філософія сприяє виникненню на початку 90-х років XX століття комунікативної теорії права, в основі якої полягає феноменологія, а її головна ідея – відмова від пошуку об'єктивної істини. Кожен суб'єкт по-своєму сприймає світ, тому головне не вивчення об'єктивної істини, тому що знайти її неможливо, а вивчення того, як суб'єкти сприймають світ. Суб'єкти постійно вступають в спілкування – комунікацію. Для того, щоб спілкування відбулося, необхідно, щоб між суб'єктами виник компроміс в розумінні цього світу. Суб'єкти повинні знаходити щось спільне і очевидне, інакше комунікація не відбудеться.

Р. З. Лівшиц вважає, що право не відноситься ні до яких штучних конструкцій та соціокультурних закономірностей і нерозривно пов'язується з комунікативною природою самої людини (суб'єкта права), право одночасно представляє собою ідею і текст, норму і відношення до права, імперативно-атрибутивні переживання і соціалізовані цінності [4, с. 53]. Відповідно до цієї теорії, право розглядається як сфера людської взаємодії, сфера згоди і компромісу : право – сфера свободи і відповідальності, рівності і справедливості. Право далеко не завжди результат повної згоди, але в ньому завжди присутній мінімум справедливості. За К.-О. Апельм, автором теорії комунікативного співтовариства, Ю. Габермасом, автором теорії комунікативної дії, справедливими є розумні рішення, прийняті з позицій етики дискурсу. Аргументативний дискурс, як вища інстанція суспільного життя, є умовою прийняття всіх розумних рішень. Даний дискурс виявляється можливим, якщо дотримуються його основні процедурні нормативні права і загальна відповідальність всіх можливих партнерів по дискурсу, яка є трансцендентно-прагматичним корелятом ідеї прав людини (природне право) [5, с. 299]. Право народжується на пізнавально-

му рівні, на рівні згоди і сприйняття, і існування права завжди пов'язане з осмисленими правами і обов'язками.

З точки зору комунікативної теорії права, формування права неодмінно передбачає визнання іншого рівним собі на рівні прав і обов'язків. Для Габермаса, держава повинна представляти таку демократично легітимізовану систему права, де всім громадянам буде гарантована їх політична і приватна автономія. Приватна автономія означає свободу дій особистості і гарантію суб'єктивних прав і основних свобод особистості. Суспільна автономія приписує кожній особистості право на участь в будь-якому суспільному дискурсі. Ці дві форми автономії – особиста і суспільна – полягають в основі принципів практичного розуму. Це означає, що легітимними стають тільки ті норми права, які виробляються всіма учасниками процесу дискурсу в результаті консенсусу: «Відповідно до принципу дискурсу, загальнозначущі значення повинні отримувати тільки ті норми, які створюються в процесі згоди всіх потенційних учасників політичного процесу, і тільки в тому випадку, якщо ці учасники беруть участь у раціональних дискурсах» [7].

Саме у Габермаса ми виходимо на поняття ідеальної процедури прийняття рішень, де «ця демократична процедура, яка встановлює внутрішній зв'язок між переговорами, дискурсами самоузгодження і справедливості й обґрунтовує припущення, що при таких умовах досягаються розумні і відповідно чесні результати» [6, с. 392]. Критерієм легітимності правових норм стає їх відповідність комунікативній раціональності, тобто коли вони за-слуговують на вільне визнання з боку кожного члена правового співтовариства. Лише процедура демократизації законотворчості робить можливим реалізацію цієї ідеї. Тому в правовому суспільстві законодавчий процес посідає центральне місце в механізмі соціальної інтеграції. А в основі справедливої правотворчості, тобто такої, що утворює закон, який спрямований на встановлення справедливого суспільства, полягає етичний дискурс толерантності. До цього дискурсу Ю. Габермас ставить такі вимо-

ги: повне духовне розкріпачення людей, участь кожної дорослої людини в обговоренні сутності справедливості. В ході дискусій передбачається виникнення консенсусу, який би відтворював необхідність кооперації. При цьому соціальна умова солідарності виступає тут не як матеріальний критерій реалізації справедливості, а як процедурна умова. Легітимність права, таким чином, залежить від універсальної згоди на це. Це відповідає принципу дискурсу, що згадувався напочатку, відповідно до якого саме такі норми є легітимними, на підставі яких всі, на кого вони можуть поширюватися, мають можливість дійти згоди як учасники розумного дискурсу» [7, с. 138].

Таким чином, комунікативна філософія права вважає, що право народжується в комунікації, а правова реальність має комунікативні підстави. Комунікативна теорія розширює уявлення про досягнення правового суспільства шляхом забезпечення реалізації принципу легітимності, автономії особистості, прав і свобод громадянина, втілення в життя правових смислів, перш за все, ідеї демократії, відповідальності та справедливості.

Література:

1. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації / Пер. з німецької // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 84 – 91.
2. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Ю. Габермас // Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – С. 287-324.
3. Капустіна Н.Б. Проблема інтерпретації влади в комунікативній філософії / Н.Б. Капустіна // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 50. – Одеса: Юрид. л-ра, 2009. – 476 с.
4. Лившиц Р. З. Теория права / Р.З. Лившиц. – М.: Бек, 1994. – 224 с.
5. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
6. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.
7. Habermas J. Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats / J. Habermas. Frankfurt-on-Main : Suhrkamp, 1992. – 704 s.

Смазнова І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії, докторант
кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ

Парные категории «агрессия» и «толерантность», отражающие современные тенденции развития общества, продолжают проявлять себя в своем многообразии. В условиях экспансии насилия и агрессивных способов разрешения любого рода конфликтов продолжает популяризироваться противоположная им идея толерантности, несущая иную шкалу приоритетов.

В современной философии рассматриваются направления толерантности в разнообразных аспектах жизни социума – праве (И. В. Галицкий), образовании (О. А. Грива), психологии (А. І. Гусев), социологии (В. В. Логвинчук), журналистики (О. Ю. Сухомлин), политике (О. Н. Тарасишина) и других.

Еще в 1913 году выдающийся зоолог Шелфорд В. Э. сформулировал закон толерантности, который является одним из основных в экологии. Согласно ему – присутствие или процветание популяции любых организмов в данном местонахождении зависит от комплекса экологических факторов, где у каждого из них в организме существует определенный диапазон толерантности (выносливости).

На человека, который является социобиологическим организмом, также распространяется закон толерантности. Сознание и жизнь каждого члена общества представляет собой уникальность, неповторимость. Сохранение многообразия в его единстве является целью развития современного глобального общества. Толерантность детерминирована культурным, национальным, духовным разнообразием, которое само по себе является источником конфликта, и одновременной направленностью к устойчивости социума, его покою. Только на фундаменте закона толе-

рантности у современного общества есть перспектива сохранить свое существование и продолжить развитие.

Особенно трудно утверждать принципы толерантности в социальном сознании в контексте доктринального доминирования такого источника развития – как насилие, агрессия, поскольку основную логику мышления в эпоху постмодерна задали три великих конфликтолога:

- Ч. Дарвин, изложивший в 1859 году в своей книге «Происхождение видов путем естественного отбора, или Сохранение благоприятных пород в борьбе за существование», концепцию развития только через выживание и борьбу видов;

- К. Маркс, выдвинувший в Манифесте коммунистической партии идею о развитии только через антагонизм классов, через борьбу и конфликт;

- З. Фрейд в своих трудах над теорией психоанализа, показал, что только конфликт между сознанием и бессознательным движет развитием личности.

Несмотря на популярность, представленных Дарвином, Марксом и Фрейдом положений, в современном мире толерантность получает все большее признание и все успешнее отстаивает свое место в ряду гуманистических ценностей. По видимому, наступил момент необходимости закрепить толерантность в качестве общечеловеческой ценности для противовеса насилию без чего проблематично существование современного глобального общества. Проявление толерантности является не столько долгом отдельной нравственной личности, сколько актуальной потребностью человеческого сообщества. Толерантность – это ценность, которая обеспечивает единство во многообразии, представляет возможность для замены культуры милитаризма культурой мира.

Хотя сам термин «толерантность» сравнительно недавно стал популярным в сфере социальных наук, понятие «толерантность» в его различных вариациях («терпение», «терпимость» и т.д.), исследовалось представителями разных философских школ и направлений в разные исторические эпохи.

В науке существует твердое убеждение, что теория толерантности была основана Д. Локком в его «Письме о терпимости» 1689 года, в XIX веке продолжила развитие в эссе «О свободе» С. Милля. Однако в принципе можно отыскать «основы толерантности практически в любой культуре» [9, с. 158].

В Древнем мире чувство толерантности проявлялось в терпимости к чужим богам. Завоеватели, зачастую из политических соображений, мирились с почитанием покоренными народами своих богов, полагая, что «чужие» боги тоже реальны. Примером является «политика» завоеваний Александра Македонского с уважением иной культуры и религии.

Идея толерантности отражена в этико-политической доктрине древнекитайского мыслителя Конфуция. В период античности толерантность связывалась с интеллектуальным аскетизмом как предпосылкой духовного и социального сплочения людей (Сократ, Платон), со свободомыслием (Аристотель, Гераклит, Демокрит, Эпикур).

Для философии Средних веков толерантность – это путь возможного примирения с инакомыслящими, мирного решения вопроса религиозной ненависти. Особенно актуальным становится обращение к инструментальным возможностям толерантности во время религиозных войн. Сторонниками религиозной толерантности выступили В. Дильтей, М. Лютер и др. Компромисс католиков с протестантами явился первым практическим опытом толерантности в Европе, давшим толчок развитию либерализма в Новое время.

Философы эпохи Просвещения трактовали категорию толерантности в политическом аспекте как свободу мысли, веры и слова. основополагающим принципом, на котором должны выстраиваться внутренние и внешние отношения государств, мыслители называют принцип гуманности (Вольтер, Д. Дидро, И. Кант, Ш. Монтескье и др.).

В русской философской мысли следует выделить произведения Н. А. Бердяева, И. А. Ильина, В. С. Соловьёва, Л. Н. Толстого

и др., посвященные осмыслению нравственных (в том числе толерантных) основ православного мира. Так П. И. Новгородцев пишет: «Совершенствование личности нужно для прогресса общества, но не оно одно, а сверх того ещё и известные общественные мероприятия... политические средства не всемогущи; но... для своих целей эти средства и незаменимы» [7, с. 202-203].

Современную концепцию толерантности, характерную для мультикультурного общества, предоставил Д. Роулз в своих трудах «Теория справедливости» и «Политический либерализм».

Краткий историко-философский анализ категории толерантности позволяет согласиться с мнением этнолога А. А. Никишенкова о широком диапазоне мнений в трактовке сущности толерантности – от признания ее ценностью до полного отрицания [6, с. 122].

По мнению философа Хомякова М. Б., толерантность очевидно не является ни ценностью, ни добродетелью. «Она – лишь способ, посредством которого утверждается всегда какая-то иная ценность — свобода, равенство, справедливость и т. д. Именно поэтому разные культуры имеют разные модели толерантного сознания» [9, с. 11].

В диссертации Галицкого И. В. «Толерантность в правовой жизни Украины» дана характеристика толерантности как правовой ценности, как принципа права и компонента правовой культуры. Нельзя не согласиться с выводом автора о невозможности узкого подхода к толерантности. Автор предлагает использовать в отечественном контексте термин «великодушие», который наиболее полно отражает сущность толерантности [3, с. 133].

Экономист Бугалин А. В. обозначает толерантность как «креатосферу – сферу со-творчества Человека» [2, с. 28]. Толерантность предполагает открытый диалог субъектов и их творческо-деятельностные отношения, основанные на справедливости, равноправии, уважении, преодолении возникших противоречий.

Содержание философских работ по толерантности свидетельствуют как об отсутствии однозначной дефиниции толе-

рантности, так и о наличии множества подходов к определению оснований толерантности, что характерно для таких сложных социальных феноменов. Сближение позиций авторов прослеживается в наличии нравственной составляющей истоков толерантности. Изучение философских основ толерантности выявило, что европейскими основаниями толерантности стали жизнь, свобода и частная собственность.

По своей сути, толерантность означает готовность к диалогу, принятию иного образа жизни или мышления, при обязательном отсутствии угрозы жизни, здоровью, достоинству или собственности. Что бы оставаться в границах подлинно толерантного поведения у субъекта должен быть высокий уровень общечеловеческой культуры, ответственности, нравственности. Особенно актуально перейти от обсуждения вопроса толерантности субъекта к становлению культуры толерантности. Как пишет Асмолов А., «культура толерантности – это культура обеспечения баланса интересов конкурирующих сторон. Если мы не найдем возможность создавать мотивы поведения, направляемого социальными нормами культуры толерантности, если мы не найдем пути формирования установок, определяющих наше сознание, у нас никогда ничего не получится» [1].

Литература:

1. Асмолов А. Г. Толерантность как культура XXI века [Электронный ресурс] // Век толерантности. 2004. № 7. URL : <http://zaoisc.ru/metod/publikacii/asmolov-toler-kak-kultura.doc>.
2. Бузгалин А. В. Диалектика: реактуализация в мире глобальных трансформаций // Вопросы философии. 2009. № 5. С. 28
3. Галицкий И. В. «Толерантность в правовой жизни Украины»: монография. Одеса : Феникс, 2012. 144 с. С. 133.
4. Никишенков А. А. Опыт антропологического анализа толерантности / Новая философская энциклопедия. Москва : Мысль, 2001. С. 122.
5. Новгородцев П. И. Об общественном идеале. Москва: Пресса, 1991. 640 с.
6. Хомяков М. Б. Толерантность: парадоксальная ценность // Журнал социологии и социальной антропологии. 2003. Т.VI. №4. С. 98-112.

Горяга О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІДЕЯ УТВОРЕННЯ ФЕДЕРАЦІЇ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ, ЛИТВОЮ ТА УКРАЇНОЮ В ГАДЯЦЬКОМУ ТРАКТАТІ 1658 РОКУ

У сучасних наукових дослідженнях під європейською інтеграцією прийнято розуміти процес, який було офіційно започатковано після підписання Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951 р.). Однак, успіх європейських країн у розбудові високо інтегрованого наднаціонального Європейського Союзу, якого вони досягли менше ніж за 70 років, важко пояснити, якщо не враховувати, що ідейні пошуки стосовно об'єднання Західної Європи своїм корінням походять з давніх часів.

В сучасних наукових колах ще не склалося єдиного погляду щодо визначення початкового етапу об'єднавчих процесів в Європі, але беззаперечним фактом є те, що інтеграційні процеси між європейськими країнами та Україною існували здавна.

Здобувши перемогу у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького український народ опинився перед складним питання подальшої розбудови України-Гетьманщини. Вирішити його без підтримки сусідніх держав було неможливо, з чим власно і пов'язується один з яскравих експериментів в області міждержавно-правової інтеграції.

Як відомо, Б. Хмельницький, порвавши зв'язки із Річчю Посполитою, уклав 1654 р. угоду з московським царем Олексієм Михайловичем Романовим, яка не виправдала очікувань гетьмана. Відносини між Московською державою та Україною почали розвиватись непросто. Окремі рішення московського царя носили відверто зрадницький характер щодо України. Отже, оцінюючи наслідки російсько-польської політики 1655-1656 рр. в сукупності з загостренням внутрішніх конфліктів в Україні-Гетьманщині, Б. Хмельницький був змушений шукати нових союзників. Зра-

джений царем, він почав шукати політичного зближення зі шведським королем.

Варто зазначити, що в історико-правовій науці існує припущення, що приблизно в той же час гетьман продовжував розвивати ідею перетворення України-Гетьманщини на Велике князівство Руське [1, с. 96]. Воно ґрунтується на тому факті, що під кінець життя Б. Хмельницький висловлював думки про те, що Україна повинна стати незалежним князівством, яке б складалось з двох воєводств – Київського та Чернігівського, з урядуванням на зразок Литовського, але з гетьманом не чолі. При цьому гетьманська влада передбачалась ним спадковою.

По смерті гетьмана ідея пошуку нового союзника активно розвивалась часто змінюючи свій напрямок. Частина членів генеральної козацької старшини стояла на автономіських позиціях, бажаючи мати справу з «керованим» польським королем, аніж з московським царем з його необмеженою владою. Дехто з українських політиків у той час почали схилитися до ідеї федеративного зв'язку з Польщею, в якому Україна мала би повну внутрішню самостійність [2, с. 84]. Провідниками цієї ідеї стали Іван Виговський, Юрій Немирич й Павло Тетеря.

Так з'явилась таємна пропозиція про перегляд відносин з Річчю Посполитою. Новий гетьман – Іван Виговський усвідомлював, що увійти до європейського співтовариства з невизначеною юридично гетьманською владою та слабо розробленими державними інституціями годі було мріяти. Власно виходячи з цих реалій гетьман і приступив до розробки нового політичного плану, в якому передбачалось зберегти республіканську форму правління в Україні за умов обмеження старшинської влади. Згідно його задумів планувалось створити життєздатну державу, перевівши козацьке звичаєве право на типовий для Європи рівень аристократичної чи напіваристократичної республіки.

Ідея утворення федерації між Польщею, Литвою та Україною знайшла своє відображення у Гадяцькому трактаті 1658 р. в угоді гетьмана з польсько-шляхетським урядом про нову унію.

Одним з авторів Гадяцького трактату з української сторони був магнат, дипломат і козацький полковник Юрій Немирич. Його рід належав до найбагатших в Речі Посполитій і поступався лише Острозьким і Вишневецьким. З 1630 р. він студіював в університетах Лейдена і Амстердама, Базеля, Падуї і Сорбони. Перебування за кордоном зробило Немирича палким прихильником республіканської форми правління [3, с. 192]. Його також вважають одним з авторів «Маніфесту до європейських держав», що був посланий 1658 року від імені українського уряду з метою пояснити причини виступу гетьмана І. Виговського проти Московської держави.

Політичні погляди Ю. Немирича також знайшли своє відображення в опублікованому 1632 р. трактаті «Роздуми про війну з московітами» (Перекладено з латинської мови за окремим виданням твору, першодруком: *De bello Moscovitico*. – Париж, 1634. – авт.), в якому він порівнював державний устрій Речі Посполитої і Голландії, а також Московської держави. Причому, останню він уподібнив Туреччині, як розсадник тиранії і деспотизму.

Системно аналізуючи юридичну сторону «першого» списку проекту майбутнього союзу, ми бачимо, що Україна-Гетьманщина в межах воєводств Київського, Чернігівського й Брацлавського ставала вільною й формально незалежною державою під назвою Великого Князівства Руського, яка входила на рівних у федерацію трьох держав. Об'єднувалася ця федерація особою спільно обраного короля. Всі три народи мали спільними силами здобути береги Чорного моря і відкрити на ньому вільну навігацію. Вони мали взаємно допомагати у війні. У проекті також передбачалось право Московської держави увійти до цієї федерації як її четвертий суб'єкт.

На чолі Великого Князівства Руського мав бути гетьман, а не король, якого вибирали б українські стани довічно й затверджував король. Відновлювалися довоєнні (до 1648 р. – авт.) місцеві органи влади, адміністративно-територіальний устрій, суд і судочинство, а для карбування грошей із зображенням короля дозволялося відкрити скарбівню. Польські й литовські війська не мали

права перебувати в Україні. Козакам забезпечувалися давні соціальні права, але щороку гетьман мав подавати королю реєстр на 100 козаків із кожного полку для надання їм шляхетської гідності. Практично це означало, що козацька старшина ставала шляхтою, а низове козацтво залишалось у простому стані, і це в той час, коли шляхетством мав вважатися весь козацький стан. Введення цього параграфу в договір було однією з причин неприйняття Гадяцького трактату козацькими масами.

Згідно Гадяцького трактату, Берестейська церковна унія мала бути скасована в усіх трьох державах: Україні, Литві й Польщі; православна віра мала бути зрівняна в правах із римо-католицькою. В Україні мали бути засновані дві академії, дозволялося відкривати колегії, гімназії з латинською або грецькою мовою навчання; взагалі всякі школи й друкарні «оскільки їх потрібно буде». Вводилася свобода друку й слова, навіть у релігійних справах, «аби тільки не було в книжках або в дискусіях образи королівського маєстату».

Проте польська сторона так і не погодилась на державну рівноправність, отож автономію надали тільки Наддніпрянщині. Українські депутати домагалися створення Великого князівства Руського на зразок Великого князівства Литовського з включенням туди і західноукраїнських земель – воєводства Волинського, Подільського, Руського, Белзького, Пінського та Мстиславського повітів, однак їхні вимоги поляки відхилили.

Отже цілком очевидним є прагнення І. Виговського з його найближчим оточенням створити Україну державою європейського типу з усіма ознаками суверенної влади, хоча і під протекторатом польського короля. В свою чергу, це потребувало відхилення від демократичних засад козацької республіки, і перетворення України на державу з близьким до монархічного гетьманським правлінням. Основні ж політичні права там повинні були належати українській шляхті.

Отже, підбиваючи підсумки, слід відзначити, що прагнення І. Виговського та його найближчого оточення до перетворення України-Гетьманщини в державу європейського зразка під про-

тектором польського короля було, як їх заслугою, так, водночас, і їх помилкою. Український народ до таких перетворень виявився неготовим. І хоча Гадяцький трактат було укладено, Україна за ним практично не жила, бо більша частина українського населення та московські політики його не визнавали.

Разом з тим, впровадження у життя нового унійного проекту стало одним із ключових сюжетів політичної і соціальної історії Центрально-Східної Європи доби раннього Модерну. Адже, незважаючи на те, що угоді так і не судилося трансформувати Річ Посполиту в триєдину федерацію рівноправних народів, як того бажали її творці, вона передовсім продемонструвала невичерпність потенціалу політичного розв'язання надскладного соціального, політичного й етноконфесійного конфлікту, що так довго потребував на вирішення.

Література:

1. Шевчук В. О. Козацька Держава : етюди до історії українського державотворення. Київ : АБРИС, 1995. 389 с.
2. Чехович В. Гадяцький трактат // Українське державотворення. Невитребуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О. Мироненка. Київ : Либідь, 1997. 559 с.
3. Огородник І. В., Русин М. Ю. Українська філософія в іменах : підручник / за ред. М.Ф. Тарасенка. Київ : Либідь, 1997. 328 с.

Шевчук Я. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ОДЕСИ ПРОТЯГОМ ХІХ СТ.

Освітня система Російської імперії протягом ХІХ ст. була спрямована на те, щоби тримати підданих у покорі престолу; реалізувалось це за рахунок зв'язку освіти з православною церквою.

У програмах державних приходських училищ, у державній гімназичній освіті та університетах були відсутніми дисципліни,

які стосувалися б вивчення мов «іногородців» або інших представників неросійської людності.

На матеріалах міста Одеса яскраво простежується політика російського уряду щодо національних меншин відповідно до їхньої конфесійної приналежності, у тому числі в галузях права на освіту та права на користування рідною мовою. Так, представники православних конфесій – греки й болгари – користувалися певними пільгами порівняно з представниками неправославного населення, особливо у першій половині XIX ст. Греки та болгари мали право на користування рідною мовою та на отримання освіти рідною мовою, що закріплювалося на законодавчому рівні.

На відміну від греків, одеські болгари спрямовували більшість своїх зусиль на допомогу балканським болгарам, а не на розвиток болгарської освіти саме в Одесі.

Протягом другої половини XIX ст. політика уряду змінюється у бік більш суттєвої асиміляції. Проте в цей час, завдяки окремим меценатам, освіта греків та болгар у державних навчальних закладах підтримувалася шляхом надання стипендій.

На рівні уряду чинилися певні перешкоди щодо вірменської (вірмено-григоріани), польської (римо-католики) та німецької (лютерани) релігійної освіти. Вони не отримували ніякої державної допомоги; відбувалися постійні зволікання з виділенням земельних ділянок для будівництва шкільних закладів; вимагалася звітна документація, як те було заведене для світських навчальних закладів, чим порушувалися закони та традиції згаданих конфесій. Уряд, таким чином, намагався постійно контролювати неправославні навчальні заклади.

Освітні заклади світського характеру (наприклад, німецьке реальне училище св. Павла) були позбавлені тих прав, які надавалися державним освітнім закладам того ж рівня. Показовим є те, що з метою отримання цих прав німецькому реальному училищу необхідно було відмовитися від німецької мови навчання і перейти на російську.

Всінавчальні заклади представників національних громад утримувалися власним коштом – за рахунок, переважно, заможних членів громади, пожертвувань, відрахувань відсотків від прибутків комерційних закладів. Зокрема, на надання прав німецькому реальному училищу, навіть коли воно відмовилося від німецької мови викладання, уряд погодився лише за умови, що утримання його візьме на себе євангелицько-лютеранський приход.

Найбільш обмеженими в правах, у тому числі й на освіту, в Російській імперії були представники іудейського віросповідання – євреї, що офіційно закріплювалося законодавчими актами. В останній третині XIX ст. внаслідок зміни офіційної урядової політики щодо євреїв та декількох погромів, що відбулися в країні, у тому числі, в Одесі, було впроваджено невеликі відсотки на єврейське навчання у навчальних закладах усіх рівнів. Проте варто зауважити, що в Одесі, завдяки передусім підтримці місцевої влади (наприклад, М.С. Воронцов), єврейська освіта зберегла свої позиції.

Ситуація з конфесійною приналежністю національних меншин в Одесі частково відображала загальноімперську конфесійну політику. Це відбивалося передусім у ставленні до православних народів – греків та болгар. Грекам навіть надавалися гроші без необхідності повернення на будівництво церкви. Між виникненням громад та реалізацією декларованого права на свободу віросповідання проходило відносно небагато часу.

Російський уряд вміло використовував греко-болгарські розходження: церкви, що відкривалися в болгарських колоніях, від початку були орієнтовані не на Константинополь, а на Москву, що виходило із загального контексту російської політики стосовно представників неросійських народів і дозволяло набагато краще контролювати, у тому числі у конфесійному плані, болгарське населення.

Стосовно німецької лютеранської та вірменської національних громад Одеси політика була не такою сприятливою. Дозволу на будівництво храмів тут доводилось чекати набагато довше.

«Державний кошт» був тільки позикою, яку необхідно було повертати, що відрізняло німців-протестантів від, наприклад, православних греків. Коштом прихожан будувалася і вірменська церква. Уряд Російської імперії турбувався щодо збереження або впровадження панівної ролі православної церкви на новопридбаних землях, а, отже і про підтримання її прибутків на належному рівні.

Деякі відмінності у порівнянні із загальнодержавною політикою мали місце у правовому становищі римо-католиків та іудеїв: ставлення до них в Одесі було більш лояльним, ніж в інших регіонах імперії. Іудеї при цьому лишались, як вже згадувалося, найбільш обмеженими в правах порівняно з представниками інших конфесій.

До економічної діяльності національних меншин будь-якого віросповідання уряд Російської імперії ставився більш прихильно, ніж до їхньої релігійної або освітньої діяльності. Пояснювалось це, безумовно, тим, що торговельні заклади та промислові підприємства, впроваджені представниками національних громад в Одесі, приносили певні прибутки. Уряд цим активно користувався: надання урядових позик під певні відсотки від прибутків було звичною справою, хоча й прикривалось іншою фразеологією.

Правове становище болгарської, грецької, німецької національних меншин Одеси щодо їх промислової та торговельної діяльності, регулювалося державними законодавчими актами в залежності від інтересів уряду.

Стосовно осіб іудейського віросповідання уряд проводив подвійну політику сприяння розвитку їхньої економіки поєднувалося з утриманням єврейської економічної ініціативи в певних межах, щоб запобігти конкуренції православному населенню. Це відбивалося в обмеженні єврейської економічної діяльності, як в галузі аграрній, так і промисловій, «межею осілості»; у наданні переваги християнам за рівних умов тощо. Ставлення уряду до одеських євреїв було більш ліберальним, що забезпечувалося суттєвою підтримкою їхньої економічної діяльності місцевою владою.

Література:

1. Бойко Я.В. Размещение поляков на Юге Украины (к. XIX – н. XX) // Поляки на Півдні України та в Криму. – Одеса – Ополе – Вроцлав, 2007.
2. Боярский Д. Жизнь и страдания евреев в России. – СПб.: б.и., 1912.
3. Державин М.С. Болгарские колонии в России. – София: Мартилен, 1914.
4. Плесская-Зебольд Э.Г. Одесские немцы, 1803 – 1920 / Ин-т герм. и восточноевропейских исслед. (Геттінген (Германия)). – Одесса: ТЕС, 1999.
5. Рафальський О.О. Національні меншини в Україні у XX столітті: історіографічний нарис. – К.: ІПіЕНД НАНУ, 2000.

Остапенко Т. О.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Вагомим аспектом функціонування будь-якої держави є її зовнішня політика. Тим більше, що, на відміну від внутрішньої політики, успіхи Гетьманату на міжнародній арені були досить вагомим. Так, було укладено дипломатичні стосунки більш ніж з 20 державами світу, зокрема з країнами Четвертого союзу, скандинавськими країнами, своїми безпосередніми сусідами: Польщею, Румунією, Військом Донським, рядом нейтральних країн. Звичайно, на зовнішню політику Української Держави наклали відбиток тогочасні міжнародні реалії – Перша світова війна, що тривала. Саме вона завадила встановленню повноцінних стосунків з більшістю країн Антанти [3, с. 101].

Слід зазначити, що від самого свого виникнення Гетьманат перебував у сильній залежності від кайзерівської Німеччини та АвстроУгорської імперії, війська яких перебували на території України. Саме це й визначило основний вектор зовнішньої полі-

тики. Як зазначає Д. Дорошенко, відносини з Німеччиною були не лише основним питанням зовнішньої політики, а й питанням існування держави як такої. Наявність такої залежності від відносин з Німеччиною дає змогу деяким опонентам Гетьманату взагалі заперечувати існування дипломатичних відносин з цією країною, уважаючи при цьому саму Українську Державу німецькою колонією. Однак, на нашу думку, таке твердження є досить поверховим, і мемуари представників прогетьманських сил засвідчують існування повноцінних дипломатичних відносин між країнами. Саме перебування в Україні кайзерівського уповноваженого посла Мумма і в Берліні українського посла Штейнгеля підтверджують цей факт. Тож, принаймні офіційно, Німеччина розглядала Українську Державу як суверенний суб'єкт міжнародних відносин [1, с. 178].

Відносини ж у господарських сферах також не були однозначними. Зокрема, П. Скоропадський указує, що завдяки діяльності фінансового міністра О. Ржепецького Українській Державі вдалося встановити валютний паритет з Німеччиною, закріпивши курс карбованця до марки як 1 до 1,3. Проте в інших сферах таке співвідношення було відсутнім або суто номінальним. Баланс між імпортом та експортом був явно на користь імпорту, адже до Німеччини вивозилася значна частина українських товарів, передусім продовольства ще за Брестськими угодами. У той же час увезення в Україну німецьких товарів було незначним: вироби хімічної промисловості, книги (російською мовою), аптекарські товари [4, с. 271].

Про залежність Гетьманату від Німеччини свідчать, на думку ряду мемуаристів, й офіційні візити до Німеччини, про які говорилося вище. При цьому критикували не лише опоненти з боку більшовиків, білогвардійців та соціалістів, котрі вважали цей візит поїздкою “лакея” до “справжнього господаря України”, а й деякі прихильники.

У схожому руслі розвивалися відносини з Австро-Угорщиною. Однак, критикуючи репресії німців у селах, П.Скоро-

падський зазначає, що австрійці діяли ще жорстокіше й безцеремонніше [5, с. 388]. До того ж у сфері торгівлі Австрія могла запропонувати Україні навіть менше, аніж Німеччина, лише тютюн та сірники, яких і в Україні було вдосталь [5]. Особливого значення у відносинах з Австро-Угорщиною набував згаданий П. Скоропадський факт, що австрійці прагнули замінити його як німецького ставленика на власного гетьмана – Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного) [5]. Про підготовку перевороту для проголошення гетьманом австрійського ставленика згадують у своїх мемуарах Л. Цегельський та воєначальник УНР В. Петрів, причому останній називає серед заколотників командира Запорізького корпусу П. Болбочана [5]. Разом з тим Л. Цегельський зазначає, що ця авантюра завершилась нічим.

Інакше розвивалися відносини Української держави з країнами Антанти. Причиною цього стало те, що Україна по суті стала союзником Центрального блоку й розглядалася Антантою як ворог. Потрібно також зауважити, що на встановлення повноцінних відносин з країнами Антанти в гетьманській адміністрації практично не було часу: сама можливість таких контактів виникла тільки восени 1918 р., коли Німеччина й Австро-Угорщина напередодні поразки зменшили контроль над зовнішньою та внутрішньою політикою України. Ще із самого початку існування гетьманського уряду деякі його представники намагалися зберегти хоча б можливість подальшого розвитку відносин з Антантою, і ці тенденції лише посилювалися. Достатньо згадати критику українськими політиками візиту Гетьмана до Берліна, про що говорилося вище. Про бажання встановити стосунки з Антантою ще влітку 1918 р. пише і Д. Дорошенко [1]. Але реальна можливість цього виникла лише в жовтні.

Потрібно сказати, що сам П. Скоропадський недооцінював можливі труднощі при встановленні відносин з Антантою, а тому висловлює подив з того приводу, що країни Антанти негайно не встановили дипломатичні відносини з Києвом і не направили своїх офіційних представників. Останнім сподіванням Гетьмана на

Антанту стала висадка її військ на півдні України. 22 листопада французький дипломат Енно повідомив Гетьману, що союзники нададуть йому підтримку, але сам, неважаючи на сподівання П. Скоропадського, до Києва не поїхав. Тож усі розрахунки на підтримку Антанти не справилися, і доля режиму була вирішена. Відносини з Антантою, таким чином, можна об'єктивно вважати проваленими.

Найскладнішим у висвітленні є питання про наявність й інтенсивність контактів Гетьманату з Радянською Росією. Ці дві держави по-суті виступали антагоністичними суб'єктами практично у всіх сферах життя: економіці, політиці, баченні перспектив взаємного існування. І представники Гетьманату, і більшовицькі мемуаристи не приховували того факту, що один для одного ці держави є ворогами. Однак, таке бачення не виключило наявність зв'язків між ними. Сам П. Скоропадський у своїх мемуарах заперечував наявність будь-яких стосунків його адміністрації з більшовиками, за винятком відновлення двох залізничних маршрутів: Київ – Москва та Київ – Петроград [4, с. 272]. Проте в цьому твердженні більше політики, аніж розкриття історичної реальності: Гетьману було не вигідно висвітлювати наявність контактів з головним ворогом його держави. Більш детальну інформацію нам надає у своїх мемуарах інший діяч гетьманського уряду Д. Дорошенко. Зокрема, він згадує про зустріч у травні 1918 р. більшовицької делегації, очолюваної Х. Раковським та гетьманського представництва на чолі із сенатором С. Шелухіним.

Отже, у своїй діяльності Гетьман та його урядовці не змогли встановити сталих союзницьких стосунків з тими силами, що могли сприяти існуванню Української Держави, і що головне – відсутність порозуміння в самому суспільстві призвела до перемоги Директорії в грудні 1918 р. і падіння Гетьманату.

Література:

1. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914 – 1920)./ Д. Дорошенко. – Ч. 2. – Львів, 1930. – 366 с.

2. Зеньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания. / В.Зеньковский – М., 1995. – 429 с.
3. Пархоменко В.А. Зовнішня політика Гетьманату П.Скоропадського в мемуарній літературі / В.А. Пархоменко // Наукові записки. Серія: історичні науки, 2011. – Вип. 14. – С. 100-108.
4. Скоропадський П. Спомини /П. П. Скоропадський; [передм. Г. В. Папакіна]. – К.: Україна, 1992. – С. 271 – 278.
5. Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні, зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. /Л. Цегельський. – Нью – Йорк; Філадельфія: Булава, 1960. – 388 с.
6. Шкільник М. Україна в боротьбі за державність (1917 – 1921). Спомини та роздуми / М. Шкільник. – Торонто, 1971. – 411 с.

Шершенькова В. А.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Сьогодні право на інформацію є одним із фундаментальних прав людини і громадянина. Дане право є передумовою існування демократії у державі, що, у свою чергу, дозволяє функціонувати їй як правовій державі. Право на інформацію забезпечує становлення і розвиток громадянського суспільства та розвиток окремої особи. Відповідно можливість реалізації права на інформацію й визначає рівень дотримання прав і свобод людини та громадянина.

У другій половині ХХ ст. право на інформацію було закріплене у низці міжнародних актів. Так, Загальна декларація прав людини 1948 р. є загальноприйнятим документом, який проголошує права людини і є обов'язковим для країн, які його ратифікували.

Відповідно до ст. 19 Загальної декларації прав людини [1] кожна особа має право на свободу переконань і вільне їх вираження. Це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань. Людина також має безперешкодно збирати, отримувати і поширювати інформацію будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. По суті, Загальна декларація прав

людини 1948 р. закріпила не лише право на свободу думки, а й право на доступ до інформації.

Зазначені права можуть бути обмежені згідно зі ст. 29 Загальної декларації прав людини [1]. При здійсненні своїх прав і свобод у демократичному суспільстві кожна людина може зазнати обмежень своїх прав, які встановлені законом, але виключно з метою забезпечення прав та свобод інших. А також забезпечення громадського порядку і загального добробуту людства.

У Римі 4 листопада 1950 р. було прийнято ще один важливий міжнародний документ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3]. Стаття 9 передбачає право на свободу думки, також у ній передбачено, що дане право може бути обмеженим відповідно до закону. Якщо це, вкрай, є необхідними в інтересах громадської безпеки або для захисту прав і свобод інших осіб.

Наступна норма Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 10) передбачає, що кожна особа має право на свободу вираження поглядів. Тобто це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, збирати, отримувати і передавати інформацію без втручання державних органів влади і незалежно від кордонів.

Для запобігання вчинення злочинів, для захисту прав інших осіб, для попередження розголошенню конфіденційної інформації (державної або військової таємниці), а також задля інтересів територіальної цілісності, національної безпеки чи громадської безпеки здійснення цих свобод може підлягати обмеженням або санкціям, що встановлені законодавством.

16 грудня 1966 року було прийнято Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2], відповідно до ст. 18 кожна людина має право на свободу думки. Змістом цієї свободи є мати або приймати переконання на свій розсуд. Також ця норма передбачає, що свобода переконання може бути приватної або публічною, одноосібної або спільною або з іншими особами.

Жодна людина не повинна зазнавати примусу, що принижує його свободу мати (приймати) переконання на свій вибір. У ви-

падках передбачених законодавством свобода переконання може бути обмеженою. До таких випадків закон відносить охорону суспільної безпеки і порядку, здоров'я чи моральності населення, захист основних прав та свобод інших осіб.

Згідно ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожна людина має право дотримуватися і на вільне вираження своїх поглядів. Це право передбачає свободу збирати, отримувати і поширювати будь-яку інформацію, незалежно від державних кордонів. Не може бути ніяких обмежень стосовно форм вираження (усно, письмово, за допомогою друку або художня).

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, як в попередніх міжнародних актах, передбачалися певні обмеження стосовно права на вільне вираження своїх поглядів. По-перше, ці обмеження передбачаються тільки законом, по-друге, якщо це необхідно для інтересів державної безпеки, для охорони громадського порядку, для захисту прав інших осіб або охорони здоров'я чи моральності населення.

Посилаючись на низку міжнародно-правових актів у 1979 р. Парламентська Асамблея Ради Європи схвалила Рекомендації № 854 [4], в яких вона рекомендує Комітету Міністрів: запропонувати державам-членам ввести систему свободи інформації (забезпечити доступ до державних й приватних файлів, а також питання розгляду цих питань у судах); вивчити документи діяльності міжурядового співробітництва в рамках Ради Європи та настільки вони можуть стати доступними для суспільства; періодично публікувати тексти резолюцій, які вона приймає; а також повідомляти громадськість, у разі необхідності, про проекти текстів конвенцій та резолюцій до моменту прийняття.

Для забезпечення свободи інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів, у Рекомендаціях Комітету міністрів (81) 19 [5] були передбачені обов'язкові принципи: громадяни держави-члена мають право на отримання за запитом інформації від органів державної влади, за виключенням законо-

давчих органів та судової влади; заборонено відмовляти особі у доступі до інформації з причини, що у запиті не має особистих інтересів; доступу до інформації має бути забезпеченим належним засоби та на засадах рівності; доступ до інформації може бути обмежений лише у випадках передбачених законодавством і є необхідним для захисту інтересів суспільства або приватних інтересів окремих осіб; запит на інформацію має розглядатися у визначений термін, а у разі його відмови чітко обґрунтувати причини з посиланням на законодавство; відмова в наданні доступу інформації може бути предметом оскарження.

Таким чином, можна констатувати, що міжнародні документи, прийняті у другій половині XX ст. заклали фундамент для правового регулювання права на інформацію. Доступ до інформації має кожна людина, але законодавство чітко визначає випадки обмеження доступу до офіційних документів, якщо це стосується національної безпеки, громадської безпеки, приватного життя людини чи громадянина.

Література:

1. Всеобщая декларация прав человека: принята и провозглашена 10 декабря 1948 года в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнято 4 листопада 1950 року в Римі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Рекомендації № 854 про доступ громадськості до державної документації та свободу інформації: прийняті 16 листопада 1979 року Парламентською Асамблеєю Ради Європи. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-854-1979-pro-dostup-gromadskosti-do-derzhavnoyi-dokumentatsiyi-ta-svobodu-informatsiyi/>
5. Рекомендація № R (81) 19 Комітету міністрів для держав-членів про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів: прийнята Комітетом Міністрів 25 листопада 1981 року. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporyadzhenni-derzhavnyh-organiv/>

Угненко Т. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ В УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

В 60-ті – 80-ті рр. ХХ ст. проглядається тенденція фактичного «підпорядкування» народних засідателів професійним суддям, і набуття останніми визначальної ролі як в управлінні судовим процесом, так і у остаточному вирішенні справи. Як судді, так і самі засідателі, визнавали той факт, що головуючий часто змушений був порушувати закон, брати на себе керівну роль в процесі, через пасивність самих народних засідателів. Звертаючи увагу на це, частина дослідників цілком слушно зазначала, що у багатьох випадках пасивність народних засідателів ставала не наслідком протиправних дій судді, а навпаки – їх причиною. У спогадах суддів того періоду, неодноразово згадуються моменти бездіяльності народних засідателів, незважаючи на спроби головуючого залучити їх до більш активного розгляду справи [1, С. 116].

У 70-х – 80-х рр.. ХХ ст. продовжували проводитися навчальні заняття у самих судах, де народні судді, на прикладах конкретних судових справ, ознайомлювали народних засідателів з основами радянської правової системи, демонстрували основні етапи судового процесу, попутно роз'яснюючи присутнім їх права та обов'язки під час кожного з етапів. Крім того, в ряді народних судів почали залучати народних засідателів до участі у нескладних, одноденних, судових процесах в якості звичайних спостерігачів, для того щоб вони могли вживу побачити як відбувається розгляд справи. По закінченню засідання проводилося спільне обговорення, на якому суддя пояснював побачене засідателями у залі суду, та відповідав на їхні питання. Одночасно, до роботи над підвищенням правової освіти народних засідателів були підключені і новостворені інституції – ради народних засідателів. Це були добровільні об'єднання народних засідателів сформовані на

основі виборів з їх складу. Виконуючи різноманітні функції, основним змістом яких виступало покращення організації та підвищення ефективності роботи народних засідателів, ради, зокрема, здійснювали організацію лекцій, семінарів, консультацій для народних засідателів з питань застосування радянського законодавства, брали участь у розробці тематики занять, що проводилися народними суддями та народними університетами, а також вели облік відвідуваності занять засідателями в університетах правових знань і постійно діючих семінарах [2, С. 23; 3, С. 15].

Намагаючись привертати до роботи у народних судах найбільш кращих представників радянського суспільства, влада приділяла багато уваги створенню у ЗМІ позитивного іміджу народних засідателів, підкреслюючи при цьому високу соціальну значимість їхньої роботи. На це, зокрема, вказувалося в передовій статті журналу «Радянська юстиція», що напередодні чергових виборів народних засідателів наголошувала: «Слід організувати в друкованих виданнях, на радіо та телебаченні виступи присвячені популяризації досвіду роботи народних засідателів, широкому висвітленню важливості та значення покладених на них обов'язків» [4, С. 4]. Відповідно, в зазначений період, на сторінках газет та журналів постійно з'являються інтерв'ю з народними обранцями у судах, зміст яких, загалом носить однотипний характер – через систему наперед сформованих питань інтерв'юер прагне створити образ чесного, принципового, активного народного обранця, який відіграє важливу роль у здійсненні процесу судочинства і забезпечує захист прав радянських громадян. Одночасно, демонструються позитивні якості засідателя не лише під час роботи у суді, а й в інших сферах: за основним місцем роботи – як правило, більшість опитаних є передовиками, раціоналізаторами, керівниками; у громадському житті – беруть участь у роботі з молоддю, є членами культурно-просвітніх чи спортивних організацій тощо; у сімейному побуті тощо. Таким чином, середньостатистичний засідателю у подібних публікаціях виступав, переважним чином, бездоганним членом радянського суспільства, якому повинні наслідувати його колеги.

До процесу популяризації інституту народних засідателів у середовищі радянських громадян, активно включалися і самі народні обранці. Радянське законодавство одним з обов'язків народного засідателя визначало проведення звітів про результати своєї роботи перед колективами, що висунули та обрали їх на цю посаду. Міністерство юстиції вимагаючи від уповноважених органів неухильно контролю за виконанням цього обов'язку підкреслювало, що: «Своєчасне інформування населення про діяльності суду, а також суддів і народних засідателів – важливе організаційно-політичне завдання ... Звітні виступи покликані виховувати в присутніх повага до закону й правил соціалістичного гуртожитку, сприяти зміцненню трудової дисципліни на виробництві, активізації громадян у боротьбі із правопорушеннями.». З метою забезпечення належної організації виступів народних засідателів в громадських організаціях колективу, де він був обраний, до їх підготовки та проведення підключалися як народні судді, так і місцеві органи влади. Вони надавали організаційну та інформаційну підготовку народним засідателям, корегували текст їхніх промов, проводили зустрічі з виборцями спільно з народними засідателями. Основний акцент у цих виступах, як і в публікаціях ЗМІ, робився на підкресленні високого значення ролі народних засідателів у радянській судовій системі, та, відповідно, необхідності делегування колективами найбільш заслужених та поважних його членів на цю посаду. В окремих колективах практикувалося вручення нагород та почесних грамот, як відзнак сумлінного виконання окремими народними засідателями своїх обов'язків. Проводилися подібні нагородження в урочистій атмосфері та у присутності всього трудового колективу [5, С.15].

Таким чином намагаючись подолати пасивність народних засідателів, радянська влада в 60-ті – 80-ті рр. XX ст. розгорнула широкий комплекс заходів спрямованих на підвищення їх активної ролі у судовому процесі. Насамперед, слід відзначити, урізноманітнення освітніх форм діяльності держави: створення народних університетів, проведення лекторіїв, семінарів, практичних занять з суддями, які мали на меті підвищити рівень правових

знань народних засідателів та забезпечити їм необхідний мінімум інформації про власні права та обов'язки. Також важливе значення мали і спроби підвищення престижності в очах суспільства посади народного засідателя. В ЗМІ проводилася ідеологічна кампанія по створенню їх позитивного іміджу, постійно підкреслювалися високі моральні та професійні цінності притаманні засідателям, розроблялася система моральних заохочень за виконання обов'язків народних засідателів, а також система пілг для осіб задіяних у судових процесах.

Література:

1. Курочкин В. Сборник «Осиновый край» / В. Курочкин. – Л.: Издательство «Советский писатель», 1990. – 180 с.
2. Терентьев Б. Секция совета народных заседателей по пропаганде правовых знаний / Б. Терентьев // Советская юстиция. – 1975. – № 21. – С. 23-24.
3. Осипова Н. Вклад народных заседателей в укреплении правопорядка / М. Осипова // Советская юстиция. – 1983. – № 8. – С.15-16.
4. Алексеев Н.З. Ленинские идеи в советском уголовном судопроизводстве / Н.З. Алексеев, В. З. Лукашевич. – М., 1970. – 140 с.
5. Осипова М. Организация учебы народных заседателей / М. Осипова // Советская юстиция. – 1975. – № 8. – С. 24-25.

Каненберг-Сандул О.К.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Одним із ключових питань при переселенні німецьких колоністів стало земельне питання. Перед тим, як перейти до розкриття політики царського уряду у сфері закріплення економічних прав і свобод колоністів, у першу чергу права на землю, слід коротко зупинитися на основних економічних причинах, які обумовили колонізацію південноукраїнських земель. Аналіз вище-

зазначених причин дозволить більш об'єктивно оцінити вимоги колоністів та позицію царського уряду щодо їх задоволення.

Більшість вітчизняних та зарубіжних вчених, аналізуючи чинники, що обумовили згоду російського уряду на масштабну колонізацію своїх земель за допомогою іноземного елементу, доходять до висновку, що лейтмотивом у прийнятті цього рішення стала величезна кількість незаселених родючих земель на нових приєднаних землях [1, с. 12; 2, с. 72; 3, с. 13; 5, с. 15; 6, с. 65]. Сучасні південноукраїнські та південноросійські землі у XVIII ст. являли собою регіон з домінуючим кочовим населенням, яке орієнтувалося на скотарство та торгівлю, натомість осіле землеробське населення компактно групувалося на кордонах цього регіону, поблизу основних фортифікаційних укріплень. Як наслідок, виник своєрідний дисбаланс у розвитку регіону, коли величезні матеріальні ресурси залишалися без належної експлуатації і не приносили прибутку державі.

Таким чином, ключовим завданням російського уряду стало швидке освоєння незаселених земель та їх ефективна експлуатація. В умовах дефіциту власних людських резервів ставку було зроблено на іноземний селянський елемент.

Соціально-економічна та політична ситуація в європейських країнах загалом сприяла колонізаційним планам російського уряду, а в німецьких державах проживало чимало потенційних переселенців, яких слід було заохотити до переїзду в Росію. Звісно, що одним із головних стимулів для прибуття у незнайому, чужу, країну мали бути серйозні економічні пільги і, насамперед, забезпечення переселенців необхідними їм земельними угіддями.

Лише у березні 1764 р. за ініціатииви графа Г. Орлова було розроблено та подано до Сенату документ, яким пропонувалися конкретні рішення вищезазначених питань. Планувалося безкоштовно наділити кожному родину переселенців земельним наділом розміром у 30 десятин, з яких 15 десятин залишити на землі для запашки, 5 десятин – на сінокоси, 5 – на лісові площі, а останню частину поділити на «усадьбову» (місце для будинку та городу)

та пасовисько [8]. Передача земельного наділу мала відбутися за наявності дотримання колоністами ряду умов: 1) переселенці погоджуються на міноратний принцип спадкування батьківського господарства, за якого земельна власність переходить до молодшого сина; 2) після смерті батька, за відсутності синів, представникам жіночої частини сім'ї буде надано право надалі використовувати наділ, однак його офіційним розпорядником буде визнано чоловіка, який увійде у сім'ю внаслідок шлюбу або в інший спосіб; 3) переселенці не мають права закладати, продавати та дрібнити наділ без дозволу органів громадського самоврядування [4, с. 44]. Ці пропозиції було підтримано сенаторами та імператрицею і вони стали основою для подальшого правового регулювання земельних відносин між колоністами та російським урядом. У зв'язку із цим, слід більш детально зупинитися на їх нормативному закріпленні, механізмові реалізації та практики втілення у життя.

Наступним важливим питанням, яке поставало перед російським урядом, стало визначення суб'єкта права власності на землю. Для Росії того періоду залишалася домінуючою колективна, громадська власність на землю, яка історично сформувалася у попередній період, і як свідчать дослідження, відповідала інтересам і селянства, і держави. Так, за словами сучасного дослідника соціальної історії Б. Міронова: «Протягом XVIII ст. в Європейській Росії відбулася остаточна уніфікація земельних прав та відносин усіх категорій російського селянства за моделлю передільної громади, із круговою порукою, примусовою сівозміною і через-смужжям» [7, с. 369]. За таких умов цілком логічним було би поширення принципу колективного землеволодіння і на іноземних переселенців, у тому числі і з німецьких держав.

Прийнятий в 1857 р. Статут про колонії іноземців в Російській імперії суттєво не вплинув на обсяг земельних прав колоністів. Фактично, цим законодавчим актом було підтверджено основні принципи та інститути земельних правовідносин, закріплені у попередній період. Статті 155 – 156 визначали обов'язок держави надати переселенцям земельну ділянку відповідного

розміру, придатну для ведення сільського господарства. У випадку наявності на місці поселень ділянок, непридатних для обробітку (річки, болота, солончаки), вони не включалися до загального обрахунку, але передавалися у користування селянам [9]. Порівняння наведеного у документі мінімального розміру гарантованого земельного наділу дозволяє говорити, що найбільші привілеї серед німецьких переселенців отримали представники менонітів – саратовським колоністам надавалося 20 десятин на душу, поселенцям на прибалтійських землях – 30 десятин на сімейство, новоросійським поселенцям – 60 десятин на сімейство, менонітам – 65 десятин [9]. Підтверджувався бівалентний статус колоністського земельного наділу – стаття 159 Статуту визначала подвірну-спадкову форму користування землею, однак власником усієї землі продовжувала бути уся громада. Відповідно, відчуження земельних наділів без згоди громади не допускалось [9]. Виключення робилося лише для наділів, яких було придбано за власний кошт та якими, у відповідності до ст.ст. 166 та 167 Статуту, колоністи мали право розпоряджатися на власний розсуд. При спадкуванні колоністського наділу продовжував діяти принцип мінорату, а старший син міг отримати земельний наділ виключно у випадках неспроможності передачі землі молодшому сину через його недієздатність або інші поважні причини (ст.ст. 169 – 170 Статуту) [9]. Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що норми Статуту 1857 року фактично відтворили усі базові положення про земельні права колоністів, закріплені у нормативно-правових актах попереднього періоду.

Проведення селянської реформи 60-х рр. XIX ст. та зміни у правовому статусі сільського населення не могли не вплинути на характер і обсяг земельних прав колоністів. У рамках загального курсу уніфікації правового статусу іноземних поселенців та його зближення зі статусом російського селянства, колоністи поселенці переводилися у розряд вільних сільських обивателів. Відповідно до прийнятого 4 червня 1871 р. закону «Правило облаштування поселян-власників (колишніх колоністів) посаджених на казенних

землях» [10, с. 140] колоністи у правовому статусі зближалися із селянами-власниками, зберігаючи окремі особисті права та привілеї, надані на попередньому етапі.

Важливим значенням нового закону стало запровадження механізму юридичного оформлення земельної власності сільських громад [10, с. 146]. Зокрема, для підтвердження володіння землею та навколишніми угіддями кожній колонії видавався спеціальний нотаріальний акт – власницький запис, в якому зафіксувалася відповідна форма землеволодіння, кількість власників земельних наділів, встановлювалася площа мирських наділів та характер їх користування, а також закріплювалися розміри сплати офіційного державного земельного податку.

Законом 1871 р. було зроблено спробу розв'язати ще одне складне для німецьких колоній питання – забезпечення земельних прав бідних (безземельних та малоземельних) колоністів. Розробляючи законодавчі положення «Правил», що регулювали систему земельних відносин, царський уряд прагнув зобов'язати колонії надавати таким категоріям осіб відповідні земельні наділи. У законі було приписано що у разі наявності в колонії надлишкових земельних ресурсів, «проти установленого нормального наділу», остання повинна була прийняти у своє середовище відповідну кількість малоземельних, яка може бути наділена у нормальному розмірі без складання спеціальних вироків» [10, с. 144].

Підсумовуючи усе вищезазначене, слід сказати, що в німецьких колоніях царським урядом на підставі аналізу умов здійснення сільськогосподарської діяльності на південноукраїнських землях було запроваджено особливу форму землеволодіння та землекористування, яка поєднала колективістські та індивідуалістичні принципи права власності на землю німецької марки та російської громади, що базувалися на нормах звичаєвого права німецьких поселенців та громадських традиціях землеволодіння російського селянства. Як наслідок, відбулося встановлення подвійно-спадкової форми, яка визначила специфіку системи землекористування та землеволодіння у німецьких колоніях.

Література:

1. Багалей Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. 120 с.
2. Бугай Н.Ф. Страницы истории немецкого крестьянства России NB: Исторические исследования. 2013. № 1. С.70–128.
3. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII початок XXI ст.). Київ, 2004. 245 с.
4. Велицын А.А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и востоке России. Санкт–Петербург: Общественная польза, 1893. 228 с.
5. Євтух В.Б., Чірко Б.В. Німці України. Київ, 1994. 210 с.
6. Замуруйцев О.В. Німецька колонізація Півдня України наприкінці XVIII ст. Вісник КЛУ. Київ, 2001. № 4. С.64– 72.
7. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи. Санкт–Петербург, 1999 г. Т.1. 420 с.
8. ПСЗРИ. Санкт – Петербург, 1830. Собр. 1. Т. 16 №12095.
9. Свод законов Российской империи (СЗРИ). Т. 12. Ч. 2. Свод учреждений и уставов о колониях иностранцев в империи. Санкт – Петербург, 1857. 1100 с.
10. Свод узаконений и распоряжений правительства по устройству поселянсобственников (бывших колонистов). Санкт – Петербург, 1871. 164 с.

Ченкова К. П.

*асистент кафедри історії держави і права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВНО-ВИПРАВНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ДІТЕЙ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Діючий Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. визначає, що охорона дитинства є система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [1].

У XIX – на поч. XX ст. в українських губерніях Російської імперії, відсутність на законодавчому рівні чіткого розмежування сфер діяльності між державними, земськими, міськими установа-

ми та громадською благодійністю не давали можливості сформуватися планомірній системі охорони дитинства.

Виховно-виправні заклади, а саме сирітські будинки та різні типи дитячих притулків можна умовно розділити на: а) ті, що створювалися державою чи виникали з ініціативи представників влади і ними ж опікувалися; б) ті, що створювалися добровільними об'єднаннями, товариствами (з ініціативи суспільства), які формально підпорядковувалися міністерствам і відомствам.

До першої групи, відносимо зокрема Олександрівський дитячий притулок (23 листопада 1847), Маріїнський дитячий притулок (січень 1862), Дитячий притулок ім. Імператриці Марії Федорівни (27 лютого 1867) Херсонської губернії; Дитячий притулок ім. графині Г. М. Адлерберг (тимчасовий за часів Кримської війни 1853-1856 рр., постійний статус з 1857), Сирітський будинок А. Я. Фарба (урочисте відкриття 30 листопада 1864, включено до складу відомства 6 червня 1873), Керченський міський дитячий притулок (28 січня 1878) Таврійської губернії тощо. Дані притулки входили до Відомства установ Імператриці Марії (1854, під ін. назвою діяло з к. XVIII ст.).

Згідно з Положенням про притулки Відомства установ імператриці Марії, прийнятим у липні 1891 р., основна мета притулків визначалася «як нагляд за бідними дітьми чоловічої та жіночої статі, без розрізнення звань, віросповідань і походження, надання їм початкової і професійної освіти та підготовка їх до самостійної продуктивної праці» [2; с.40].

Притулки Відомства були утворені у багатьох українських містах і знаходилися під патронатом губернських попечительств, котрі були місцевими відділеннями цієї централізованої організації. Щоправда, організаційну та фінансову допомогу вони отримували не лише від відомства, іменем якого були названі, але й від інших благодійних установ, земств, приватних осіб. Головами та попечителями їх були губернатори або місцеві предводителі дворянства та їхні дружини [3; с.100].

З II пол. XIX ст. формується нормативно-правова база для створення товариств. До 1862 р. вони могли створюватись лише з офіційного дозволу на найвищому (імператорському) рівні. Такі товариства та створені ними виховно-виправні заклади у переважній більшості підпорядковувались міністерству внутрішніх справ і були підзвітні губернаторам, через яких подавали у міністерство звіти про свою діяльність. У 1862 р. МВС отримує право самостійно затверджувати статuti філантропічних організацій, а з 1869 р. і благодійних установ. Із затвердженням 16 червня 1897 р. МВС “Нормативного статуту товариств допомоги бідним”, право вирішувати питання дозволу на заснування товариств надається губернаторам.

Події революції 1905-1907 рр. лібералізували правила щодо утворення і функціонування добровільних об'єднань. Відповідно до Маніфесту 17 жовтня 1905 р. було прийнято 4 березня 1906 р. закон “Тимчасові правила про товариства і союзи”. Тепер для утворення товариства достатньо було подати письмову заяву за встановленим зразком губернатору. Губернатор у випадку виявлення перешкод для створення організації передавав цю заяву на розгляд новоствореному губернському або міському присутствію по справам товариств. Якщо на протязі 2 тижнів не було отримано відмови, товариство могло розпочинати свою роботу. Реєстрація товариства відбувалась шляхом внесення у реєстр і публікації інформації про його реєстрацію у місцевій пресі. Після цього товариство вважалось створеним. Однак, набувати і відчужувати нерухоме майно, утворювати капітали, укладати договори могли лише ті товариства, які були зареєстровані на основі статуту. Проект статуту подавався у губернське або міське у справах товариств присутствіє, яке мало на протязі місяця вирішити питання про реєстрацію статуту позитивно або відмовити. Тимчасові правила про товариства і союзи були основним законодавчим документом для благодійних організацій до 1917 р. [4].

Так, у Харківській губернії Харківське Товариство виправних притулків (ідея створення 1869, почало діяти 19 грудня

1871 р.) створило Харківський виправний притулок (24 травня 1881 р.). У Таврійській губернії Сімферопольське Товариство виправних притулків (1882 р.) створило притулок для малолітніх злочинців (Д. Г. Тальберга, 1888 р.) та виправний притулок для неповнолітніх злочинців (1890 р., с. Сарайли-Кіят). У Херсонській губернії Одеське Товариство виправних притулків (1886 р.) створило притулок для малолітніх злочинців (1889 р.), а також виховно-ремісничий притулок для дівчат (24 лютого 1901); Херсонське Товариство виправних притулків (питання про створення обговорювалось у 1895 р.) створило притулок (не пізніше 1902 р.). У Волинській губернії Волинське Товариство виправних притулків (Статут затверджено МВС 12 травня 1892 р.) створило виховно-виправний притулок для неповнолітніх (тимчасовий 2 березня 1898, стаціонарний – грудень 1900, с. Тригир'я). У Київській губернії Київське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (1874) створило колонію для хлопчиків (6 серпня 1876, с. Рубежовка). У Полтавській губернії Полтавське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (1891, або 1895 за М.С. Таганцевим) створило Землеробську колонію (лише у 1899, або 1901 за М. С. Таганцевим). У Катеринославській губернії Катеринославське Товариство виправних притулків (1892) створило Олександринську колонію (травень 1900). У Чернігівській губернії Чернігівське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (13 вересня 1894 р.) створило Колонію для неповнолітніх (17 жовтня 1896, с. Підусівка). У Подільській губернії Подільське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (1896) створило виправну колонію (1898).

19 квітня 1909 р. було прийнято Положення «Про виховно-виправні заклади для неповнолітніх», підготовлене на ґрунті окремих статутів колоній та притулків. За цим Законом заклади мали виховний, попереджувальний характер і перейменовувались на виховно-виправні [5].

У Центральному державному історичному архіві України м. Києва зберігається справа «Про створення Київського Товари-

ства виховання та захисту дітей» 1898 р., в якій містяться Статут даного Товариства, а також Звіт про діяльність Київського Товариства сприяння вихованню та захисту дітей за 1902-1903 рр. [7; с.26]. Товариство знаходилося у веденні МВС на підставі ст.144, 145 Статуту Громадського опікування Т. XIII ЗЗРІ вид. 1892 р., головою Товариства була баронеса Анна Адольфівна Унгерн-Штернберг. Мета Товариства: розробка питань щодо фізичного і духовного виховання та освіти дітей, встановлення правильного погляду батьків і вихователів на цей предмет; практичне сприяння фізичному і духовному розвитку дітей обох статей; захист і опікування покинутих та безпритульних дітей. Для досягнення зазначеної мети, Товариству надавалося право влаштовувати, зокрема, дитячі садки, школи, літні колонії та санаторії для дітей; відкривати дитячі ясла, притулки, учбові та ремісничі заклади для безпритульних дітей тощо. 10 травня 1902 р. було вирішено питання про злиття Київського Товариства виховання та захисту дітей з Київським Товариством народних дитячих садів, адже Статут першого ширший і передбачає також влаштування народних дитячих садків.

Щороку, Київське Товариство виховання та захисту дітей надавало звіти Київському Генерал-Губернатору та МВС про свою діяльність. У звіті за 1902-1903 рр. вказано, що Правління Товариства на засіданні від 10 травня 1902 р. просило Б.Б. Бартенева скласти проект захисту дітей від жорстокого поводження з ними батьків та сторонніх осіб судовим порядком та представити цей проект в Правління на розгляд, а далі клопотати від імені Товариства про розширення Статуту в цьому сенсі. 12 грудня Правління обрало комісію з Б.Б. Бартенева, Гольденвейзера і В.Г. Тальберга для розробки відділу статуту про захист дітей. Отже, прослідковується непряме сприяння Товариства розвитку саме правової охорони дитинства.

Отже, Товариства як суб'єкти підтримки різних категорій дітей, вели активну роботу, завдяки їм була створена розгалужена мережа закладів соціалізації різних категорій молоді: притулків

для дітей-сиріт; організація робітних будинків для неповнолітніх, які не мали місця проживання, роботи, засобів для існування тощо; створення виправних притулків для молодих людей, які скоїли злочини; заснування дошкільних виховних закладів; запровадження недільних шкіл для дітей та молоді, зайнятих, повсякденною працею на виробництві; реалізація ідеї позашкільного виховання дітей, влаштування їхнього дозвілля шляхом створення клубів, будинків для школярів, колоній-дач тощо; надання соціальної і медичної допомоги дітям різного віку [103; с.121].

Тож, широкий спектр заходів у сфері охорони та захисту різних категорій дітей, котрі вирішувалися державою (в меншій мірі) та громадськими організаціями, зумовлювався тим, що вони створювалися саме з метою надання допомоги нужденним дітям, така діяльність передбачалася статутами цих Товариств, була викликана нагальними потребами суспільства.

Література:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
2. Аніщенко О.В. Фахова підготовка дівчат у дитячих притулках (1839–1911) // Шлях освіти. – 2000. – № 1. – С. 40–42.
3. Карпенко О. Г., Янченко Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті: Монографія. – К.: НПУ, 2006. – 159 с.
4. Сербалюк Ю. В. & Благодійні організації та їх роль в здійсненні соціальної опіки в ХІХ – на початку ХХ ст. / Ю. В. Сербалюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. – 2015. – Вип. 24. – С. 163-173. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprk_sp_2015_24_19.
5. Кравченко О. В. Товариства виправних притулків для неповнолітніх в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / О. В. Кравченко // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми історії України. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2011. – № 37. – С. 29-37.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК) – Ф. 442 Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. 1898 – 1905 рр. – Оп. 628. – Спр. 181. – 50 арк.

Якименко І. В.

*аспірант кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДИСЦИПЛІНАРНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (XVIII - ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Початки формування законодавства про дисциплінарну відповідальність державних чиновників сягали ще петровських часів. Зокрема, у виданому в 1720 році Генеральному регламенті окреслювалося коло основних обов'язків канцеляристів та службовців, та визначав покарання, які накладалися на осіб, що порушили службові обов'язки [1]. Водночас, вищезазначений документ не був позбавлений недоліків, зокрема у ньому знайшли відображення лише найбільш тяжкі види дисциплінарних правопорушень, не відбулося розмежування між кримінальним злочином та дисциплінарним проступком [2, 99].

Одночасно, було прийнято серію актів, які були покликані сформувати у чиновників більш відповідальне ставлення до виконання своїх посадових обов'язків та змусити їх у свої діях керуватися чинними нормативно-правовими актами. Зокрема, укази від 14 травня 1723 року та 20 січня 1724 року зобов'язували чиновників під загрозою покарань передбачених Генеральним регламентом, до своєчасного і точного виконання указів та звітування за проведену роботу [3]. Характерною рисою цих указів був їх локальний характер – вони сконцентровувалися на регулюванні вузького кола суспільних відносин щодо дисципліни праці.

Недосконалість Регламенту та наявність значної кількості прогалин у сфері дисциплінарної відповідальності чиновників змусив царський уряд активізувати свою правотворчу діяльність. У XVIII ст. царським урядом розробляється і вводиться в дію декілька десятків нормативних актів, які були спрямовані посилен-

ня відповідальності державних службовців у процесі їх адміністративної діяльності [4, 210].

Водночас, слід звернути увагу що російське законодавство про дисциплінарну відповідальність державних службовців носило несистематизований характер – був відсутній єдиний документ який би містив чіткий перелік основних прав та обов'язків чиновника, а також встановлював підстави та порядок притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Як наслідок, більшість положень документів щодо підстав відповідальності, видів стягнень, порядку їх накладення, або дублювалися і повторювали одне одну, або навпаки – протирічили. Так, наприклад, укази Сенату від 15 грудня 1749 [5] та від 10 червня 1765 року [6] фактично відтворювали норму Генерального регламенту 1720 року про накладення штрафних стягнень на чиновників, що несвоєчасно з'явилися на робоче місце.

Спробою систематизації норм, що визначали правовий статус державного службовця стало видання у 1832 році Статуту про службу цивільну. Новий закон більш чітко визначали правовий статус чиновника, окреслював коло його основних прав та обов'язків, визначав гарантії проходження державної служби тощо. Прийняття цього акту було позитивно оцінено багатьма дослідниками дореволюційного бюрократичного апарату. Водночас, не заперечуючи проти прогресивного значення прийнятого документу, на наш погляд, він мав і суттєвий недолік, позаяк не забезпечив згрупування норм, які регулювали відносини у сфері дисциплінарної відповідальності чиновників. Зазначені норми продовжували хаотично розташовуватися по різних томах прийнятого у 1823 році Зводу законів Російської імперії. Так, питання відповідальності вищих чиновників визначалися у першому томі, чиновників губернського рівня – у другому томі, в п'ятнадцятому томі (Уложення про покарання) закріплювалися загальні види службових злочинів та проступків, а також визначалися міри покарання.

Крім того, прийняття Зводу законів Російської імперії лише частково вирішила проблему систематизації діючих правових

норм у сфері юридичної відповідальності державних чиновників. Практика надання органам державної влади право самостійно приймати положення та правила внутрішнього розпорядку призводила до того, що: «чимало нормативних актів містили правові норми щодо юридичної відповідальності державних службовців, часто встановлюючи різні стягнення за однакові правопорушення або взагалі суперечили один одному» [4, 215].

Очевидно, що наявність подібних протиріч та прогалин, а також загальний курс на централізацію системи управління та посилення контролю за діяльністю чиновників зі сторони їх керівництва, зумовив включення до нового «Уложення про покарання кримінальні та виправні» (1845 р.) більш обширного переліку норм, що становили інститут юридичної відповідальності державних чиновників. Порівняльний аналіз розділів нормативно-правових актів 1832 та 1845 року, дає підстави зробити висновок, що в Уложенні 1845 року розділ 5 «Про злочини та проступки на державній чи громадській службі» є значно ширшим по об'єму та містить значно більший перелік складів неправомірних дій чи бездіяльності чиновників. Так, проти 60 статей розділу в редакції 1832 року, розділ 1845 року містив вже 176 статей, а загальна кількість статей про посадові злочини та проступки, сягала більш ніж 300 [7, 16]. Аналізуючи роль та місце Уложення 1845 року у формуванні інституту дисциплінарної відповідальності державних чиновників, слід зазначити, що даний документ дійсно був важливим кроком у напрямку виокремлення дисциплінарної відповідальності з інших видів юридичної відповідальності: конкретизовані види дисциплінарних правопорушень, узагальнено види дисциплінарних стягнень тощо. Водночас, на наш погляд, не слід і переоцінювати Уложення 1845 року, оскільки воно не вирішило основних проблем, що існували в цій сфері протягом усього XIX ст.: повністю не відокремило дисциплінарних проступків від службових злочинів, не було нормативно визначено поняття посадової особи, та не усунуто існуючі протиріччя з іншими нормативно-правовими актами, що діяли у цій сфері. Прагнен-

ня законодавця охопити всі можливі варіанти протиправної поведінки державних службовців часто призводили до надмірної регламентації цієї сфери. Так, відповідальність за «нерадение и небрежность» державних службовців під час виконання своїх обов'язків була передбачена у 149 статтях Уложення [8, 142]. Подібна надмірна деталізація складів дисциплінарних проступків викликала справедливую критику тогочасних юристів. Зокрема, відомий український–адміністративіст М. Куплевакський писав: «детальне перерахування дисциплінарних проступків не потрібно та неможливо» [24, 27].

Таким чином, протягом XVIII – перша половина XIX ст. в Російській імперії сформувалася нормативно-правова база у сфері дисциплінарної відповідальності державних чиновників. Особливістю законодавства про дисциплінарну відповідальність цього період слід визнати його не повністю систематизований характер, тісний зв'язок з кримінальним законодавством, наявність великої кількості прогалин.

Література:

1. Генеральный регламент 1720 г. // Реформы Петра I. Сборник документов. Сост. В.И.Лебедев. М., Гос.соц.-эк.изд-во, 1937. – С. 108-135
2. Ширяев В. Н. Взяточничество и лиходействие в связи с общим учением о должностных преступлениях / В. Н. Ширяев. – Ярославль : Тип. Губ. правл., 1916. – 570 с
3. ПСЗРИ. –Собр. 1-е. – Собр. 1. – Т.VI. СПб. 1832. – №4422, № 4424
4. Бармак В.М. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII – XIX ст.) – Тернопіль: Видавництво Астон, 2016. – 392 с.
5. ПСЗРИ. –Собр. 1-е. – Собр. 1. – Т.XIII. СПб. 1832. – №9695
6. ПСЗРИ. –Собр. 1-е. – Собр. 1. – Т.XVII. СПб. 1832. – №12417
7. Дудырев Ф.Ф. Унификация уголовно-правовых норм и институтов в уголовном уложении 1903 г. (на примере должностных (служебных) преступлений) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки. – 2012. – №4. – С. 16-23
8. Материалы для пересмотра нашего уголовного законодательства Т. 1. – Санкт-Петербург : М-во юстиции. – 1881. – IX, 658 с.
9. Куплевакский Н. О. Проект устава о служебных провинностях. СПб.: тип. Правительствующего Сената, 1898. – 29 с.

Секція 2

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Андрейченко С. С.

*доктор юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства*

Міжнародного гуманітарного університету

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Україна, ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС взяла на себе зобов'язання здійснювати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених в Угоді, та забезпечувати ефективне її виконання. Одним із векторів співробітництва України та ЄС є захист навколишнього природного середовища з метою реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. Вирішення завдання охорони навколишнього природного середовища неможливе без вирішення низки складних питань, одним із яких є питання поводження із сільськогосподарськими відходами.

У Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 р. констатується, що значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, утилізацію, знешкодження та видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки. У сфері управління відходами сільського господарства України основними проблемами є: неналежний рівень дотримання вимог законодавства; низький рівень поінформованості та обізнаності фахівців сільськогосподарського сектору щодо можливостей та переваг оброблення чи повторного використання відходів; низький рівень поінформованості

інвесторів щодо можливостей виробництва нових продуктів із сільськогосподарських відходів; відсутність дієвого механізму залучення приватних інвестицій для розвитку об'єктів сільськогосподарського сектору; низький рівень ефективності управління стратегічними об'єктами у сфері поводження з відходами сільськогосподарського сектору [1]. Така ситуація обумовлює необхідність створення та забезпечення належного функціонування загальнодержавної системи управління відходами та прийняття необхідних заходів з метою виконання Україною відповідних міжнародних зобов'язань у сфері поводження з відходами.

Одним із джерел продукування небезпечних видів відходів в Україні є аграрний сектор економіки. В глобальному масштабі сільське господарство спричиняє 10%-12% загальних викидів антропогенних парникових газів та 56% викидів парникових газів, що не пов'язані зі CO₂, головним чином через викиди закису азоту з ґрунтів та викидів метану великої рогатої худоби. Окрім викидів парникових газів та споживання енергії, сільське господарство є найбільшим споживачем води в більшості країн і, відповідно, також є значним джерелом її забруднення [2]. Неконтрольоване та стрімке накопичення відходів аграрного сектору та нераціональне поводження з такими відходами становить загрозу довкіллю, здоров'ю населення, загрозу національній безпеці України, спричинює інші тяжкі економічні, соціальні та екологічні наслідки.

Стале та раціональне поводження з відходами, в тому числі, сільськогосподарськими, є одним із домінуючих напрямків діяльності європейських країн щодо охорони довкілля і ресурсозбереження. Цільова стратегія з попередження та рециклінгу відходів, прийнята у ЄС у 2005 році визначає відходи як «природоохоронний, соціальний та економічний вибір європейців». Стратегія розцінює відходи як економічну можливість і як ресурси для промисловості [3, с. 89]. Загалом в ЄС не має окремих законодавчих актів щодо сільськогосподарських відходів. Тому при розробці політики у сфері сільськогосподарських відходів відповідно до

правил ЄС, необхідне посилення до загального законодавства щодо відходів.

Україна вже транспонувала частину законодавства ЄС, що регулює сільськогосподарські відходи, зокрема, що стосується регулювання побічних продуктів тваринного походження (Директива ЄС 1774/2002). Однак передбачається подальша гармонізація законодавства для виконання Україною міжнародних зобов'язань згідно Угодою про Асоціацію. В ЄС сільськогосподарські відходи регулюються головним чином рамковою директивою з відходів – Директивою 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради про відходи та скасування окремих Директив від 19 листопада 2008 р.

Директива запроваджує заходи із захисту довкілля та здоров'я людей шляхом попередження або зниження негативних впливів виробництва й поводження з відходами, а також зменшення загальних наслідків використання ресурсів та підвищення ефективності такого використання. До основних орієнтирів відносяться: інтеграція завдань захисту довкілля та здоров'я людей із заходами по максимальному використанню ресурсного потенціалу відходів; встановлення ієрархії пріоритетів щодо поводження з відходами; регламентація порядку віднесення відходів до категорії небезпечних; запровадження принципу розширеної відповідальності виробника; вимоги до планування управління відходами [4].

Отже, ефективне управління сільськогосподарськими відходами в Україні передбачає дотримання засад циклічної економіки, мінімізацію негативного впливу на довкілля, безвідходність виробництва, забезпечення ієрархії управління відходами, системність та плановість у здійсненні реформи щодо управління відходами в Україні на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Україна має застосувати законодавчі, політичні, економічні інструменти з метою ефективного виконання міжнародних зобов'язань щодо поводження із сільськогосподарськими відходами, взятих на себе згідно Угоди про асоціацію з ЄС. Пе-

ред Україною стоїть нагальне завдання впровадження відповідних положень міжнародних актів щодо поводження з відходами у національне законодавство та визначення механізмів реалізації таких положень з урахуванням українських реалій та потреб.

Література:

1. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 р. від 8 листопада 2017 р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=250431699>.
2. Scharfy D., Boccali N., Stucki M. Clean Technologies in Agriculture. – How to Prioritise Measures? Sustainability. 2017. № 9. 22 p. URL: <http://www.mdpi.com/2071-1050/9/8/1303/pdf>.
3. Міщенко В. С., Виговська Г. П., Маковецька Ю. М., Омеляненко Т. Л. Удосконалення системи управління відходами в Україні в контексті європейського досвіду. Київ : «Лазурит-Поліграф», 2012. 120 с.
4. Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради про відходи та скасування окремих Директив від 19 листопада 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b02.

Чайковський Ю. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ

Міграційні процеси, викликані необхідністю зміни місця постійного проживання під впливом збройного конфлікту всередині держави є найбільшим викликом сучасному міжнародному співтовариству. Недосконалість міжнародно-правових норм у сфері міграції, а також неготовність і неспроможність держав самостійно впоратися з вимушеними міграційними потоками призводить до так званих «міграційних колапсів», коли проблема вимушених мігрантів посилюється у рази за її несвоечасного вирішення. В першу чергу, від таких вимушених збройним конфліктом міграційних потоків страждають сусідні з конфлікту держави, що змушує їх постфактум посилювати міграційне зако-

нодавство і приймати непопулярні серед міжнародного співтовариства рішення, пов'язані із необхідністю забезпечення безпеки власних громадян.

Вимушена міграція, на відміну від добровільної, небажана для держави, оскільки призводить до переміщення не тільки «трудо-вих ресурсів», а й членів їх сімей, що спровоковує додаткове навантаження соціальних бюджетів держав. Найбільш складною є саме вимушена міграція, спровокована збройним конфліктом, оскільки в такому випадку вона є неплановою, що змушує часто залишати всі наявні у такого різновиду мігранта матеріальні ресурси, позначається на емоційному стані сім'ї мігранта і ускладнює його інтеграцію в суспільство приймаючої держави.

В результаті широкомасштабних міграційних потоків, викликаних сучасними конфліктами, міграційна політика сусідніх держав зазнає значних змін, в результаті чого держави втрачають чіткий розподіл на держави імміграції та еміграції. Крім того, держави корегують політику закритості і відкритості. Так, традиційно закрита міграційна політика Німеччини зазнала значних змін в бік відкритості і разом з тим історично відкрита міграційна політика США стає більш закритою. І це результат далеко не збройних конфліктів в сусідніх державах, але конфліктів в широкому їх розумінні. Так, на міграційну політику Німеччини, без сумніву, вплинув «міграційний колапс», викликаний напливом до Європейського Союзу вимушених мігрантів з території Північної Африки та Близького Сходу. У 2015 році канцлер ФРН Ангела Меркель пообіцяла зробити все для того, щоб уникнути «гуманітарної катастрофи», в результаті було прийняте рішення не закривати німецькі кордони. США в процесі формування своєї міграційної політики беруть до уваги економічні причини міграції з території Мексики, що є причиною і одночасно наслідком торгової війни США з сусідньою державою.

Найбільш ілюстративні, на наш погляд, сучасні приклади Польщі і Туреччини. Так, конфлікт в Україні спровокував хвилю

еміграції в сусідню Польщу, що польською владою було розцінено як шанс заміщення робочих місць на вимогу зростаючої економіки. Українці історично і ментально сприймаються Польщею як близький народ, здатний в короткий термін і при мінімальних державних витратах інтегруватися в польське суспільство. Відповідно, Польща підкоригувала міграційну політику в бік прийняття українців. З іншого боку, на форумах Європейського Союзу у Польщі з'явився серйозний аргумент відмови від розподілу квот прийняття вимушених мігрантів з Сирії і держав півночі Африки через прийняття українців.

Щодо Туреччини необхідно відзначити гнучкість уряду в миттєвому прорахунку вигод використання міграційного фактора в спілкуванні з Європейським Союзом. Туреччина використала міграційний потік, що хлинув з охопленої війною Сирії і постреволюційної Лівії в якості інструменту «політичного шантажу» Європейського Союзу, пригрозивши відкриттям кордону для транзиту сирійських біженців на територію ЄС. В результаті цього, 20 березня 2016 року набула чинності укладена між ЄС і Туреччиною угода, згідно з якою Туреччина повинна була закрити біженцям шлях в ЄС. Відповідно до угоди, в обмін на кожного мігранта з Сирії, який потрапив в ЄС нелегально і був видворений, Євросоюз зобов'язується легально приймати з Туреччини одного сирійського біженця. Однак за офіційною статистикою Єврокомісії з моменту вступу угоди в силу ЄС прийняв з території Туреччини майже 12 500 мігрантів. У той же час назад в Туреччину відправлено лише близько 2100 осіб, нелегально переправилися на територію ЄС. Тобто, по суті ЄС прийняв у шість разів більше людей, ніж відправив назад до Туреччини. За три роки дії угоди ЄС надав Туреччині 6 млрд євро – половина з яких була виділена з бюджету ЄС, а друга половина з національних бюджетів європейських країн – проте угода не досягла своєї мети. При цьому варто відзначити, що Туреччина прийняла деякі заходи – наприклад, побудувала паркани з колючим дротом на кор-

доні з Сирією, щоб в Туреччину не прибувала настільки велика кількість біженців. Однак зараз кількість нелегальних мігрантів в ЄС знову зростає. За попередніми прогнозами, кількість проживаючих в Туреччині сирійців за найближчі 10 років зросте до 5 млн. Зараз в Туреччині проживає найбільша кількість біженців з Сирії – понад 3,5 млн. Однак, дана кількість не повинна вводити в оману. Населення Туреччини – близько 80 млн громадян, при цьому кількість прийнятих сирійців складає 4,37 % від кількості населення, населення Польщі – 38 млн громадян, кількість прийнятих українців – близько 1,5 млн, що становить 3,94 % від складу населення. Тобто процентна частка мігрантів у загальній кількості населення відрізняється ненабагато. До того ж сирійці настільки ж близькі історично, ментально туркам, як і українці полякам. Тому в даному випадку Туреччина отримує практично безвитратний трудовий ресурс для розвитку власної економіки, який до того ж плавно і безболісно здатний інтегруватися до турецького суспільства. Очевидно, Туреччина ідеально скористалася ситуацією, змоделювала свою міграційну політику і досягла стратегічних успіхів.

На сучасному етапі міграція є елементом глобалізаційних процесів, має позитивні і об'єктивно негативні наслідки щодо національної ідентичності та культури. При всіх відмінностях в якісних характеристиках економічних і політичних моделей різних країн в проблемі міграції є загальні для всіх тенденції, загальні логіка і механізми. Позначається також вплив збройного конфлікту на міграційну обстановку сусідніх держав як міграційного дестабілізатора.

Отже, міграційна політика суверенних держав є саме тим інструментом, завдяки використанню якого держави мають можливість не лише пристосовуватися до наслідків видозмінених конфліктів у сусідніх державах, але і передбачити ці наслідки з метою використання їх для досягнення стратегічних цілей й зміцнення позицій на міжнародній арені.

Войтович П. П.

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор філософії в галузі права, професор МКА*

ЧИ Є ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВИБОРОМ?

За загальноприйнятим визначенням зовнішня політика є загальним курсом держави на міжнародній арені.

Зовнішню політику інтерпретують також як певні офіційні дії, що формулюються і імплементуються уповноваженими агентствами суверенних держав, спрямовані на зовнішнє по відношенню до держави середовище.

Зовнішня політика є результатом прийнятих рішень державами як головними акторами міжнародних відносин, а не абстракціями, та особами, які приймають ці рішення, як раціональними гравцями, що знаходяться під впливом внутрішньодержавних та світових факторів, а також власного сприйняття міжнародного середовища.

Визначаючи напрямки зовнішньої політики держави, уповноважені представники держави завжди здійснюють певний вибір, так би мовити реалізують право вибору держави.

Та чи є насправді зовнішня політика вибором? Чи є такий вибір можливим? Ким він може здійснюватись і хто «стоїть» за ним? Чи є такий вибір взагалі? Або ж його заздалегідь визначено? Спробуємо розібратися.

Вибір розглядається з позицій багатьох теорій. Варто наголосити, що теорії необхідні, аби надати сенсу масиву інформації. Теорія ж і практика тісно взаємопов'язані і цей зв'язок є двостороннім.

Аналіз зовнішньої політики не може бути лише викладенням низки постулатів і аксіом, теорією природи зовнішньої політики, а має бути аналізом реального положення, у тому числі досліджуючи її (зовнішню політику) з позиції загальної і соціальної психології.

В умовах швидкого темпу сучасного життя і стрімких соціальних змін людина завжди постає перед необхідністю вибору.

Вибір часто досліджується з точки зору його результату або його процесу.

У найбільш загальному вигляді вибір розглядається як вироблення суб'єктом рішення у ситуації порівняння різних альтернатив. Будь-який вибір людини є реалізацією її життєвого стилю та руху на шляху реалізації суспільно-корисної діяльності [1].

Вибір займає важливе місце у житті людини і суспільства, він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів, а можливостей реалізації вибору набагато більше у людини, що живе у відкритому суспільстві. Вибір – це і процес, і результат цього процесу.

За визначенням Н. О. Васильєвої, вибір – це складно організована діяльність, що має свою мотивацію, управління і операційну структуру, внутрішню динаміку, чуттєву до впливу зовнішніх факторів, що регулюється з боку суб'єкта...і дозволяє визначити нові значення ідеалу вибору в цілому [2, С. 7].

Суспільний вибір – поняття, що відноситься до теорії вибору (Дж. Бьюкенен, М.Олсон), що займає певне місце у сучасній науці. Згідно цієї теорії важливим моментом досліджень є процес вибору між альтернативними варіантами використання можливостей. При цьому виділяються: індивідуальний, колективний та суспільний вибір.

Індивідуальний вибір відбувається у разі, коли людина сама приймає рішення і сама їх реалізовує.

Колективний вибір відбувається в тому випадку, коли рішення приймаються і реалізуються у складі групи. При цьому виділяють два види груп – олігополістичні, де члени залежать один від одного, і латентні групи, в яких дія одного учасника не відображається на інших. Тут більша кількість учасників, що і призводить до їх незалежності один від одного.

Суспільний вибір має місце тоді, коли рішення приймаються і реалізуються індивідами у складі латентної групи. У разі сус-

пільного вибору приймаються політичні рішення, за яких найчастіше все суспільство і складає латентну групу. При цьому латентна група повинна домовитися щодо правил суспільного вибору і забезпечення його реалізації.

Існують відмінності суспільного вибору в умовах прямої і представницької демократії. В умовах прямої демократії сам індивід приймає політичні рішення, в умовах представницької – суспільний вибір реалізується представниками групи.

Загальновідомо, що зміст ідеалів історично мінливий: свобода, яка є вічною цінністю, ідеалом і однією з істотних характеристик людини, ототожнювалась з необхідністю, залежністю, незалежністю, благодаттю, відчуженням, відповідальністю, волею (вибором). Виходячи з цього, вибір є смисловою інтерпретацією змісту категорії свободи [2, С.3].

В результаті процесів лібералізації і демократизації суспільства, в умовах загальної дестабілізації колишніх соціальних, економічних, політичних, ідеологічних структур, гетерогенності і нерозвиненості нових, кожен варіант розвитку соціуму має не більше ніж альтернативно-вірогідний характер. У зв'язку з цим у свідомості суспільства відбуваються позитивні зміни щодо оцінки ролі свободи і вибору.

Вирішення багатьох проблем, а особливо глобальних, в рамках міжнародного співробітництва неминуче набуває політичного характеру, адже так чи інакше це зачіпає проблеми владно-управлінських відносин. Політичний простір все більше стає пов'язаним з правовим [3, С. 1].

Зближення політичного і правового простору, глобальні фактори їх розвитку, відбуваються через постійну гуманізацію міжнародних відносин, набуття ними більш гнучкого характеру. І не дивлячись на те, що превалює і зберігається силовий підхід до вирішення гострих проблем міжнародних відносин, спостерігається розширення кола ліберальних дій, що надає суб'єктам цих відносин варіативність вибору. Аналіз цих процесів зближення у стрімко змінливому світі, при непередбачуваності світового роз-

витку, є політичною необхідністю, оскільки простір свободи передбачає велику кількість варіантів розвитку, у тому числі всього суспільства.

Об'єктом аналізу зовнішньої політики є держава, що діє у системі міждержавних політичних відносин. Аналіз зовнішньої політики визнає, що у сучасних міжнародних відносинах, крім держав, є також інші суб'єкти, актори. Однак об'єктом досліджень залишається держава і вона ототожнюється з центральним урядом, а дії цього уряду і уповноважених ним суб'єктів ототожнюються з поведінкою держави.

Зовнішня політика по суті завжди є проєкцією зовні протиріч і сутичок у внутрішній сфері держави, на внутрішньому для даної держави ґрунті – інтереси, соціальні сили. Прийняття рішення передбачає вибір з числа певних альтернатив. В процесі прийняття рішення учасники керуються не тільки і не стільки (що частіше) прагматичними міркуваннями щодо вирішення проблеми та завдання вектору, але і міркуваннями відкритого або неявного політичного і статусного торгу у відносинах один з одним. Прийнятим рішенням, як правило, є не “найкраще” щодо вирішення проблеми рішення, а те, за яким може бути досягнуто компромісу у політиці групи, що приймає це рішення (лідер, уряд, групи впливу).

Досить часто у світовій політиці вирішальну роль грали й грають політичні діячі, теоретично приймаючи на себе відповідальність за доленосні як для своїх країн, так і для усього світу, рішення. Але чим вони керуються, приймаючи ці рішення, обираючи зовнішньополітичний курс своїх країн? Тут варто пам'ятати, що чималу роль у цьому виборі грають моделі міждержавної взаємодії, вироблені при функціонуванні систем міждержавних відносин.

Також не слід забувати, що найважливішою частиною політичного процесу будь-якої держави є лобізм і активність груп інтересів. Лобізм перетворився у глобальну політичну практику. Фактори, що визначають особливості лобіювання, істотно від-

різняються у кожній країні і призводять до унікальних умов існування лобізму, які, в свою чергу, диктують унікальні методи і засоби впливу.

У такій чисельності координат можливість приймати рішення зі знанням справи як при ініціації дій, так і придушуючи спонукання, є свободою волі, вибір є самою суттю вольового акту. Тому безумовно, що головна проблема зростання ефективності демократії полягає у підвищенні загального інтелектуального рівня як окремої особи, так і глобалізуючого людства в цілому. Адже свобода волі знаходить свій прояв у самокерованості суб'єкта права своєю поведінкою, що передбачає не лише свободу вибору, але й свободу формування самого суб'єкта, який здійснює цей вибір.

Література:

1. Зайцева Л.А. Понятие выбора в современной психологической науке.
2. Васильева Н.А. Теоретическая модель феномена выбора: социальный идеал и реализация (теоретико-методологический аспект). – Автореферат дис. к.ф.н. – Иркутск, 2004.
3. Ильин И.В. Глобалистика в контексте политических процессов: Автореферат дис.д.п.н. – М, 2011.

Ashykhmin I. M.

*Postgraduate Student, Department of International and European Law,
National University «Odessa Law Academy»*

THE FORUM SHOPPING DOCTRINE AND ITS APPLICATION IN INTERNATIONAL INVESTMENT DISPUTES

In the modern world there is a huge number of international regulations, international organizations that monitor the implementation of the obligations of participants in international economic relations and regulate the procedure for resolving disputes between them. At the same time, the polymorphism of international institutions that form the dispute resolution mechanism poses a threat to the participants in the dispute, which consists of making several different decisions on the

same subject of dispute, which may give rise to a conflict of interest and problems at the stage of execution of the judicial (arbitral) solutions.

The diversity of dispute resolution tools developed by the international community makes it difficult to reach an agreement as to the choice of a dispute resolution method. In this regard, participants in international contractual relations (counterparties) often agree on a potential dispute resolution forum when concluding a transaction. This may be in the form of a separate agreement or it may be spelled out in the main agreement (arbitration clause). However, the main question is: how and on what grounds to choose the place of probable consideration of the dispute – in other words, to display alternative approaches for resolving the dispute.

One of the institutions provided for by international investment agreements is the forum shopping doctrine, which provides for the plaintiff's choice of a convenient place for conducting proceedings on an international investment dispute by preferring one potentially accessible forum to another.

It is quite logical that the recipient state in almost every dispute on the basis of a bilateral investment treaty (hereinafter referred to as BIT) disputes the competence of the arbitration to resolve the dispute [1, c. 5].

Each proceeding on the basis of a BIT begins with the stage of determining the competence of the arbitration, since this is a necessary prerequisite for resolving the dispute on the merits. Determining the competence of arbitration is key to resolving a dispute. If the arbitration comes to the conclusion that there is no competence to resolve the dispute, the investor will not be able to rely on the protection of the rights granted by the BIT in international arbitration.

It should be underlined that the use of forum (treaty) shopping in the resolution of disputes is not always beneficial for both parties. Quite often, the arbitration has a doubt regarding the reference to the norms of the BIT, to which the claimant refers to defend his violated right.

For example, in the *Saluka Investment BV v. Czech Republic* case, the arbitral tribunal expressed "concern over the argument that a legal entity that does not have a real connection with the state party

BIT and which is in fact an affiliate fake company that does not operate in the territory State Party BIT should not be entitled to rely on the provisions of this treaty” [2].

Thus, it can be noted that this possibility is directly relevant to abuses in the arbitration procedure regarding the practice of “choosing a venue for resolving a contract dispute”, which can share many of the shortcomings of the widely criticized practice “forum shopping”.

Nevertheless, arbitration still holds the view that the provisions of the treaty determine the place of resolution of a probable dispute, and that it cannot impose a narrower definition of an “investor” than the one entered into by the States parties to the agreement.

The practice of “gaining access to protecting one’s rights through ICSID arbitration” is quite popular among investment subjects. Another example of abuse of rights is the use of the Netherlands system to protect the rights of investors in the case *Mobil v. Venezuela*, the dispute over which is associated with the nationalization of oil and gas projects by the state of Venezuela.

In the above case, arbitration noted that Mobil had restructured its investments through the Netherlands for the sole purpose of gaining access to ICSID arbitration. The arbitration took an approach to resolving pre-existing disputes, stating that “investment restructuring only for the purpose of obtaining jurisdiction under BITs for such disputes would constitute [...] an abuse of the international investment protection system” [3, para. 190, 204-205].

The place of arbitration is one of the most important aspects that are necessary for solving the problems of parallel arbitration. The choice of favorable jurisdiction and the place of settlement of disputes that may arise within the framework of the contractual obligations of the parties is a matter that must be considered by a foreign investor at the pre-contractual (initial) stage of investment activity. For the recipient state, a more convenient option is to consider possible disputes in the national judicial system, since court costs and the amount of possible compensations are different from litigation in international institutional bodies. Accordingly, the question regarding the jurisdiction and venue of the forum cannot be left out of attention and is always relevant.

However, it is worth noting that the place for resolving a dispute may become an “apple of discord” between the parties. The parties may abuse and manipulate the provisions of the BIT and the specific investment contract in their favor. In order to avoid collisions in this aspect, it is necessary to resolve this issue by regulation, which, unfortunately, is not closed at the moment and is relevant.

Bibliography:

1. Гармоза А.П. Определение компетенции состава арбитража, сформированного на основании международного инвестиционного соглашения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Москва. 2011. 28 с.
2. Частичное арбитражное решение по делу Saluka Investments Bv (The Netherlands) v the Czech Republic от 17 марта 2006 года [Электронный ресурс]. 2006. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0740.pdf>.
3. Mobil Corporation, Venezuela Holdings B.V.; Mobil Cerro Negro Holdings, Ltd.; Mobil Venezolana de Petróleos Holdings, Inc.; Mobil Cerro Negro, Ltd.; and Mobil Venezolana de Petróleos, Inc. v. Bolivarian Republic of Venezuela, Decision on Jurisdiction, 10 June 2010, ICSID Case No. ARB/07/27.

Белогубова О. О.

*кандидат юридических наук, доцент кафедры международного
та европейского права Национального университета
«Одесская юридическая академия»*

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

У галузі міжнародного приватного права відокремлюють самостійну сферу правового регулювання трудових відносин з іноземним елементом.

Причиною віднесення трудових відносин з іноземним елементом до сфери регулювання міжнародного приватного права є те, що «трудові і цивільні відносини ... об'єднані спільними принципами приватноправового регулювання. Ця їхня властивість і дає змогу у трудових відносинах з іноземним елементом застосувати до них інструментарій міжнародного приватного права...» [1, с. 13].

Міжнародне приватне трудове право розглядають як сукупність норм та принципів, які регулюють трудові відносини приватноправового характеру, у яких є іноземний елемент. Слід зазначити, що загальним критерієм віднесення тих чи інших відносин, у тому числі трудових, є їх міжнародний характер. Таким чином, для включення правовідносин в об'єкт міжнародного приватного права необхідною і достатньою умовою є наявність двох критеріїв: 1) відносини повинні мати приватноправову природу і 2) бути ускладненими іноземним елементом (тобто бути пов'язаними з юрисдикцією більш, ніж однієї держави).

На нашу думку, міжнародне приватне трудове право характеризується деякими особливостями, які відрізняють його від класичних приватноправових відносин з іноземним елементом.

По-перше, у сфері трудового права з більшою силою, ніж у цивільному чи сімейному праві, проявляє себе публічно-правове начало, обмежуюча дія колізійних норм країни суду і, як наслідок, застосування іноземних законів. На цю особливість вказував Л. А. Лунц: «підпорядкування трудових відносин загальним цивілістичним і колізійним прив'язкам присутні в трудовому праві законів про охорону праці... Таким чином, право, яке регулює трудові відносини, носить подвійний характер: йому окрім цивільно-правового елементу властивий і елемент публічно-правової. Не можна сказати, щоб було ясно, які питання відносяться до публічно-правових, а які – до цивільно-правових елементів трудового права, але більшість авторів континенту відносять закони про охорону праці до публічного права» [2, с. 747].

По-друге, у міжнародному приватному трудовому праві інше співвідношення джерел. З одного боку, загальні доктринальні положення про джерела міжнародного приватного права застосовуються і до регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом. Як зазначає В. І. Кисіль, в ієрархії джерел міжнародного приватного права внутрішньому законодавству відводиться особливе, чільне місце [3, с. 9]. Однак у сфері матеріального чи міжнародного приватного трудового права міжна-

родні договори і Право ЄС мають пріоритет перед нормами національного права та тим правопорядком, до якого вони надсилають. У результаті діяльності міжнародних галузевих та регіональних організацій розширюється об'єм уніфікованих матеріально-правових і колізійних приписів, що охоплюють різноманітні блоки трудових відносин. Особливо це відноситься до конвенцій Міжнародної організації праці, котрі уніфікують матеріальне трудове право [4, с. 227]. Як образно зазначив Генеральний директор Міжнародної організації праці Х. Сомавія, «міжнародні трудові норми – це вершина піраміди правил, що стосуються трудових відносин, які зароджуються на робочих місцях та необхідні для організації спільної виробничої діяльності» [5, с. 18].

По-третє, особливості джерельного складу міжнародного приватного трудового права пов'язані зі змішаною, приватно- та публічно-правовою характеристикою трудового права. Регламентація трудових правовідносин відбувається на засадах взаємодії приватноправового і публічно-правового регулювання. Трудові правовідносини, ускладнені іноземним елементом, мають на увазі, з одного боку, дотримання державою міжнародних стандартів за умовами і характером праці як загального характеру, так і розповсюджуються виключно на іноземців, а з іншого боку, договірний характер їх виникнення ґрунтується на приватноправовому регулюванні, здійснюваному за допомогою колізійних норм міжнародного приватного права. І у відповідних випадках, матеріальних норм іноземного права [6, с. 5].

По-четверте, до джерел міжнародного приватного трудового права слід відносити локальні нормативні акти [7, с. 135] (колективні угоди, у тому числі міжнародного характеру; положення про персонал та ін.), що містять колізійні і матеріальні норми, які регулюють трудові відносини з іноземним елементом. Такої думки придержується О. В. Довжук, яка також відносить до джерел міжнародного приватного трудового права, колективні договори та рекомендації міжнародних організацій [8, с. 8].

Особливу роль для регулювання праці моряків мають колективні угоди морських профспілок, у тому числі міжнародних, перш за все ІТФ.

По-п'яте, перелік суб'єктів міжнародного приватного трудового права слід доповнити такими суб'єктами, як трудовий колектив, профспілкові органи, адміністрація підприємства. Правда, і ми з цим згодні, що і в рамки класичних колізійних норм ці відносини не вписуються. Але на нашу думку, міжнародне приватне трудове право, і це підтверджується сучасною доктриною, не є виключно колізійним правом.

Особливо це актуально у відносинах щодо захисту прав моряків, де міжнародні профспілкові організації відіграють важливу роль в імплементації конвенції МОП та захисту соціальних прав моряків.

По-шосте, незастосуванням або застосуванням в іншій формі ряду принципів міжнародного приватного права до міжнародних приватних трудових відносин (наприклад, трудова дієздатність визначається за законом, що регулює суть відносин (*lex causae*), а не за законом громадянства (*lex patria*) чи за законом доміцилія (*lex domicilii*), як у міжнародному приватному праві; формальні умови дійсності трудового договору визначаються за *lex causae*, а не за принципом закону місця здійснення акта (*locus regit actum*), як у міжнародному приватному праві; найважливіший принцип міжнародного приватного права – автономія волі (*lex voluntatis*), у силу якого сторони відносин можуть самі вибрати застосовуване право, у трудових відносинах не використовується тощо). На ці обставини звертав увагу І. Сасі, який обґрунтовував необхідність відділення міжнародного трудового права від міжнародного приватного права [9, с. 118-122]. На наш погляд, такий підхід в принципі обґрунтований, але з певними застереженнями. В цілому, колізійні принципи (підходи, формули, прив'язки) міжнародного приватного права є його специфікою, багато в чому визначає його галузевий характер, однак при цьому не утворюють єдину систе-

му в силу двох обставин. По-перше, можна говорити тільки про уніфікацію колізійних принципів, що використовуються в різних державах в силу переважно внутрішньодержавного характеру міжнародного приватного права як галузі права. По-друге, міжнародне приватне право дійсно регулює дуже різні за характером суспільні відносини, що обумовлює застосування в рамках його окремих інститутів і підгалузей різних колізійних принципів. Не є винятком і міжнародне приватне трудове право, однією з підстав виділення якого є система застосовуваних колізійних принципів. При чому, не як протиставлення принципам міжнародного приватного права, а саме специфіка їх застосування до трудових відносин з іноземним елементом.

Тому, наявність спеціальних колізійних формул прикріплення (які є різновидом колізійної прив'язки *lex loci actus*) [10, с. 610], особливості нормативного складу, в тому числі колізійних норм, можуть слугувати підставою відокремлення в міжнародному приватному праві міжнародного приватного трудового права. Це одне з найважливіших, але не єдиних підстав належності трудових відносин з іноземним елементом до сфери міжнародного приватного права. Іншим, на нашу думку, є широко поширеними підстави відокремлення міжнародного приватного права в цілому – наявність іноземного елемента, про який йшла мова вище, і характеристика суб'єктів міжнародних трудових відносин в його контексті.

Таким чином, норми, які регламентують трудові відносини з іноземним елементом, формують самостійну підсистему міжнародного приватного права – міжнародне приватне трудове право. При цьому, її особливістю є комплексний характер: вони регулюються нормами міжнародного приватного права і нормами міжнародного публічного права. Причому, підкреслимо, у деяких випадках важко провести межу при аналізі конкретних правовідносин між приватним і публічним правом, оскільки ігнорування певних механізмів внаслідок належності їх іншій сфері (публічній чи приватній) призводить до фрагментарності та пробільності дослідження.

Література:

1. Довгерт А. С. Правовое регулирование международных трудовых отношений / А. С. Довгерт. – К.: УМК ВО, 1992. – 248 с.
2. Лунц Л. А. Курс международного частного права. В 3-х томах / Л. А. Лунц. – М.: Спарк, 2002. – 1007 с.
3. Кисіль В. І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації / В. І. Кисіль. – К.: Україна, 2000. – 429 с.
4. Белогубова О. О. Поняття та особливості міжнародного приватного трудового права / О. О. Белогубова // Правове життя сучасної України : тези доповідей / відп. ред. Ю. М. Оборотов. – О. : Фенікс, 2008. – С. 225-227.
5. Вступне слово Генерального директора Міжнародної організації праці на Міжнародній конференції праці «Гідна праця як засіб забезпечення стійкого розвитку», Женева, 2007. – 24 с.
6. Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве: дис. ... канд. юрид. наук / Н. А. Хаустова. – М., 2006. – 224 с.
7. Международное частное право / под ред. Г. К. Дмитриевой – М.: Юрид. лит., 1993. – 512 с.
8. Довжук О. В. Правове регулювання міжнародних приватних трудових відносин на сучасному етапі (матеріально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Довжук. – К., 2006. – 22 с.
9. Szaszy I. International Labour Law / I. Szaszy. – Budapest. 1968. – 543 p.
10. Ануфриева Л. П. Международное частное право: в 3-х т.: учебник / Л. П. Ануфриева. – М.: Издательство БЕК, 2000. – Т. 2. Особенная часть. – 288 с.

Грушко М. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ

Питання правового регулювання прав дітей є одним з важливих в міжнародному праві. Ключову роль в регулюванні зіграли як наслідки Першої світової війни, так і зростаючий інтерес до проблеми захисту дітей у більшості країн Європи та Північної Америки. У 1919 р. Лігою Націй був створений Комітет дитячого

благополуччя. Комітет займався розробкою необхідних заходів положення безпритульних дітей, рабства, дитячої праці, торгівлі дітьми та проституції неповнолітніх. В 1924 р. Ліга Націй прийняла Женевську Декларацію прав дитини, яка вперше сформулювала цілі та принципи захисту прав дитини. Проте, на жаль, Декларація не стала загально визнаним документом для держав.

Першим важливим документом у галузі захисту прав дітей можна вважати Загальну декларацію прав людини 1948 р., у якій зазначається, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги. Декларація закріплює, що користування основними правами людини не залежить від віку, також звернена увага на необхідність особливого захисту материнства та дитинства (ст. 25 «Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом повинні користуватися однаковим соціальним захистом») та вперше сформульовані основні вимоги одержання освіти (ст. 26). [1]

У 1959 р. ООН прийняла спеціальний документ з питань захисту такої особливо вразливої категорії осіб як діти – Декларацію прав дитини, в якій проголошені соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей. Зокрема у преамбулі цього документу відзначається: «...приймаючи до уваги, що дитина, через її фізичну, розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження». Декларацією дається визначення поняття дитина, якою «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше». Основним правовим принципом захисту дітей є рівність прав усіх дітей. Перелічені в документі права повинні визнаватися за усіма дітьми, без будь-яких винятків та обмежень. Права дітей потребують спеціального захисту, включаючи «належний правовий захист як до, так і після народження». Принцип такого спеціального захисту прав дітей діє й у таких екстремальних ситуаціях, як, наприклад, позбавлен-

ня волі неповнолітнього за скоєння злочину, а також у разі призначення та відбування покарання. [2]

20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Конвенція про права дитини, яка вважається світовою конституцією для дітей. Конвенція визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження. Відповідно до ст. 44 Конвенції ООН про права дитини, усі країни-учасники, що ратифікували Конвенцію, повинні періодично – раз на чотири роки – звітувати про прогрес у впровадженні цього міжнародного правозахисного інструменту, а також про виклики, які унеможливають повне забезпечення захисту прав дитини. [3] Також передбачений особливий захист дітей в особливих умовах під час збройних конфліктів [4].

Обидва документи – Декларація прав дитини і Конвенція про права дитини – є складовою частиною Міжнародного білля про права людини.

Конвенція про права дитини встановила міжнародний механізм контролю за виконанням її положень. Відповідно ст. 43 основною ланкою цього механізму є Комітет з прав дитини, який складається з експертів-громадян країн – учасниць Конвенції. Комітет працює при ООН, на своїх засіданнях (1 раз на 5 років) він розглядає періодичні доповіді держав про заходи щодо реалізації у встановлених у Конвенції прав. Держави – учасниці повинні забезпечувати гласність доповідей у своїх країнах. Комітет значною мірою покладається на неурядові організації, і особливо на національні організації, які можуть надавати інформацію, яка доповнює доповіді держав, і поширюють висновки і рекомендації, що готує Комітет після розгляду цих доповідей, але і сприяють утіленню їх у життя.

Конвенція також передбачає можливість подачі індивідуальних скарг про порушення прав, закріплених у ній. Особливістю такої подачі є можливість неповнолітніх звертатися в міжнародні органи за захистом своїх прав і свобод в тому ж порядку, що й дорослі.

Після Другої світової війни 11 грудня 1946 р. Генеральною Асамблеєю ООН було створено Міжнародний дитячий надзвичайний фонд ООН (ЮНІСЕФ) для надання допомоги дітям у зруйнованій повоєнній Європі. Виконавши це завдання, Генеральна Асамблея в жовтні 1953 р. вирішила продовжити роботу цієї організації на постійній основі, розширила її компетенцію і змінила назву – Дитячий Фонд ООН. Головним завданням ЮНІСЕФ стало надання урядам країн допомоги з метою покращати умов життя дітей. Роботою ЮНІСЕФ керує Виконавча Рада, яка складається з представників кожної держави, що обираються Економічною і Соціальною Радою на три роки. ЮНІСЕФ у даний час підтримує програми, спрямовані на поліпшення життя дітей усюди, особливо в країнах, що розвиваються. У співробітництві з іншими установами ООН, урядовими й неурядовими організаціями ЮНІСЕФ сприяє розвитку програм у сфері надання первинної медичної допомоги, харчування, очищення води і поліпшення санітарних умов, ліквідації гендерної нерівності, а також продовжує надавати невідкладну допомогу і проводити відбудовні роботи у випадку надзвичайних подій.

Ще одна інституція займає особливе місце в системі захисту прав дітей. Омбудсмени з прав дитини виникли порівняно нещодавно. Значною мірою цьому сприяло прийняття Конвенції з прав дитини 1989 р., яка відображає усвідомлення необхідності створення механізмів для здійснення контролю за дотриманням прав дитини. Саме до таких механізмів належить і інститут незалежних уповноважених (омбудсменів) з прав дитини. Спільним для всіх них є зобов'язання забезпечувати визначення та дотримання кожною із держав прав дітей, створення для них сприятливого оточуючого середовища. У світі сьогодні склалося чотири основні

моделі омбудсмена із прав дітей, а саме: запроваджені спеціальним актом парламенту; створені через законодавство про соціальний захист дітей; запроваджені в рамках існуючих державних органів і ті, що створені та діють на базі незалежних урядових організацій. Незалежно від моделі правового статусу служби омбудсмена мають приблизно однакові повноваження: вплив на законодавство, державну політику, адміністративну і судову практику; реагування на конкретні порушення прав дитини; проведення досліджень у галузі забезпечення прав і інтересів дітей; поширення інформації про міжнародні стандарти прав дітей серед дорослих і серед неповнолітніх; виявлення думки дітей щодо їх найважливіших прав і інтересів. Функції омбудсмена в кожній країні мають певні національні особливості.

Захист прав дітей у відповідних сферах також здійснюють спеціалізовані установи ООН – Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я, Організація ООН з питань науки, культури і мистецтва та інші.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав дитини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило в межах географічних регіонів, наприклад, в рамках Організації Африканського Єдності Африканська Хартія про права і благополуччя дитини 1990 р. та інші. Проте самою розвиненою регіональною системою захисту прав дитини є європейська система, яка виражається через практику Європейського суду з прав людини. У тексті Європейської конвенції про права і основоположні свободи практично відсутні норми, присвячені захисту прав дітей (за винятком, наприклад, положень про особливий статус неповнолітніх у ст.ст. 5-6) [5], однак обсяг більшості наданих нею прав такий, що ними може користуватися будь-яка людина, незалежно від вікових або інших характеристик. У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи, де мало місце порушення прав дітей, посиляється на норми Європейської конвенції про основні права і основоположні свободи як

базовий документ. На сьогодні наявні численні рішення Європейського суду з прав людини щодо питань, які пов'язані із захистом прав дитини, ґрунтуються як на положеннях Європейської конвенції про захист прав людини, Загальної декларації прав людини, так і на положеннях Конвенції про права дитини.

Серед Конвенцій Ради Європи особливо можна виділити: Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом; Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ETS № 105); Конвенція про здійснення прав дітей; Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192), Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (ETS № 201).

Крім обов'язкових для виконання конвенційних за своєю природою стандартів прав дитини, напрями удосконалення соціальної функції держави у сфері захисту прав дитини містяться також у рекомендаціях та резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи та Комітету Міністрів Ради Європи, які відносяться до так званого «м'якого права», що не володіє властивістю формальної визначеності конвенційного права, не створює чітких прав та обов'язків, але дає загальну установку, показує напрям подальшого розвитку діяльності держави у певній сфері: Рекомендація ПАРЄ 1460 (2000) щодо започаткування Європейського омбудсмена з прав дитини; Рекомендація ПАРЄ 1596 (2003) щодо ситуації з дітьми мігрантами, Рекомендація ПАРЄ 1778 (2007), присвячена дітям — жертвам насильства, експлуатації та недбалого ставлення; Рекомендації КМРЄ (2003) 20 та (2008) 11, присвячені проблематиці протидії правопорушень неповнолітніх та ювенальній юстиції та інші.

Взагалі ефективна політика в інтересах дітей в кожній країні повинна ґрунтуватися на точному знанні і розумінні справжнього становища дітей, їх потреб і способів якнайкращого задоволення цих їхніх потреб.

Література:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Декларація прав дитини 1959 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Конвенція про права дитини 1989 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини 1989 року щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_795
5. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Львова Є. О.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри державознавства
і права Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНЕЗУ ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЩОДО МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ГЛОБАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Наприкінці другої декади ХХІ століття міжнародне право все більше набуває рис універсального та міждисциплінарного характеру. Сьогодні ми стали свідками розвитку сальтаціоністських¹ поглядів на проблематику перетворення міжнародного права від права, що регулює відносини між державами, до права множинних суб'єктів, де є наприклад, права та обов'язки громадськості та територіальної громади, яка опікується локальними економічними, екологічними або соціокультурними проблемами, що набули глобального значення.

Все більше вітчизняних юристів-міжнародників досліджують процеси державно-правової інтеграції, які, як зазначила

¹ Від «сальто», Г. де Фріз, Г. Мендель.

Т.Л. Сироїд, реалізуються через «створення міжнародних організацій та міжнародних об'єднань, які переслідують вирішення різного роду завдань» (Авт. – наприклад, ООН, ОЕСР, ЮНЕСКО) [1].

За сучасних умов державотворення, доказ державності та суверенності постає фундаментальною рисою міжнародної правосуб'єктності України як морської держави. Здатність України наповнювати свою міжнародну правосуб'єктність реальним змістом залежить від обов'язкового визнання її суверенітету та територіальної цілісності всіма членами співтовариства націй.

В теорії міжнародного права напрацьовано багато підходів до визначення поняття «правосуб'єктність», проте міжнародний науковий консенсус про визначення та суб'єктний склад поняття «міжнародна правосуб'єктність» на сьогодні відсутній через брак єдиної концепції суб'єкта права в національній теорії права різних держав світу.

В даному випадку ґрунтовним вбачається висновок Д.І. Кулеби про те, що в сучасній теорії міжнародного права виокремлюються два основні погляди на інститут міжнародної правосуб'єктності. Згідно першого погляду до складу міжнародної правосуб'єктності належать перелік прав та обов'язків суб'єкта, легітимність створення суб'єкта, наявність у нього міжнародної договірної правоздатності, та зокрема представниками вважалось, що міжнародна правосуб'єктність – це діяльність суб'єкта міжнародного права у його сфері. Другий підхід, як вказує Д.І. Кулеба, поділяють вчені, переконані, що міжнародна правосуб'єктність – це лише юридична властивість, яка передбачає можливість суб'єкта мати права та їх реалізовувати, а не самі права [2].

Проблематика виникнення суб'єктів міжнародного права є досить дискусійним питанням. Загальновідомо, що перші дослідження категорії «міжнародна правосуб'єктність» та окреслення кола суб'єктів міжнародного права були зроблені австрійськими, американськими та німецькими юристами у кінці ХІХ – поч. ХХ ст., наприклад праці Г. Лейбнітца, Е. Ваттеля, Г. Кельзена, К. Шмидта, Х. Лаутерпахта та ін. Водночас, простежуючи генезу

міжнародної правосуб'єктності України та використовуючи власну методику історичного джерелознавства видатний вітчизняний дослідник О.В. Тарасов виокремив вісім періодів, протягом яких досліджувалось питання міжнародної правосуб'єктності, а саме:

- 1) в літературі Давнього світу (додержавний та міждержавний періоди);
- 2) в літературі Середніх віків;
- 3) в класичній світовій літературі до закінчення Першої світової війни;
- 4) в роботах юристів Російської імперії;
- 5) в світовій літературі міжвоєнного періоду;
- 6) в світовій літературі середини XX – початку XXI століття;
- 7) в Радянській літературі (1920 – 1991 рр.);
- 8) в літературі пострадянського періоду (1992 – наш час). [3]

На останньому етапі, за О.В. Тарасовим, новими акторами міжнародних правовідносин стають так звані «субнаціональні територіальні одиниці» (далі – СНТО)¹, проте обсяг їх міжнародно-правового статусу також не є визначений. Зазначимо, що навіть обсяг міжнародно-правового статусу деяких держав або державоподібних утворень в умовах глобалізації може бути переглянутий в окремих випадках (приклади Тайваню, Сомалі, Палестини, Придністров'я, тощо).

На особливу увагу заслуговує виявлений дослідником О. В. Тарасовим феномен «персонативної правової матрешки», що є пов'язаний із проникненням крізь персонативну правову форму і послідовним заглибленням від однієї правової субформи до нижчестоящої субформи, що із системологічної точки зору означає перехід з одного правового рівня на наступний, нижчестоящий правовий субрівень» [3, С. 357]. Досліджуючи проблематику правової персонології, О.В. Тарасов підкреслює комплексний характер міжнародної правосуб'єктності субнаціональних

¹ Під СНТО в даному випадку розуміються автономії, регіони, міста, селища, тощо.

територіальних одиниць, оскільки за їх діяльність правову відповідальність несуть держави їх походження. [3, С.336-349.]

Саме міжнародна діяльність СНТО викликає необхідність перегляду питання конституційно-правового регулювання суспільних відносин в середині та за межами держав світу. Адже, СНТО, з одного боку, мають обов'язок не порушувати міжнародно-правові зобов'язання власної держави, а з іншого, в умовах глобалізації та діджиталізації міжнародних правовідносин проблеми захисту прав територіальних громад від втручання у їх діяльність породжують конфлікти у співпраці органів публічної влади із судовими та фінансовими міжнародними організаціями, а також транснаціональними корпораціями.

Зокрема німецька дослідниця А. Петерс методологічно вірно зазначає, що правова доктрина міжнародної правосуб'єктності (анг. – international legal subjectivity) розкриває та увічнює відмінність між державами та всіма іншими об'єднаннями. Міжнародна правосуб'єктність – це міжнародна правоздатність у сенсі права бути володільцем міжнародних прав та обов'язків. Міжнародна правосуб'єктність не вимагає, щоб учасник або учасниця були здатними генерувати своє право перед міжнародними контролюючими органами. [4]

Отже, вважаємо, що теоретичне обґрунтування проблематики міжнародної правосуб'єктності потребує врахування існуючих догматів розуміння міжнародного права як системи, а не тільки сукупності норм та принципів, що вказують на права та обов'язки учасників міжнародних відносин. У свою чергу розуміння міжнародного права як системи стає підґрунтям для розвитку правової персонології як одного з елементів нормативного базису глобального конституціоналізму.

Література:

1. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: підручник / Т.Л. Сироїд. Одеса: Фенікс, 2018. 744 с.
2. Кулеба Д. Міжнародна правосуб'єктність: теорія і її перспективи. Альманах міжнародного права. 2010. Вип. 2. 70-83.

3. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія. Х.: Право, 2014. С.349 .
4. Peters, A. (2016). Beyond Human Rights. In J. Huston (Trans.), Beyond Human Rights: The Legal Status of the Individual in International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law, p. 1). Cambridge: Cambridge University Press. / <https://doi.org/10.1017/S009781316687123>

Мануїлова К. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЗАПОРУКА МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

Застосування ядерної зброї є одним з найсерйозніших викликів міжнародним відносинам та загрозою існування людства взагалі. Ядерну зброю називають глобальною проблемою людства та відносять до «інтерсоціальної» групи глобальних проблем. Дана проблема, на думку багатьох вчених, існувала вже після закінчення Другої світової війни, а саме: після ядерних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі (тому 1945 рік можна вважати вступом до «ядерної ери»), після Карибської кризи, після того, як під час Холодної війни багато країн почали нарощувати свій ядерний потенціал. З 1945 року на землі, під землею, в повітрі і в водах Світового океану було проведено понад 2000 випробувань ядерної зброї, що призвело як до погіршення екологічної ситуації на планеті, так і до загибелі людей.

Наразі до основних «ядерних» країн відносяться США, Росія, Англія, Франція, Індія і Пакистан + 30 країн, які здатні до створення і транспортування ядерного озброєння, здатного 30-40 разів знищити все живе на планеті.

Основою нерозповсюдження ядерної зброї є Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) 1968 року, розроблений Комітетом з роззброєння ООН з метою завадити розширенню кола держав, що мають ядерну зброю, забезпечити необхідний

міжнародний контроль за виконанням державами узятих за цим Договором зобов'язань щодо обмеження можливості виникнення збройного конфлікту із застосуванням такої зброї; створити широкі можливості для мирного використання атомної енергії.

Даний документ заклав правовий фундамент міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї, та на сьогоднішній день учасниками ДНЯЗ є практично всі держави світу, за винятком Індії, Пакистану та Ізраїлю, що викликають постійну міжнародну стурбованість [1, с. 57].

Задля припинення випробувань ядерної зброї було розроблено Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ). Він був прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 вересня 1996 року. Хоча міжнародне співтовариство в цілому погоджується, що випробування ядерної зброї створюють загрозу для життя людей, серед держав все ще існує певне прагнення домогтися односторонніх переваг, і є підозри щодо можливих таємних випробувань ядерної зброї. Однак за минулі роки наука і техніка різко розширили можливості механізмів моніторингу та перевірки дотримання і виявлення розповсюдження ядерної зброї. Ці заходи і інструменти моніторингу були запропоновані і реалізовані Підготовчою комісією Організації з Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ОДВЗЯВ) [2].

Ядерне роззброєння, яке колишній Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун назвав «глобальним суспільним благом найвищого порядку», є ключем до миру і безпеки. Міжнародний день дій проти ядерних випробувань відображає цю важливу концепцію. Дійсно, значення «глобального суспільного блага найвищого порядку» очевидно, коли замислюєшся про загрозу ядерних випробувань і ядерної зброї і, в останні роки, про загрозу ядерного тероризму. Ця думка була підтримана рядом міжнародних комісій, а також в численних резолюціях Генеральної Асамблеї, в яких також наголошується на жаклих наслідках будь-якого такого використання – для людства, світової економіки і природного середовища планети.

Відмова від проведення ядерних випробувань допоможе запобігти подальшій розробці ядерної зброї. Різні заходи в зв'язку з Міжнародним днем дій проти ядерних випробувань, а також зусилля країн і громадянського суспільства просувають нас ближче до безпечного і захищеного світу.

Важливим доповненням до ДНЯЗ і одним із дієвих заходів зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї є створення зон, вільних від ядерної зброї. Угоди про такі зони повинні дійсно забезпечувати перетворення території зацікавлених держав в зони, вільні від ядерної зброї, для чого необхідно заборонити транзит ядерної зброї через їх території. Двома основними інститутами, на які необхідно спиратися при побудові зон, вільних від ядерної зброї, виступають демілітаризація і нейтралізація. Разом з тим, міжнародній спільноті необхідно робити подальші кроки з метою створення зон, вільних від ядерної зброї, в самих вибухонебезпечних регіонах нашої планети: на Близькому Сході, в Південній Азії і на Корейському півострові [3, с. 92-100].

Отже, в даний час ядерна зброя в більшості країнах світу знаходиться під заборонаю, в п'яти країнах ядерна зброя легалізована, ще в трьох офіційно заборонена. Серед проблем розповсюдження ядерної зброї особливе значення приділяється питанню про перспективи побудови безядерного світу. Для успішного вирішення цього питання необхідно продовжити укладання міжнародно-правових договорів та угод, що спрямовані на поступове скорочення ядерної зброї аж до її ліквідації.

Література:

1. Сизова Е.А. Международно-правовой режим нераспространения ядерного оружия и правовые проблемы его укрепления. Автореферат. Москва. 2010. 209 с.
2. Електронний ресурс. URL: <https://www.un.org/ru/events/againstnuclear-testsdays/background.shtml>.
3. Усачев И. Г. Всеобщее и полное разоружение и прекращение всех испытаний ядерного оружия. Советское государство и право. № 9. 1961. 340 с.

Жебровська К. А.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПРАВО НА ОСВІТУ У СИСТЕМІ ПРАВ МІГРАНТІВ

Міжнародна міграція – динамічне явище, кількісні показники якого постійно збільшуються. За даними, які містяться у доповіді Департаменту з економічних і соціальних питань ООН за 2017 рік, нині у світі 258 мільйонів людей проживають за межами країни свого народження, тобто приблизно кожен 28 мешканець планети є мігрантом чи біженцем. Це явище не може залишатися поза увагою міжнародної спільноти та національних держав, які є чи приймаючою стороною, та тих, з яких мігрує найбільше людей. З цією метою створено Групу з проблем глобальної міграції, яка між установчим органом, до складу якого входять очільники Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з міграції, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Конференції ООН з питання про торгівлю і розвитку, Програми розвитку ООН, Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культур (ЮНЕСКО), Фонду ООН в області народонаселення, Верховного комісара ООН у справах біженців, Дитячого фонду ООН, Інституту ООН з навчання та досліджень, Управління ООН з наркотиків і злочинності, Світового банку та Регіональних комісій ООН.

Основна кількість мігрантів та біженців походять з економічно неблагополучних країн, на території яких відбуваються воєнні дії: Сирії, Афганістану, Іраку, Пакистану, Косово, Еритреї, Марокко та України. Найбільший удар унаслідок нелегальної міграції отримали Німеччина, Угорщина, Швеція, Італія, Франція, Греція. В країни ЄС прибувають мігранти без професій і відповідної кваліфікації, з менталітетом, який значно відрізняється від європейського. Більше того, переважна кількість мігрантів із країн Азії та Північної Африки вимагають допомоги та ворожо

ставляться до країн ЄС, оскільки вважають, що саме втручання країн Європи та США у внутрішні справи їхніх держав призвело до руйнування, громадянських війн та суттєвого погіршення рівня життя населення.

Права мігрантів та біженців захищені міжнародним правом незалежно від того, як та з яких причин вони прибувають у країну. Вони мають ті ж самі права, що й усі інші, а також спеціальні засоби захисту, серед яких:

- Загальна декларація прав людини (ст. 14), де йдеться про те, що кожен має право отримувати притулок від переслідування в інших країнах;

- Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. (і Протокол до неї 1967 р.), яка захищає біженців від повернення до країни, де їм загрожує переслідування;

- Конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р.;

- регіональні документи, серед яких: Картахенська декларація 1984 р., Конвенція з конкретних аспектів проблем біженців в Африці 1969 р. Найрозвиненішою є європейська система захисту прав мігрантів та біженців, наприклад, Дублінська конвенція 1990 р. та дублінський регламент № 604 2013 р., відповідно до якої визначено близько 20 різних категорій громадян третіх країн, для кожної з яких передбачені різні права, що варіюються в залежності від зв'язків цих осіб з державами-членами ЄС або що виникають з їх потреби в тій або іншій формі захисту [1].

До основних прав мігрантів належать: право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на свободу від довільного арешту або затримання і право шукати притулку від переслідувань і користуватися цим притулком; право на свободу від дискримінації за ознакою раси, статі, мови, релігії, національного або соціального походження, або іншого становища; право на захист від насильства і експлуатації, на свободу від рабства і примусової праці, а також на свободу від катувань та жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження

чи покаранню; право на справедливий судовий розгляд і правову допомогу; право на захист економічних, соціальних і культурних прав, включаючи право на здоров'я, задовільний рівень життя, соціальне забезпечення, нормальні житлові умови, освіта, а також на справедливі і сприятливі умови праці; інші права людини, гарантовані міжнародними документами в області прав людини, учасником яких є держава, і міжнародним звичаєвим правом» [2, с. 39].

Женевська конвенція про біженців гарантує право на початкову освіту (стаття 22.1) на рівних підставах із громадянами держави, а також право на доступ до середньої та вищої освіти (стаття 22.2), які прирівнюються до рівня захисту, що надається негромадянам. Загальновизнано, що держави зобов'язані надавати безоплатну й обов'язкову початкову освіту. Це зобов'язання невідкладного характеру дії, як і зобов'язання «поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки засновані державною владою школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог для освіти, який може бути встановлений або затверджений державою, і забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань».

У статті ст. 28 (1) Конвенції ООН про права дитини встановлено, що держави зобов'язані забезпечити безплатну й обов'язкову початкову освіту в державних установах для всіх дітей. Згідно з Конвенцією ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти держави-учасниці зобов'язуються «надати вати іноземним громадянам, які проживають на їх території, такий самий доступ до освіти, який вона надає своїм громадянам» (ст. 3).

Держави не можуть відмовляти або обмежувати доступ дитини до державних дошкільних освітніх установ або шкіл на підставі нерегульованого стану батьків або дитини. Держави несуть певні зобов'язання щодо забезпечення того, щоб міграційний статус дитини чи її батьків не перешкоджав здобуттю дитиною освіти 2013 р. [3].

Регіональний рівень гарантування та реалізації прав мігрантів і біженців на освіту закріплено у таких нормативно-правових актах, як Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Європейська соціальна хартія (ст. 17), Американська конвенція про права людини (ст. 13.3) та Додатковому протоколі до неї щодо економічних, соціальних і культурних прав, Африканська хартія прав людини і народів, Арабська хартія прав людини та ін.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, Європейський суд вважає право на освіту (ст. 2 Протоколу № 1 до Конвенції) однією з «основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи». Ніхто не може бути позбавлений права на освіту, і воно не повинно тлумачитися обмежувально. Суд визнав, що позбавлення дітей доступу до освіти у зв'язку з відсутністю у їх батьків реєстрації в якості регулярних мігрантів, є порушенням права на освіту. Право доступу до освіти застосовується до початкової та середньої. Суд виробив рішення, згідно з яким при оцінці пропорційності дискримінації за ознакою «національності» або «імміграційного статусу» в галузі освіти необхідно застосовувати більш суворі критерії, ніж щодо користування іншими соціальними благами освіти (справа «Романуові проти Болгарії»).

Таким чином, у міжнародному співробітництві особлива увага зосереджується на проблемі захисту прав мігрантів та біженців. Згідно з міжнародним правом, мігранти мають права в силу своєї людяності. Ці права закріплені у міжнародних документах з прав людини, що мають загальне застосування і тому застосовуються до мігрантів та біженців. Існує також низка міжнародних документів спеціального характеру, спрямованих на захист саме цих категорій населення. Право мігрантів та біженців на освіту визнається як економічне, соціальне і культурне право, а також захищається правовими актами у сфері громадянських та політичних прав.

Література:

1. Справочник по европейскому законодательству об убежище, границах и иммиграции / Агентство Европейского Союза по основным правам, Совет Европы, Европейский суд по правам человека. 2014. 330 с. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/handbook-law-asylum-migration_ru.pdf (дата звернення: 01.03.2019).
2. Миграция и международное право в области прав человека. Практическое руководство / Международная комиссия юристов ; подготовлено подготовлено Массимо Фриго. 2014. 420 с. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/10/Universal-PG-6-Migration-Publications-Practitioners-Guides-Series-2016-RUS.pdf>(дата звернення: 01.03.2019).
3. Комитет по правам человека. Замечание общего порядка № 2, принятое 28 августа 2013 г. / Организация Объединенных Наций. URL: <https://www.ohchr.org/ru/hrbodies/ccpr/pages/ccprindex.aspx>(дата звернення: 01.03.2019)

Пасечник О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ

Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я 1946 р. визнає право на найвищий досяжний рівень здоров'я є одним з основних прав кожної людини. Гарантування права на найвищий досяжний рівень здоров'я створює зобов'язання від держави забезпечити доступ до своєчасної, прийнятної, доступної за вартістю медичної допомоги належної якості.

Відповідно до Принципів захисту психічно хворих осіб і покращення психіатричної допомоги від 17 грудня 1991 р., які були прийняті ООН, пацієнт – це особа, що отримує психіатричну допомогу, включаючи осіб, госпіталізованих до психіатричного закладу.

Найбільше деталізовані права пацієнтів на регіональному рівні, а саме в документах підготовлених Європейським регіо-

нальним бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я, Радою Європи, Європейським Союзом.

Європейським регіональним бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я було прийнято Алма-Атинську декларацію 1978 р., Декларацію про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі 1994 р., Люблінську хартію з реформування охорони здоров'я 1996 р., Європейську декларацію з охорони психічного здоров'я 2005 р.

Декларацію про політику в галузі забезпечення прав пацієнта в Європі 1994 р. встановлює необхідні компоненти даної політики на національному рівні: 1) прийняття законодавчих або підзаконних актів, що визначають права і обов'язки пацієнтів, представників медичної професії і установ охорони здоров'я, 2) прийняття та періодичний перегляд медичних та інших професійних кодексів, хартій прав пацієнтів та інших аналогічних документів, створених на основі згоди і взаєморозуміння між представниками громадянського суспільства, пацієнтів, медичних працівників і політиків, 3) розвиток співпраці серед та між пацієнтами, виробниками і постачальниками медичних послуг, що враховує відмінність поглядів здорових громадян і споживачів медичних послуг, 4) надання підтримки з боку уряду створенню і успішній роботі неурядових громадських організацій, чия діяльність пов'язана з відстоюванням прав пацієнтів та ін.

У Люблінській хартії з реформування охорони здоров'я 1996 р. акцентується на покращення якості послуг у сфері охорони здоров'я, на врахуванні побажань населення щодо змін у сфері охорони здоров'я.

Радою Європи були прийняті Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу та Протокол до неї (ETS № 14) 1953 р., Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину 1997 р.

У Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р. регламентується питання згоди, геному людини, видалення органів

і тканин у живих донорів для цілей трансплантації, заборони отримання фінансової вигоди та використання окремої частини тіла людини.

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно управління безпекою пацієнтів і запобігання небажаним явищам у сфері охорони здоров'я було прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 24 травня 2006 р. на 965-й зустрічі представників міністрів, у яких визначається, що пацієнти повинні брати участь в ухваленні рішень про охорону свого здоров'я, держава повинна забезпечувати безпеку пацієнта, а також співпрацювати на міжнародному рівні для створення платформи взаємного обміну інформацією про сферу безпеки у охороні здоров'я.

У Рекомендації від 24 травня 2006 р. вказується, що безпека пацієнтів залежить від багатьох чинників, включаючи належний обсяг ресурсів; достатнє фінансування; відповідну кількість кваліфікованих працівників; відповідні приміщення; використання високоякісних матеріалів, технічного обладнання та ліків; налагодженість стандартних діагностичних і терапевтичних процедур (вказівки щодо клінічної практики); чіткий розподіл завдань і розмежування обов'язків; відповідні та налагоджені зв'язки між процесами; відповідні інформаційні системи; точну документацію і добре налагоджене спілкування між фахівцями, що працюють у сфері охорони здоров'я, і командами, пацієнтами та неофіційними опікунами хворих. У Рекомендації визначається однією з основних умов гарантування безпеки пацієнтів є звітування про інциденти, пов'язані з безпекою пацієнтів задля уникнення прогалин у наданні послуг у сфері охорони здоров'я у майбутньому. Виокремлюється значимість безпеки ліків як особливої стратегії сприяння безпеці пацієнтів.

Принципи безпеки пацієнтів стосуються первинної, спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги і всіх медичних професій, а також профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та інших аспектів охорони здоров'я.

Права пацієнтів також розкриваються в рекомендаціях Ради Європи № R (76) щодо прав хворого і помираючого, № R 818 (77) щодо ситуації з психічними захворюваннями, № R (97) 5 щодо захисту медичних відомостей, R (97) 17 щодо розвитку та впровадження систем поліпшенні якості (QIS) в охороні здоров'я і R(2000) 5 щодо розвитку структур участі громадян і пацієнтів в ухваленні рішень, які впливають на охорону здоров'я та в Ухвалі ResAP(2001)2 про роль фармацевта в заходах гарантування безпеки здоров'я.

Європейським Союзом була підготовлена Європейська хартія прав пацієнтів, яка була прийнята 15 листопада 2002 року, у якій закріплені право на профілактичні заходи, право на доступність послуг у сфері охорони здоров'я, право на інформацію, право на згоду, право на свободу вибору, право на приватність і конфіденційність, право на повагу часу пацієнтів, право на дотримання стандартів якості, право на безпеку, право на інновації, право на запобігання, наскільки це можливо, страждань і болю, право на індивідуальний підхід до лікування, право на подачу скарги, право на компенсацію.

Рябошапченко А. О.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ГЛОБАЛЬНА УГОДА ПРО МІГРАЦІЮ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОПРАВОВИХ АКТІВ З УРЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ

За останніми дослідженнями, проведеними ООН у 2017 р., в усьому світі налічується понад 260 млн. мігрантів, більшість з яких з легальним статусом. Показник їх зростання перевищують показники зростання світового населення (49% у порівнянні з 23 %), їх кількість складає 3,4 % від загальної кількості населення планети [1]. Існує зв'язок між міграцією та розвитком, тобто послі-

довним поліпшенням економічних і соціальних умов в країнах походження і призначення. Наприклад, обсяг переказів, що направляються мігрантами на батьківщину, у 2017 р. склав 430 млрд., і ці кошти допомагають мільйонам людей вибратися з убогості. Однак у суспільній свідомості превалює негативне сприйняття мігрантів, що часто позначається на політиці, яку проводять держави.

Міжнародна спільнота протягом тривалого періоду розробила та прийняла низку нормативно-правових актів глобального та регіонального характеру, спрямованих на регулювання міграційних потоків та забезпечення прав мігрантів, створивши систему нормативного регулювання міграційних процесів.

Глобальний рівень нормативного-правового регулювання міграційних процесів та прав мігрантів базується на універсальних документах, серед яких Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Також до них відносяться: Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей, Декларація про права людини стосовно осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають, Декларація за підсумками діалогу на високому рівні з питань про міжнародної міграції та розвитку, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенція про права дитини та Протоколи до неї; Конвенція про права інвалідів; Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання; Міжнародна конвенція для захисту усіх осіб від насильницьких зникнень. Ці договори доповнюються багатьма іншими глобальними та регіональними договорами та стандартами.

Останніми роками у рамках ООН було розроблено та прийнято кілька важливих документа, спрямованих на «запобігання страждань та хаосу»: Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів 2016 р. та Глобальна угода щодо мігрантів 2018 р., також

планується найближчим часом прийняти Глобальну угоду щодо біженців.

У Нью-Йоркській декларації [2] перераховані зобов'язання, що стосуються як вирішення поточних, так і забезпечення готовності світу до вирішення майбутніх завдань. До їх числа належать: захист прав усіх біженців і мігрантів незалежно від їхнього статусу, статі, релігійної приналежності тощо; забезпечення реалізації дітей-біженців та дітей-мігрантів права на освіту; запобігати сексуальному та гендерному насильству; надання підтримки країнам, які здійснюють порятунок, прийом та розміщення великої кількості біженців і мігрантів; запобігання випадків ксенофобії щодо біженців і мігрантів і підтримання глобальної кампанії боротьби з цим явищем; посилення позитивного внеску мігрантів в економічний і соціальний розвиток приймаючих їх країн; збільшення надання цим категорія людей гуманітарної допомоги за допомогою інноваційних багатосторонніх фінансових рішень; забезпечення біженців житлом та сприяння їх переїзду до інших країн; – включення Міжнародної організації з міграції до системи ООН з метою удосконалення глобального управління міграцією тощо.

На основі широкомасштабного процесу консультацій з державами-членами ООН та іншими основними зацікавленими сторонами протягом кількох років розроблявся проект Глобальної угоди щодо мігрантів, яка була підписана представниками 164 країни на Марракешській конференції 10 грудня 2018 р.

Глобальна угода щодо мігрантів [3], Глобальна угода щодо біженців [4] та Нью-Йоркська декларація мають схожі цілі: полегшення тиску на країни, які приймають велику кількість біженців; сприяння економічній самостійності біженців; розширення можливостей подальшого переселення мігрантів у треті країни, підтримка умов на засадах безпеки та добровільності у країнах, що прийняли біженців, у країни їх походження.

Возникает вопрос: как соотносятся вышеназванные международные документы, регулирующие миграционные потоки?

По-перше, Глобальна угода щодо мігрантів та Глобальна угода щодо біженців не замінюють раніше прийняті документи (наприклад, Женевську конвенцію 1952 р про біженців), які регулюють ці сфери міжнародних відносин, а базуються на них та на документах із прав людини та гуманітарному праві, доповнюють їх.

По-друге, Глобальна угода щодо мігрантів мова йде про будь-яких мігрантів, а не лише про біженців, тоді як Глобальна угода щодо біженців стосується лише біженців, тобто вона, так би мовити, вони поділяють сфери регулювання на захист мігрантів та захист біженців, конкретизують визначені механізми.

По-третє, Глобальна угода щодо мігрантів та Глобальна угода щодо біженців засновані на зобов'язаннях, прийнятих державами-членами ООН відповідно Нью-Йоркської декларації, але Глобальний договір про біженців

По-четверте, Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів, Глобальна угода щодо мігрантів та Глобальна угода щодо біженців не мають обов'язкового характеру.

Отже, необхідно констатувати, що Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів, Глобальна угода щодо мігрантів та Глобальна угода щодо біженців, не зважаючи на їх необов'язковість, спрямовані на удосконалення системи нормативного врегулювання міграційних потоків у світі, удосконалення інституційного механізму міжнародного регулювання проблем біженців та мігрантів, слугує орієнтиром для міжнародного співтовариства у цих сферах.

Література:

1. International Migration Report. 2017 / United Nations. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
2. Нью-Йоркская декларация о беженцах и мигрантах : принята Генеральной Ассамблеей ООН 19 сентября 2016 г. / Организация Объединенных Наций. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/1>

3. Глобальна угода щодо мігрантів / Організація Об'єднаних Націй.
URL: <https://www.iom.int/global-compact-migration> (дата звернення: 20.03.2019).
4. Глобальна угода щодо біженців / Організація Об'єднаних Націй.
URL: www.unhcr.org/the-global-compact-on-refugees.html (дата звернення: 20.03.2019).

Федорова Т. С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

РОЛЬ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО- КИТАЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

В умовах становлення нової моделі економічного розвитку Китаю заснованої на принципах платформенної економіки [1], а також з урахуванням потужних напрацювань у сфері нарощування національного економічного потенціалу, реалізації амбітних міжнародних проєктів, зокрема, «Один пояс – один шлях», Китай наразі займає провідне місце не тільки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, але й в усьому світі. Це обумовлює зацікавленість України у розвитку стратегічного партнерства не лише з країнами Європейського Союзу в межах реалізації Угоди про асоціацію, але й з географічно віддаленою, однією з найбільших держав світу, якою є сьогодні Китай – країна, яка виступає важливим ринком збуту, постачальником товарів та інвестиційним партнером для національної економіки.

На українсько-китайському економічному форумі «Перспективи співробітництва в межах ініціативи «Один пояс – один шлях», що проходив 4 липня 2018 р. у Торгово-промисловій палаті України [2], радник з торгово-економічних питань посольства КНР в Україні Лю Цзюнь зазначив: «Сьогодні Україна від-

різняється від тієї, що була раніше ... І розпочаті реформи – це бонуси і дивіденди для розвитку перспективного двостороннього співробітництва». Серед найбільш перспективних сфер для розвитку партнерства, економічним радником було виділено інфраструктуру, фінанси і IT-сектор. За його словами, саме ці напрями мають надзвичайні можливості для співпраці. Крім того, великий потенціал двостороннього партнерства передбачається у галузі сільського господарства, а також у промисловості, і насамперед, в хімічній промисловості.

Відповідно до означеного вектору українсько-китайського економічного діалогу великої актуальності набувають питання правового регулювання інвестиційної та підприємницької діяльності, вдосконалення механізмів функціонування господарської юстиції в Україні, поглиблення співпраці у правовому просторі Китаю. Це вимагає проведення комплексного дослідження способів захисту прав суб'єктів господарювання як у межах китайської юрисдикції, так і в межах національного правового поля.

Китайський законодавець активізував зусилля щодо суттєвого оновлення необхідних для країни нормативно-правових актів [3]. Разом з тим, проблематика особливостей реалізації механізмів захисту суб'єктів господарювання, які приймають участь в українсько-китайських торгівельних, інвестиційних, підприємницьких відносинах як в Україні, так і в КНР досліджені недостатньо. Потребують подальшого опрацювання означені правовідносини в межах функціонування інституту господарської юстиції України та відповідних інститутів у КНР.

З середини 2016 року відзначався стійкий підйом у світовій економіці. Китай залишається потужним світовим економічним гравцем, зовнішня політика якого спрямована на економізацію та активну інтеграцію до глобальної торгової системи СОТ, членом якої Китай став у 2001 р. З точки зору розмірів торговельних потоків, Китай є одним з чотирьох найбільших членів СОТ поряд з ЄС, США і Японією. Вперше КНР стала найбільшою економікою в світі у 2014 р., обігнавши за обсягами виробництва товарів і

послуг США. За даними Міжнародного Валютного Фонду, обсяг національного економічного виробництва 2014 року у Китаї становив 17,6 трлн дол., а в США – 17,4 трлн дол [4;С.111].

На політичному рівні Китай продемонстрував готовність інвестувати в Україну в рамках ініціативи «Один пояс-один шлях». Серед сфер, що викликають значну зацікавленість китайської сторони аграрний та енергетичний сектор, інфраструктурні проекти, експортно-орієнтовані переробні підприємства та підприємства енергетичного машинобудування, енергетика. Зокрема у червні 2018 р. з китайською компанією CNNC (China National Nuclear Corporation) підписано Меморандум про можливість між-народної кооперації з Енергоатомом , а напередодні, в грудні 2017 було підписано Меморандум про взаєморозуміння у сферах енергоефективності, відновлюваної енергетики та альтернативних видів палива між Держенерго-ефективності України та Національною енергетичною адміністрацією Китаю. Крім того, китайська державна компанія CCEC (China National Complete Engineering Corporation) і приватна компанія GCL (Golden Concord Holdings Limited) підписали протокол для реалізації проектів у сфері енергетики в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. У сфері інфраструктури намічається співпраця між «Укравтодором» і китайською державною корпорацією China Road and Bridge Corporation, які підписали меморандум про будівництво бетонної дороги «Одеса – Миколаїв», Укравтодор також підписав контракт з китайською компанією Xinjiang Communications Construction GroupCo., Ltd щодо капітального ремонту ділянок автодороги Стрий-Тернопіль-Кропивницький-Знам'янка, а також реалізації частини робіт на ділянках дороги Київ – Харків–Довжанський. Враховуючи розширення торгівельних та інвестиційних контактів України з КНР наразі актуальним видається напрацювання відповідної практики урегулювання господарських конфліктів і вирішення господарських спорів в межах діючого в Україні інституту господарської юстиції.

Господарська юстиція в Україні це легальна та легітимна діяльність із забезпечення вирішення спорів, які виникають із господарських та, у окремих випадках, цивільних правовідносин, що реалізується через систему державних органів (господарські суди) і недержавних суб'єктів (третейський суд, арбітраж), котрі наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, утвердження справедливості у сфері господарювання та підтримки господарського правопорядку.

Слід зазначити, що китайський бізнес вельми обережно ставиться до інвестування в Україну. Крім політичної нестабільності і складнощів в економіці, все ускладнює наявність проблем із захистом іноземних інвестицій і невиконанням зобов'язань України щодо вже вкладених коштів. Так, у лютому 2014 року Китай подав до Лондонського міжнародного арбітражного суду позов про відшкодування збитку на суму 3 млрд доларів. Суть конфлікту полягала в тому, що всупереч домовленостям, Китаю було продано зерна на суму лише 153 млн доларів, натомість отриманого кредиту на 3 млрд доларів [5]. На сьогодні сторони домовилися мирно врегулювати цей спір. Більш того, міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства Геннадій Зубко заявив, що Китай і надалі готовий інвестувати в АПК, енергетику і будівельну сфери України.

Слід звернути увагу, що наразі юридичний бізнес України освоює нову для себе нішу – юридичний супровід діяльності китайських інвесторів в Україні. У 2015 році адвокати «Василь Кисиль и Партнеры» успішно захистили інтереси Hongyang Metal Industry, міжнародного інвестора в марганцеворудній промисловість України, в господарських судах [6]. Спори стосувалися визнання незаконними та скасування наказів Головного управління Держземагентства у Запорізькій області про надання в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності (загальною площею 137 га) і зміну цільового призна-

чення земельних ділянок для видобутку і переробки марганцевих руд, а також визнання недійсними договорів оренди земельних ділянок.

Зрозуміло, що однією зі складових сприятливого інвестиційного клімату в Україні є забезпечення належного захисту прав інвесторів у сфері господарювання, що обумовлює актуальність розв'язання існуючих проблем у сфері.

З урахуванням вищезначеного, можна констатувати, що наразі в Україні в межах інституту господарської юстиції створено достатньо дієвий механізм захисту іноземних інвестицій, що може сприяти входженню китайського інвестора на український ринок. Разом з тим, питання юридичного супроводу інвестиційної діяльності китайського бізнесу в Україні потребує вдосконалення разом з актуальністю стабілізації політичних процесів в країні.

Література:

1. Guiding Opinions of 12 Departments Including the Ministry of Commerce on Advancing Goods Markets' Development of Platform Economy (02-12-2019). URL: <http://www.lawinfochina.com/display.aspx?id=30062&lib=law&SearchKeyword=&SearchCKeyword=>
2. Король В. Перспективи подальшого розвитку українсько-китайських відносин. Асоціація українсько-китайського співробітництва: веб-сайт. URL: <http://aucc.org.ua/perspektivi-podalshogo-rozvitku-ukrayinsko-kitayskih-vidnosin-valeriy-korol/>
3. Трощинский П.В. Правовая система Китайской Народной Республики: становление, развитие и характерные особенности // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина. 2015. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-sistema-kitayskoy-narodnoy-respubliki-stanovlenie-razvitie-i-harakternye-osobennosti> (дата обращения: 30.03.2019).
4. Яценко О. М. Особливості зовнішньоторговельної політики Китаю в сучасних умовах / О. М. Яценко // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективисоціально-економічного та політичногорозвитку КНР в ХХІ столітті [Електронний ресурс]: матеріали ІХ наук. конф. (22 верес. 2015 р.) / Ін-т сходознавстваім. А. Ю. Кримського НАН України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім.

- В. Гетьмана» [та ін.]; [відп. за вип.: Л. Л. Антонюк, В. О. Кіктенко]. – Електрон. текст.дані. – Київ : КНЕУ ; ІБО, 2015. – С. 111
5. Китайские инвесторы — в шаге от окончательной потери доверия к украинской экономике. URL: https://24tv.ua/ru/kitajskie_investory__v_shage_ot_okonchatelnoj_poteri_doverija_k_ukrainskoj_ekonomike_n563137
 6. Адвокаты «Василь Кисиль и Партнеры» защитили интересы международного инвестора в земельных спорах. URL: http://www.vkp.ua/ru/news/pressreleases/vasil_kisil_partners_successfully_represents_the_interests_of_an_international_investor_in_land_disputes/

Мануїлова А. І.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЯ В КОНТЕКСТІ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ

У 1975 році на Нараді з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) в столиці Фінляндії майже всі держави континенту, а також США і Канада підписали Гельсінські угоди. У них декларувалося мирне співіснування різних соціальних систем, двох військових блоків і нейтральних країн. Ці документи стали основою нової європейської архітектури безпеки.

Однак в 1989 році почалося руйнування соціалістичного блоку. Припинили свою діяльність Організація Варшавського договору (ОВД) і Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), на карті Європи внаслідок розпаду СРСР та Югославії з'явилися нові держави. Крім того, протягом 1992 року свій «розпад» оформили Чехія та Словаччина, нову ситуацію потрібно було зафіксувати новими угодами. Для цього було прийнято рішення про проведення на початку грудня 1994 року зустрічі на вищому рівні в столиці Угорщини. Там були підписані важливі домовленості, в тому числі про перейменування НБСЄ в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з січня 1995 року [1].

Після розпаду СРСР актуальним постало питання про нерозповсюдження ядерної зброї на пострадянському просторі, що

було ускладнено ситуацією в ряді регіонів. В 1992 році Україна, Сполучені Штати Америки, Білорусія, Росія та Казахстан підписали Лісабонський протокол, згідно якому союзні республіки відмовлялися від ядерного озброєння та передавали його Російській Федерації. Разом з тим Україна прагнула отримати в обмін на відмову від ядерної зброї додаткові гарантії територіальної цілісності [2, с. 21].

5 грудня 1994 року в Будапешті між Україною, Росією, Сполученими Штатами Америки та Великобританією був заключений Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Згідно цього Меморандуму Україна відмовилась від ядерної зброї, у відповідь на це, держави-гаранти обіцяли збереження територіальної цілісності країн (в рамках тодішніх кордонів) та політичної незалежності. На момент підписання Будапештського меморандуму ракетно-ядерний потенціал України вважався третім по величині у світі, після США та Росії.

Аналіз Будапештського меморандуму дає змогу зробити висновок, що він містить норми міжнародного права, тобто ті, які є обов'язковими правилами поведінки. Отже, Російська Федерація приєднавши (анексувавши) Крим порушила це правило поведінки, таким чином вона порушила принцип естопель. Принцип естопеля є одним із загальних принципів міжнародного права і широко взаємодіє з принципом добросовісності. Принцип естопель означає займати позицію протилежну тій, яка вже була прийнята.

Анексувавши Крим, Росія порушила принцип естопеля в кількох аспектах. Насамперед, вона виявила явну невідповідність територіальним питанням після розпаду СРСР. За часів СРСР відбувалися територіальні передачі, у тому числі передачі в Росію певних історичних територій України. Наприклад, Україна передала до Росії частину своїх територій, що межують зі Смоленською, Курською, Білгородською та Воронежською областями. У 1924 році велике місто Таганрог з його районом, населене переважно українським народом, було переведено в Ростовську об-

ласть. Область Шахтіна на Донбасі і Стародубщині також були передані до Росії. В цілому українські історичні території з населенням у 1,2 млн. чоловік були передані до Росії. За часів СРСР частина території України також була передана Молдові. Незважаючи на ці територіальні зміни, Україна, на відміну від Росії, ніколи не висувала територіальних претензій до Росії або до будь-якої іншої пострадянської держави після розпаду СРСР.

Для того, щоб пояснити непослідовність і порушення Росією принципу естопеля, можна звернути увагу на справу Естонії. Після включення (анексії) Естонії в СРСР значна частина території Естонії була передана Росії на базі тодішніх радянських законодавчих актів. Ці територіальні зміни, за офіційною радянською позицією, були легітимними, оскільки вони були одностайно затверджені компетентними Верховними Радами. Після відновлення своєї незалежності Естонія та її парламент визнали ці рішення недійсними на підставі таких аргументів, а саме, що Естонія була приєднана СРСР з порушенням міжнародного права. Росія висловила позицію, що кордон повинен залишатися таким, яким він був 24 серпня 1991 року, коли Росія визнала незалежність Естонії, тим самим фактично посиляючись на принцип *uti possidetis*. Для Росії наполягання Естонії на кордонах Тартуського договору було територіальним твердженням, яке загрожувало стабільності Балтійського регіону і суперечило принципам Заключного акту НБСЄ. З цього можна зробити висновок, що Росія веде себе непослідовно. Її позиція порушує принцип естопеля, наполягаючи на тому, щоб її кордони з Естонією залишалися, як це було 24 серпня 1991 року, з одного боку, і заперечуючи, що її кордон з Україною, включаючи Крим, також має залишитися таким не слід змінювати на користь Росії. Іншими словами, невідповідність Росії та порушення принципу естопеля пов'язані з її двосторонньою позицією: коли це в інтересах Росії (як це видно з Естонії), то це на користь принципу *uti possidetis*, тоді як у випадку Криму даний принцип не дотримується [3, с. 48-49].

Отже, можна зробити висновок, що Російська Федерація порушила положення Будапештського меморандуму, шляхом анексії Криму, так як він є гарантією територіальної та політичної незалежності України, що погоджується Статутом ООН та іншими міжнародними актами, які визнаються та виконуються Російською Федерацією, а разом із цим був порушений принцип естопель, згідно якому забороняється приймати позицію, яка прямо протилежна тій, яка була прийнята раніше.

Література:

1. Електронний ресурс. URL: https://www.gazeta.ru/science/2014/12/04_a_6329385.shtml?updated
2. Воронин А. А. Юридический анализ Будапештского меморандума как источника международного права. Российский юридический журнал. № 2. 2015. С. 20-22.
3. Oleksandr Merezko. Crimea's Annexation in the Light of International Law. A Critique of Russia's Legal Argumentation. Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. № 2. 2016. С. 38-89.

Лакарова Г. А.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖДЕРЖАВНІ СКАРГИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Можливість подання міждержавних скарг до Європейського суду з прав людини встановлена у статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у якій зазначено «будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною». Як вказує В. М. Завгородня, що сторонами такої справи можуть бути лише держави-члени Ради Європи, які є учасниками Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., а предметом спору – порушення прав і свобод людини, закріплені в Конвенції і протоколах до неї [1, с. 73].

Т. Д. Грант тлумачуючи положення статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначає, що Європейський Суд з прав людини хоч і створений головним чином з метою розгляду справ, порушених особами проти держав, також має юрисдикцію щодо деяких справ, порушених державами проти інших держав [4, р. 9]. Держава не може подавати скаргу лише тому, що має невинуватені, але абстрактні спори щодо тлумачення або застосування одного з основних положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї. Проте держава повинна визначити ймовірне порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї. Т. Д. Грант констатує, що це положення стосується прав людини, а не держави-учасниці, і тому міждержавна заява / скарга, в такому ступені, є підставою для твердження, що держава-відповідач порушила права людини [4, р. 9]. Держава-учасниця, яка подає таку заяву / скаргу, повинна визначити порушення прав людини державою-відповідачем у межах обмежень основних положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї. Незважаючи на ці обмеження в предметній юрисдикції, практика Європейського Суду з прав людини свідчить про те, що можливість для відшкодування за порушені права людини та відновлення порушеного права є значними.

Держава може подати заяву / скаргу в інтересах невизначеного кола постраждалих осіб, групи людей або навіть однієї особи. Міждержавні заяви / скарги можуть подаватися незалежно від того, чи є жертва порушення прав людини громадянином держави-заявника і чи зачіпає порушення інтересів цієї держави. Мета міждержавних заяв / скарг полягає, перш за все, в тому, щоб привести в дію механізм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї у зв'язку з передбачуванним порушенням «європейського громадського порядку» [3, с. 10-11]. Міждержавні справи, які розглядав Європей-

ський Суд з прав людини стосувалися серйозних порушень прав людини.

За всю історію діяльності Європейського Суду з прав людини розглядалось біля двох десятків справ держави проти іншої держави щодо порушення прав людини. Переважно такі справи мають політичний характер. Так, у 1967 році скандинавські держави та Нідерланди подали заяву проти Греції у зв'язку з ситуацією, що склалася після приходу до влади «чорних полковників», а у 1982 році скандинавські держави, Нідерланди та Франція подали заяву проти Туреччини у зв'язку з подіями під час воєнного режиму. У більшості випадків ці справи були предметом розгляду контрольних органів і вирішувалися дипломатичними способами поза рамками контрольних процедур.

Також політичним врегулюванням було завершено справи Греції щодо дій Сполученого Королівства на Кіпрі, який на той час знаходився під адміністративним правлінням Британії (1956 р.). Справи було порушено щодо застосування тортур (стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.). У 1960 році Австрія скаржилася на Італію у зв'язку з процесуальними діями проти південно-тірольських активістів. У цих справах Комітет міністрів за спільною пропозицією обох сторін постановив, що у подальшому провадженні немає необхідності.

Процедура міждержавної скарги Європейського Суду з прав людини, як правило, розглядається як метод колективного гарантування того, що держави-учасниці вживають заходів для забезпечення дотримання прав і свобод, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї [5, р. 272]. Саме у скарзі Австрія проти Італії ця характеристика процедури була вперше сформульована. Посилаючись на преамбулу Конвенції, Комісія зробила висновок, що «Високі Договірні Сторони при укладанні Конвенції [не] повинні поступатися один одному у взаємних правах та обов'язках на виконання своїх індивідуальних національних інтересів, але для реалізації цілей і ідеалів Рада Європи, як це виражено в її Статуті, і повин-

ні встановити спільний громадський порядок вільних демократій Європи з метою збереження їхньої спільної спадщини політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права» [5, р. 273]. Посилаючись на загальні політичні ідеали Ради Європи, Комісія заявила, що відповідно до статті 24 Конвенції «Високі Договірні Сторони уповноважили будь-кого з їхніх осіб на внесення до Комісії будь-якого ймовірного порушення Конвенції, незалежно від того, чи є жертви заявленого порушення громадянами держави-заявника, або ймовірне порушення особливо впливає на інтереси держави-заявника; беручи до уваги, що Висока Договірна Сторона, коли вона звертається до Комісії за заявленим порушенням Конвенції згідно зі статтею 24, не повинна розглядатися як здійснення права на дії з метою забезпечення власних прав, а скоріше як доведення до Комісії щодо ймовірного порушення громадського порядку Європи.» [5, р. 273].

В інших випадках справи «держава проти держави» стосувалися порушення права громадян держави-заявниці. Наприклад, у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» 1978 р., Ірландія звинувачувала Сполучене Королівство у порушенні ряду статей, і Суд прийняв рішення про порушення Сполученим Королівством статей 3 (заборона катування) і 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Це рішення було першим у справах держави проти держави. Раніше, у 1972 р., Ірландія також подавала заяву проти Сполученого Королівства у зв'язку з діями поліції та військових в Ольстері, проте було досягнуто врегулювання політичними засобами [2, с. 307-320].

Так у рішенні по справі Кіпр проти Туреччини (IV) (*Cyprus v. Turkey (IV)*) 25781/94 від 22 листопада 1994 року Європейський Суд з прав людини визнав порушення статей 2 (право на життя), 3 (заборона катування), 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 6 (право на справедливий суд), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 9 (свобода думки, совісті і релігії), 10 (свобода вираження поглядів), 13 (право на ефективний

засіб юридичного захисту), статті 1 (захист власності) Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

У рішенні по справі Грузія проти Росії (I) (*Georgia v. Russian Federation (I)*) 13255/07 від 26 березня 2007 року Європейський Суд з прав людини визнав порушення статей 3 (заборона катування), 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 6 (право на справедливий суд), 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту), 38 (розгляд справи) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., статті 4 (заборона колективного вислання іноземців) Протоколу № 4 до неї.

Отже інститут міждержавної скарги, що склався на основі положень статті 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є одним з дієвих, проте не дуже часто використовуваних державами, механізмів захисту прав людини від порушень зі сторони держави відносно іншої держави.

Література:

1. Завгородня В. М. Міждержавні справи у практиці Європейського суду з прав людини / В. М. Завгородня // Правовий вісник Української академії банківської справи. – № 1(10). – 2014.
2. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Є. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування. – Київ: АртЕк. – 1997.
3. Европейский суд по правам человека: правила обращения и судопроизводства. Сб. ст. и док. / Под общей ред. А. В. Деменевой, Б. Петранова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – (Международ. защита прав человека; Вып. 1).
4. Grant T. D. International Dispute Settlement in Response to an Unlawful Seizure of Territory: Three Mechanisms / T. D. Grant // 16 Chi. J. Int'l L. 1 (2015).
5. Leckie S. The Inter-State Complaint Procedure in International Human Rights Law: Hopeful Prospects or Wishful Thinking / S. Leckie // Human Rights Quarterly, Vol. 10, 1988.

Мазуренко В. В.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ П. Є. КАЗАНСЬКОГО ДО ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Загальні погляди та методологічні підходи щодо міжнародного права П. Є. Казанський висловив у «Вступу до курсу міжнародного права» [1] (1901) і в «Підручнику міжнародного права публічного і цивільного» [2; 3] (1902, 1904). Цікаво, що В. Е. Грабарь не згадує про «Вступ до курсу міжнародного права», а щодо двох видань «Підручнику міжнародного права публічного і цивільного», то у літературі вказують то 1902 р., то 1904 р., видання, не уточнюючи, що це перше та друге видання.

Ці підручники – майже останні надруковані значущі праці П. Є. Казанського з міжнародного права. Виходячи з бібліографії П. Є. Казанського, у началі ХХ ст. міжнародне право вийшло зі сфери його наукових інтересів. До міжнародного права П. Є. Казанський повертається у радянські часи, але ці праці нам відомі лише по назвах зі бібліографії П. Є. Казанського, яка була складена ним самим. [4] Т.Р. Короткий та Н.В. Хендель вказують, що: «Після встановлення радянської влади П. Е. Казанський не публікується, але продовжує писати. До його перу належать такі роботи по міжнародному праву: «Международное право как право советское. Опыт философии международного права»; «Droit international comme droit national. Etude philosophique»; фундаментальна монографія в трьох томах обсягом понад 1500 сторінок «Внешнее право СССР»; «Властный орган международной администрации» в двох томах об'ємом 1000 сторінок. На жаль, доля цих робіт невідома ...». [5, с. 9]

Тому ці підручники можливо розглядати як «вершину» досягнень П. Є. Казанського у сфері міжнародному праві. Але ці підручники мають й іншу цінність, на відміну від більш ранніх та

вузьких праць, – вони дозволяють дослідити підходи П. Є. Казанського саме до системи міжнародного права, його методологію як науковця та викладача, зрозуміти особливості поглядів П. Є. Казанського на міжнародне право в цілому, та на його окремі інститути. Інтересно порівняння структури та змісту підручників П. Є. Казанського з іншими підручниками, виданими у той же період, що дозволе виокремити особливості міжнародно-правових поглядів П. Є. Казанського.

Щодо оцінки сучасників, проте не дуже позитивні відгуки на «Підручник міжнародного права публічного і цивільного» дали О. О. Пиленко та Л. О. Камаровський [6, с. 443]. Про це пише В. Е. Грабарь, вказуючи, що «Загальні погляди на міжнародне право Казанський висловив у «Введении в курс международного права» і в «Учебнике международного права» [6, с. 443].

«Вступ до курсу міжнародного права» добре структуровано, та по змісту є курсом теорії та історії міжнародного права. Загальна структура включає дванадцять глав, серед яких «Фактичні підстави міжнародного права»; «Визначення і основний поділ міжнародного права»; «Назва міжнародного права»; «Джерела міжнародного права. Загальне вчення. Внутрішні джерела»; «Джерела міжнародного права. Матеріали міжнародного права»; «Джерела міжнародного права. Пам'ятники міжнародного права»; «Позитивний та юридичний характер міжнародного права»; «Загальне та місцеве (приватне) міжнародне право»; «Наука міжнародного права та її значення»; «Науки родинні та допоміжні к науці міжнародного права»; «Система науці міжнародного права»; «Історія науці міжнародного права». Кожна глава складається зі декілька десятків параграфів.

Характерною особливістю міжнародно-правового поглядів П. Є. Казанського було те, що він розглядав міжнародне право, перш за все, як право міжнародного управління [7]. Так, він вказував, що «спочатку міжнародне право визначало майже виключно відносини держав між собою. Потім сюди приєдналося цивільно-правове положення окремих осіб в міжнародних відносинах.

Нарешті, зробили ще крок, – до цих двох великих питань перевершив третій, право міжнародних товариств. У той же самий час, в праві міждержавному, т. є. яке визначає відносини держав, поряд з правом устрою, найстарішої, основний його частиною, висулася нова – право міжнародного управління, розвиток міжнародного права йшло, звичайно, слідом за розвитком міжнародної життя» [1, с. 44]. Тобто Казанський розглядає міжнародне право у динаміки, як систему що еволюціонує під впливом міжнародних відносин, та серед якісних змін сучасного для нього міжнародного права відокремлює право міжнародного управління. Він відокремлює чотири сфери міжнародного права класичне, міждержавне; міжнародне цивільне; право міжнародних товариств; право міжнародного управління. Саме формування права міжнародного управління Казанський розглядає як основний результат еволюції міжнародного права: «Починаючи з 70-х років поточного століття, економічне, культурне та ін. зближення народів призводить до міжнародних договорів з питань управлін, а ці останні швидко складаються в систему міжнародного права управління. Зрозуміло, як все це повинно було змінювати наші уявлення про міжнародне право» [1, с. 45]. Тобто, це методологічний підхід, через призму якого Казанський розглядає міжнародно-правові явища.

Під цим кутом Казанський розглядає визначення міжнародного права. Усі існуючі визначення він підрозділяє на три групи. Перша – обмеження області застосування міжнародного права лише відношенням до держави. Друге – приєднання сюди також міжнародно-правового цивільного положення підданих та людини взагалі. Третє – те, що не випускають з виду й права міжнародного суспільства (міжнародної спільноти). На думку Казанського, це теорія, що зароджується, якої належить майбутнє [1, с. 51]. Провівши аналіз та полеміку з представниками кожного підходу, Казанський пропонує власне визначення міжнародного права: міжнародне право є сукупність правових правил, що визначають устрій та управління міжнародного спілкування і міжнародної

спільноти і міжнародні приватні права окремих осіб, або міжнародне право є сукупність правових начал, які визначають взаємні відносини держав і міжнародних спільнот та міжнародне цивільне положення окремих осіб [1, с. 57].

П. Є. Казанського підрозділяє міжнародне право на публічне, до якого включає устрій та управління міжнародним спілкуванням, тобто відносинами між державами та міжнародними суспільствами. [1, с. 66] Міжнародне суспільне право Казанський визначає як право міжнародних суспільств, головним чином вселенських християнських церков [1, с. 67]. Міжнародне приватне (цивільне) право Казанський визначає як начала, що визначають цивільні права людини у міжнародній сфері. Міжнародне право Казанський поводить як публічне та приватне, як публічний та приватний порядок особливої сфери життя, міжнародної. Як вказує Н. В. Хендель, що П. Є. Казанський є автором концепції згідно з якою міжнародне право – це сукупність юридичних правил, що визначають устрій та управління міжнародним спілкуванням і цивільні права людини, констатуючи широкий підхід П. Є. Казанського до розуміння міжнародного права, яке поряд з міжнародним публічним, включало і міжнародне приватне право [8, с. 127].

Відрізняються оригінальністю і погляди П. Є. Казанського на питання міжнародної правосуб'єктності – як суб'єктів міжнародного права він розглядав не тільки держави, а й так звані міжнародні суспільства (зокрема, вселенські церкви, автономні колонії) і навіть в деяких випадках індивідів. Таким чином, на думку П. Є. Казанського, міжнародне право регулює широке коло як публічно-правових, так і приватноправових відносин, що виходять за межі однієї держави [9, с. 76].

Література:

1. Казанский П. Е. Введение в курс международного права / П. Е. Казанский. – Одесса, «Экономическая» типография и литография, 1901. 386 с.
2. Казанский П. Е. Учебник международного права публичного и гражданского / П. Е. Казанский. – Одесса, Экономическая тип., 1902. LXIV 532 с.;

3. Казанский П. Е. Учебник международного права публичного и гражданского (2-е издание лекций, на правах литографированного). 2-е издание / П. Е. Казанский. – Одесса, Тип.-лит. Штаб Одесского военного округа, 1904. LXIII 534 с.
4. Казанский П. Е. Казанский П. Е. Указатель ученых и публицистических работ б. заслуженного ординарного профессора Новороссийского университета и б. профессора вузов Одессы П. Е. Казанского, составленного им самим. 1892-1939. – 30 с.
5. Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Творческое наследие профессора Петра Евгеньевича Казанского. – Одесса, Фонд поддержки фундаментальных исследований. – 2015. – С. 9.
6. Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / В. Э. Грабарь. / Научный редактор, автор библиографического очерка и составитель библиографии У. Э. Батлер. Ответственный редактор и автор предисловия В. А. Томсинов. М.: Зерцало, 2005. – С. 443.
7. Мазуренко В. В. Міжнародно-правова спадщина П.Є. Казанського та розвиток міжнародного права / В. В. Мазуренко // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2017. – № 12. – С. 145-149.
8. Хендель Н. В. Творча спадщина П. Є. Казанського у галузі міжнародного приватного права / Н. В. Хендель // Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 4 / за ред. А. С. Довгерта, О. М. Бірюкова. – К.: Алерта, 2016. – С. 127.
9. Савчук К. О. Концепція права міжнародного управління професора П. Є. Казанського та її значення для сучасної науки міжнародного права / К. О. Савчук // Наукові читання, присвячені пам'яті В.М. Корецького: Збірник наукових праць. – К., 2011. – С. 75-79.

Капустін А. В.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ВІЙСЬКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Військовослужбовці, а ширше комбатанти, є основними адресатами приписів міжнародного гуманітарного права (МГП). Так, відповідно ст. 45 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р., кожна

сторона конфлікту, діючи через своїх головнокомандувачів, забезпечує детальне виконання попередніх статей і вживає заходів у непередбачених випадках відповідно до загальних принципів цієї Конвенції. Ї хоча у статті не йде мова про адресата приписів цієї Конвенції, але зрозуміло що вони повині виконуватися перш за все військовослужбовцями. Пряма вказівка на військовослужбовців міститься у ст. 47 Конвенції, але з вказівкою на програми військового навчання, та бойові війська щодо розповсюдження тексту Конвенції. Аналогічні приписи містяться у інших Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р. та інших міжнародних договорів з цих питань.

Щодо України, то ми згодні с думкою, що основна відповідальність за застосування та дотримання норм та принципів МГП в Україні покладається на Збройні Сили України, зокрема Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України [1]. Йде річ щодо застосування та дотримання норм МГП в безпосередньої діяльності Збройні Сили України в як в мирний час, так й особливо в період збройного конфлікту, поза його фактичної кваліфікації на внутрішньодержавному рівні (Антитерористична операція, операція Об'єднаних сил) [2]. Безсумнівно, є й інші рівні та суб'єкти імплементації норм МГП, але Збройні Сили України є основним та найбільш важливим адресатом приписів МГП у період збройного конфлікту. В більш широкому сенсі слід говорити про імплементацію МГП у воєнної сфері, включаючи серед суб'єктів імплементації МГП та адресатів його норм усі силові формування, задіяні у Антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил.

Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколах до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р. за деякими виключеннями щодо конкретних норм (щодо Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. це абз. 1 ст. 49, ст. 54) не містять вимог щодо конкретних форм імплементації їхніх норм у внутрішньодержав-

ну правову систему; поширеною є думка, що норми цих Конвенцій є нормами прямої дії. Наприклад, про це свідчить ст. 47 щодо розповсюдження текстів Конвенцій. Але найбільш ефективним способом імплементації положень міжнародних договорів є рецепція, яка використовується для імплементації положень МГП.

Саме військове законодавство є найбільш важливим об'єктом рецепції норм МГП з причин, викладених вище. Особливо це важливо для держав, які знаходяться в стані збройного конфлікту, тобто саме в умовах безпосереднього застосування норм МГП.

Серед вітчизняних дослідників загальні питання щодо військового права та законодавства досліджені П.П. Богуцьким, М.М. Прохоренко, С.М. Скуріхіним, але вони окремо не розглядали імплементацію МГП у військове законодавство України. Більш докладно це питання вивчалось М.В. Грушко у дисертаційній роботі та монографії «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військово полонених» [3, с. 206-228], але у більш узькому аспекті щодо імплементації норм про поводження з військовополоненими, та станом на 2016 р. М.В. Грушко відзначає, що «Незважаючи на значний доробок, особливо в частині розвитку військового законодавства, що імплементувало положення МГП, збройний конфлікт на сході України, агресія РФ виявила проблемні питання імплементації положень МГП в Україні, слабкість організаційно-правового механізму імплементації МГП....» [3]. Ми згодні з цим висновком, які був актуальним на 2016 р., хоча з точки зору виконання загальних обов'язків щодо формальної імплементації МГП у мирний час [4]. (у частини змін законодавства), на нашу думку, Україна міжнародно-правові обов'язки в основному виконала. Безсумнівно, щодо кримінальної відповідальності за воєнні злочини питання ефективності ст. 438 КК України залишаються відкритими, але наявність цієї норми у КК України дозволяє притягнути осіб, що винні у воєнних злочинах до кримінальної відповідальності.

Важливим аналітичним джерелом є Звіт «Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні

в Україні», який підготовлено міжнародною групою Global Rights Compliance у травні 2016 р. [1].

Предметом нашого аналізу є тільки військове законодавство, система якого була докладно вивчена М.М. Прохоренко [5]. Важливим є дослідження П.П. Богуцького [6] й С.М. Скуріхіна [7], які розглядають військове законодавство як сукупність нормативно-правових актів, прийнятих вищими державними органами законодавчої і виконавчої влади, та міжнародних договорів що мають своїм предметом суспільні відносини у сфері формування, розвитку та функціонування Збройних Сил України. Дослідники наводять систематизацію та характеристику джерел військового законодавства [7, с. 19-59] та військового права [6, с. 57-113], яка була вивчена нами, для здійснення відповідної класифікації джерел задля дослідження імплементації норм МГП у військовому законодавстві України.

На нашу думку, в цілях даної статті, військове законодавство доцільно підрозділити на три підгрупи відповідно рівня та цілей врегулювання. Це положення міжнародних договорів з МГП, обов'язкових для України, які містять норми, реалізація яких безпосередньо пов'язана зі діяльністю Збройних Сил України. По-друге, це положення законодавчих актів, що визначають основні положення щодо організації та діяльності Збройних Сил України, які містять загальні положення щодо застосування норм МГП у Збройних Силах України. Ми не виходим з формального підрозділу їх на закони та підзаконні акти, а з фактичного впливу на відносини, пов'язані з імплементацією МГП у діяльності Збройних Сил України. В-третьє, це закони (в меншій мірі) та підзаконні акти, перш за все Збройних Сил України, які пов'язані з безпосереднім застосуванням положень МГП у Збройних Силах України. Окремо, доцільно провести аналіз щодо цих питань у законодавстві, яке регулює діяльність інших силових органів (Міністерства внутрішніх справ України, СБУ, Державної прикордонної служби України).

До першої групи відносяться усі міжнародні договори України, які містять норми щодо ведення бойових дій, поводження з

особами, затриманими у зв'язку зі збройним конфліктом, та поводженням з мирним населенням на окупованій території. Перш за все, це норми Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р. та від 8 грудня 2005 р., Гаазької Конвенції про закони і звичаї сухопутної війни, 18 жовтня 1907 року Важливим критерієм віднесення цих норм до військового права як галузі національного законодавства України є їхня самовиконуваність. Саме для більшості норм МГП характерна пряма дія. Тобто, вони не обов'язково потребують додаткових нормотворчих заходів на національному рівні [3, с. 216], що однак не виключає можливість прийняття імплементаційного акту, як це має місце з прийняттям, наприклад Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [8], які підвищують ефективність реалізації цих норм. Про це свідчить, наприклад, обов'язок держави «як у мирний час, так і під час війни якомога ширше розповсюджувати текст цієї Конвенції у своїх країнах, та зокрема, включити її вивчення до своїх програм військового та, по можливості, цивільного навчання, щоб її принципи могли стати відомі всім збройним силам та всьому населенню. Будь-які військові або інші власті, які під час війни беруть на себе відповідальність за військовополонених, повинні мати текст Конвенції та бути спеціально ознайомленими з її положеннями» (ст. 127 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.). Ця вимога опосередковано свідчить про пряму дію як цієї, так і інших Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.

Основні положення цих міжнародних договорів у систематизованому вигляді найшли відображення у двох нормативно-правових актів (Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України [9] та Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України), послідовно затвердженими у 2004 р. та 2017 р., які можливо вважати трансформацією відповідних

міжнародних договорів з питань МГП у внутрішньодержавну систему України, а саме у військове законодавство.

При аналізі другої групи джерел військового законодавства, слід відділити норми, які містять загальні вимоги щодо застосування норм міжнародного права, та норми, що прямо вказують на застосування МГП. Щодо першої групи норм, до них відносяться положення Закону України «Про оборону України» (ч.ч. 2, 5 ст. 2), Воєнній доктрині України (п. 2).

Литература:

1. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні : Звіт / міжнародною групою Global Rights Compliance LLP / травень 2016, Київ. С. 33 // file:///E:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/GRC%20-%20Domestic%20Implementation%20of%20IHL%20Report%20UKR%20(4).pdf
2. Кориневич А.О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України : навч. посіб. / А.О. Кориневич ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Одеса : Фенікс, 2015. – 78 с.
3. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : монографія / М. В. Грушко ; [за наук. ред. к.ю.н., доц. Т.Р. Короткого]. – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 206-228. – (Серія «Міжнародне право»).
4. Выполнение норм международного гуманитарного права: от правовых норм к действию [Електронний ресурс] / Сайт Международного Комитета Красного Креста. – Режим доступа: <http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/html/666HBB>
5. Прохоренко М.М. Система військового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2007.
6. Богуцький П.П. Військове право України: джерела, структура та розвиток : моногр. / П.П. Богуцький. – Одеса : Фенікс, 2008. – 188 с.
7. Богуцький П.П. Основи військового права України : курс лекцій / П.П. Богуцький, С.М. Скуріхін. – Одеса : Фенікс, 2011. – 343 с.
8. Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : затверджено Наказом Міністра оборони України від 23 березня 2017 р. № 164 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>
9. Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України : затверджено Наказом Міністра оборони України від 11 вересня 2004 р. № 400. – К. : Азимут Україна, 2004. – 144 с.

Сорока І. О.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ У СПРАВІ КЕБЕ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ

Існування інституту права притулку в міжнародному праві не викликає сумнівів. Цей інститут включає в себе набір міжнародно-правових договірних і звичаєвих норм, що встановлюють право фізичних осіб шукати притулок та отримувати притулок від переслідувань в державі громадянства чи постійного проживання в іншій державі. Однак, спірним лишається обов'язок держав надавати такий притулок. Фактично, наразі неможна говорити про існування такого обов'язку як безспірного міжнародно-правового зобов'язання. Його формування є справою майбутнього. Однак, можна говорити про те, що склався один з елементів цього зобов'язання, а саме обов'язок держав не видавати (повертати) шукачів притулку державі, в якій вони зазнають переслідувань.

Відповідно до статті 33 Конвенції про статус біженців, «Договірні Держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання». Цей принцип наразі вважається частиною звичаєвого міжнародного права [5, р. 149].

Хоча правовий статус осіб, що шукають притулку, але не визнані біженцями жодною державою, в міжнародному праві в повному обсязі не визначений, беззаперечним уявляється, що ним в будь-якому випадку належить повний набір людських прав, що передбачені міжнародними договорами про права людини. В разі, якщо мова йде про їхнє перебування у країнах, що визнали певний регіональний документ з прав людини, на шукачів при-

тулку буде розповсюджуватися захист і такого регіонального інструменту.

Як відомо, найбільш глибоким та всеохоплюючим є захист прав людини в системі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Її стаття 3 встановлює захист прав людини від катувань, жорстокого, нелюдського та такого що принижує гідність поводження і покарання. Стаття передбачає обов'язок держави не тільки утриматись від катувань, але активно захищати від них будь-яких осіб, що опинилися під їхньою юрисдикцією чи контролем. В практиці Європейського суду з прав людини дана стаття нерідко використовується для встановлення Судом заборони для держав повертати осіб до інших країн, де ним може загрожувати поводження, яке суперечить приписам статті 3. Найвідомішою зі справ цієї категорії є справа Сьорінг проти Сполученого Королівства, в якій Суд вказав, що неможливо здійснити екстрадицію підозрюваного у злочині до країни, де він буде покараний у спосіб, який суперечить забороні катувань [4].

Зокрема, принцип невидачі за Конвенцією стосується шукачів притулку, які прибули до країни. Прикметно, що мова йде не тільки про осіб, що вже опинилися на території держави, але й про тих, що тільки хочуть на неї потрапити. Прикладом, у справі Сааді проти Італії, Суд дійшов висновку, що недопущення на територію Італії громадян декількох африканських країн, що прибули човном, може становити порушення статті 3, щонайменше якщо Італія в належному порядку не розгляне їхні заяви про статус біженця [3].

Подібна справа розглядалася Європейським судом з прав людини і щодо нашої держави. Це справа Кебе та Інші проти України [1]. В даній справі на територію України намагалися потрапити двоє громадян Ефіопії та громадянин Еритреї. Вони прибули до порту Миколаїва судном під прапором Мальти та намагалися зійти на берег, але були затримані співробітниками Державної прикордонної служби та повернуті на судно.

За клопотанням представників Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Європейський суд видав наказ про допуск даних осіб на територію України з метою розгляду їхніх заяв про надання статусу біженців. В подальшому одна з даних осіб померла, а інша повернулася в Ефіопію. Громадянин Еритреї продовжував перебувати в Україні в очікуванні рішення про надання йому статусу біженця.

Питання, що було поставлене перед Європейським судом з прав людини, полягало в тому, чи становила відмова в допуску вказаних осіб на територію України порушення статті 3 Конвенції, а також чи були в Україні наявні ефективні засоби юридичного захисту, як це передбачено статтею 13 Конвенції.

Слід відзначити, що на відміну від ситуації справи Сааді проти Італії, щодо вказаних осіб було розпочато процедуру визнання них біженцями. Тобто, зникла безпосередня загроза негайного їхнього повернення до країни походження, що могло б призвести до порушення їхніх конвенційних прав. Саме на це вказав Суд, дійшовши висновку, що Україною не було порушено статті 3 Конвенції. Якоюсь мірою цьому сприяв і сам суд, який вчасно видав наказ про недопущення повернення даних осіб до країни походження, через що в Україні не залишалося іншого вибору, ніж розпочати щодо даних осіб процедуру розгляду заяв про надання статусу біженців.

Водночас, відкритим залишалося питання про те, чи були в Україні наявні ефективні засоби правового захисту, а саме, чи могли іноземні громадяни, що перебували на борту судна, ефективно оскаржити в українських судах відмову в наданні ним допуску до процедури визнання біженцем.

Позиція Уряду України полягала в тому, що оскільки вказані особи перебували не на території України, а на борту судна під прапором Мальти, саме Мальта несла відповідальність за розгляд їхніх заяв про визнання біженцями. Однак, Суд відкинув цей аргумент, вказавши, що оскільки судно перебувало у внутрішніх водах України (водах морського порту) на момент подання осо-

бами заяви про визнання біженцями, саме Україна несла відповідальність за розгляд цих заяв.

Розглядаючи основне питання справи про наявність засобу захисту, Суд дійшов висновку, що відповідь на це питання є негативною з двох підстав. По-перше, в осіб на борту судна, які не володіли українською мовою та знанням українського права, існували об'єктивні перешкоди для оскарження рішення про недопущення них на територію України з метою звернення за статусом біженця. По-друге, навіть якщо б така можливість існувала, розгляд заяв українськими державними органами та судами не перешкоджав поверненню вказаних осіб до країни походження. Тобто, навіть в разі прийняття позитивного рішення за заявами, це не мало б практичного значення, адже особи вже були б повернуті до країни походження. На підставі цього, Суд дійшов висновку про порушення статті 13 Конвенції.

Справа Кебе та Інші проти України продемонструвала, що Україна стикається з тими ж самими проблемами у визнанні статусу шукачів притулку, що й інші країни Європи та має враховувати їхній досвід у власному законодавстві та правозастосовній практиці. Україна змогла уникнути помилки Італії, та не порушила своїх зобов'язань за основоположною статтею 3. Однак її система регулювання розгляду заяв про визнання біженцем, виявилася неготовою для реагування на ситуацію, що призвело до констатування порушення статті 13.

Література:

1. Кебе та інші проти України. Рішення від 12 січня 2017 року, скарга № 12522/12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SOO00952>. (Дата звернення: 16.04.2019).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (Дата звернення: 16.04.2019).
3. Сааді проти Італії. Рішення від 28 лютого 2008 року, скарга № 37201/06. URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/20760021>. (Дата звернення: 16.04.2019).

4. Сьорінг проти Сполученого Королівства. Рішення від 07 липня 1989 року, скарга № 14038/88. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=407>. (Дата звернення: 16.04.2019).
5. Lauterpacht E., Bethelam D. The scope and content of the principle of non-refoulment: opinion / Feller E., Turk V., Nicholson F. Refugee protection in international law: UNHCR's Global Consultations on International Protection. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. P. 110-197. P. 149.

Довженко О. Ю.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ*

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

З початком масового використання комп'ютерів та, в більш широкому сенсі, різноманітних електронно-обчислювальних машин в усіх сферах життя, а також з розвитком електронних мереж, в першу чергу мережі Інтернет, виникла і пов'язана з ними особлива сфера суспільно-небезпечної діяльності. Маємо погодитися з П. Д. Біленчуком, Б. В. Романюком та В. С. Цимбалюком у тому, що неможна говорити про незвичайну новизну комп'ютерної злочинності в криміналістичній теорії та практиці. Кіберзлочинність була відносно маловідомим явищем в сучасній науці кримінального права та криміналістики, однак в світовій практиці його розвиток триває вже більше ніж півстоліття. Вона виникає одночасно з появою комп'ютерної техніки в 1940-х роках [4, с. 21].

В подальшому, з розвитком комп'ютерних мереж, організована злочинність з використанням комп'ютерних приладів (кіберзлочинність) стає по-справжньому глобальним явищем, боротьба з яким була неможлива силами лише однієї держави, а тільки зусиллями всієї міжнародної спільноти. Відповідно, виникла потреба в міжнародно-правовому регулюванні боротьби з кіберзлочинністю.

С. А. Буяджи виділяє чотири етапи розвитку міжнародної співпраці у боротьбі з кіберзлочинністю:

- 1) Етап зародження (1986 рік – 1989 рік), на якому приймалися перші національні закони щодо боротьби з кіберзлочинністю;
- 2) Етап систематизації кримінального законодавства окремих країн щодо боротьби з кіберзлочинністю (1989 – 2000 рік);
- 3) Етап консолідації європейської спільноти для боротьби із кіберзлочинністю (2000 рік – 2001 рік);
- 4) Сучасний етап правового регулювання боротьби з кіберзлочинністю (2001 рік – наші дні) [1, с. 5].

До другої половини 1990-х років кіберзлочини розглядалися виключно як такі, що скоюються з особистими матеріальними цілями. Однак, у другій їхній половині виникає цілий шар злочинів, спрямованих проти державної та міжнародної безпеки. Зокрема, виявилось, що Інтернет-середовище пропонує численні можливості для терористичної діяльності, і створює в потенційних терористів відчуття безкарності. Показовою є перша справа щодо теракту з використанням Інтернету, що слухалася в США в 1998 році. Було затримано 12-річного хакера, який, з групою інших підлітків, спланував злам системи контролю дамби. Відкриття дамби потенційно могло призвести до затоплення двох міст з населенням більше мільйона осіб. Враховуючи малолітство та «хуліганський» характер злочину, покарання для винних було умовним, однак сама справа продемонструвала страшну загрозу уразливості комп'ютерних систем життєзабезпечення сучасної цивілізації [8, с. 175].

В другій половині 1990-х років Інтернет перетворюється на «другу реальність», що стає не просто відображенням реальності першої, але й здатна на неї активно впливати. Всі значні події в світі отримали своє відображення в віртуальному просторі. З'являється таке явище як кібервійни (першою такою війною вважається війна НАТО проти Югославії), виникає економічна кіберзлочинність (наприклад, комерційні проникнення в комп'ютерні системи

підприємств з метою отримання інформації чи припинення їхньої роботи).

Як відповідь на всі ці виклики робляться перші спроби міжнародно-правового регулювання боротьби з кіберзлочинністю. В 2000 році приймається Конвенція Організації Об'єднаних Націй (ООН) проти транснаціональної організованої злочинності [5]. В ній використано термін «транснаціональні організовані злочини, які вчиняються з використанням комп'ютерів, телекомунікаційних мереж та інших видів сучасної технології». Аналогічна термінологія зустрічається в Віденській декларації ООН про злочинність і правосуддя [2].

В 2001 році було прийнято основоположний міжнародний документ – Конвенцію про кіберзлочинність [6], що визначив поняття кіберзлочинності, термінологію, що до неї застосовується, а також обов'язок держав з криміналізації відповідних діянь. Визначення кіберзлочинності в Конвенції не надається, однак з її положень випливає, що до кіберзлочинів віднесено, щонайменше, незаконний доступ, нелегальне перехоплення комп'ютерних даних, втручання у комп'ютерні дані, втручання у комп'ютерні системи, зловживання комп'ютерними пристроями, підробка, пов'язана з комп'ютерами, шахрайство, пов'язане з комп'ютерами, правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією, правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав. З прийняттям цієї Конвенції можна говорити про початок глобальної всеохоплюючої боротьби проти кіберзлочинності.

До визначення подібних злочинів саме як «кіберзлочинів» (а не, наприклад, «комп'ютерних злочинів») підштовхує термінологія, яка міститься в чинних міжнародних договорах України. Зокрема, саме цей термін використано в Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, що набрала чинності для України 1 липня 2006 року [7]. Нею до кіберзлочинів було віднесено незаконний доступ до комп'ютерних систем (ст. 2), нелегальне перехоплення даних, що передаються цифровими каналами зв'язку (ст. 3), втручання у дані, що зберігаються в комп'ютерних системах чи

передаються електронними каналами зв'язку (ст. 4), втручання в комп'ютерні системи (ст. 5), зловживання комп'ютерними пристроями (ст. 6), підробки, пов'язані з комп'ютерами (ст. 7), шахрайство, пов'язане з комп'ютерами (ст. 8), правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією (ст. 9), правопорушення, пов'язанні з порушенням авторських чи суміжних прав (ст. 10).

У Конвенції передбачено лише невелика частина злочинів у сфері комп'ютерної інформації. Левова частка кіберзлочинності залишається за рамками статистики. Якщо говорити точніше, то в офіційну статистику потрапляє лише 10%, в кращому випадку 12 % від вчинених злочинних діянь [9, с. 52].

Спроба пояснення сутності поняття кіберзлочинності була зроблена Конгресом ООН з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками. Згідно його резолюції «кіберзлочин – це будь-який злочин, яке може відбуватися за допомогою комп'ютерної системи або мережі, в рамках комп'ютерної системи або мережі або проти комп'ютерної системи або мережі». Іншими словами, до кіберзлочинів може бути віднесено будь-яка протиправна діяння, вчинене в електронному середовищі [3].

Таким чином, слід зробити висновок, що міжнародно-правове регулювання боротьби з кіберзлочинністю перебуває в процесі становлення. Існує консенсус між державами щодо необхідності такої роботи, прийнято ряд основоположних документів. Водночас, невирішеними залишається ряд фундаментальних питань, зокрема навіть щодо визначення термінології. Тому слід очікувати появи нових міжнародних документів на базі існуючих доктринальних розробок.

Література:

1. Буяджи С. А. Правове регулювання боротьби з кіберзлочинністю: теоретико-правовий аспект. Дис...канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2018. 203 с.
2. Венская декларация о преступности и правосудии: ответы на вызовы XXI века Принята на Десятом Конгрессе Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с

- правонарушителями, Вена, 10 – 17 апреля 2000 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_443. (Дата звернення: 12.10.2018).
3. Десятый конгресс Организации Объединённых Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Вена, 10-17 апреля 2000. URL : https://digitallibrary.un.org/record/432663/files/A_CONF.187_15-RU.pdf (Дата звернення 18.11.2018).
 4. Комп'ютерна злочинність: Навчальний посібник. За ред. П. Д. Біленчук, Б. В. Романюк, В. С. Цимбалюк та ін. Київ: Атіка, 2012. – 240 с.
 5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789. (Дата звернення: 12.10.2018).
 6. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575. (Дата звернення: 12.10.2018).
 7. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (Дата звернення 18.12.2018).
 8. Міщук Н. Кіберзлочинність як загроза інформаційному суспільству. Вісник Львівського університету: збірник наукових праць. Сер. Економічна. 2014. Вип. 51. С. 173-179.
 9. Номоконов В. А. Киберпреступность: прогнозы и проблемы борьбы. Криминология: вчера, сегодня, завтра. – 2012. – № 24. – С. 152-153.

Секція 3

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

І ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

Вітман К. М.

*доктор політичних наук, професор кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПЕРЕДІСТОРІЯ ВИХОДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Протягом останнього десятиліття Європейський Союз знає цілої низки випробувань на міцність, серед яких: зростання євроскептичних настроїв та популярності націоналістичних політичних сил, що стоять на позиціях ізоляціонізму та протекціонізму національних держав; дискусії щодо доцільності та напрямів подальшого поглиблення євроінтеграції, а також розширення ЄС; міграційна криза, яка призвела до збільшення обсягів нелегальної міграції, підтвердила необхідність формування єдиної міграційної політики та розсварила держави ядра з державами периферії ЄС. Однак найбільшим випробуванням на міцність для Європейського Союзу став вихід Великої Британії – держави, що стояла біля витоків його формування в нинішньому вигляді [1, р. 48]. В 1973 р. вона приєдналася до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), яке в 1992 р. внаслідок підписання Маастрихтського договору трансформувалося в політичну наднаціональну структуру – Європейський Союз.

В 2016 р. Велика Британія провела референдум щодо членства країни в ЄС, на якому 51,9% виборців висловилися за вихід з Євросоюзу. Така незначна перевага прихильників Brexit стала причиною тривалих дискусій щодо доцільності імплементації цього рішення. У Великій Британії відбувалися спроби поставити під сумнів або оскаржити результати референдуму. Так, наступ-

ного після референдуму дня на сайті звернень до уряду та парламенту Сполученого Королівства було створено петицію з позицією вважати недійсним результат референдуму про вихід з ЄС, позаяк явка не перевищила 75%, а кількість прихильників Brexit не набрала більше 60%, що вказує на необхідність проведення повторного референдуму [2]. Незважаючи на те, що петиція набрала необхідні для розгляду 100 тис. голосів, повторний референдум призначено не було.

Британське суспільство надзвичайно поляризувалося навколо питання Brexit, оскільки майже половина – 48% громадян виступили за продовження участі Великої Британії в ЄС. Прихильники цього сценарію, зокрема вчені та бізнесмени, спробували оскаржити референдум який начебто відбувся з порушенням процедури виходу держави з ЄС. Лондонська юридична фірма *Mishcon de Reya*, представляючи їх інтереси, апелювала до того, що процес виходу з ЄС в межах ст. 50 Лісабонської угоди може бути ініційований лише рішенням парламенту, позаяк результат референдуму не має обов'язкової юридичної сили. Вступ Великої Британії до Європейського економічного співтовариства зафіксовано в Акті про європейські співтовариства 1972 р., а скасування одного законодавчого акту може відбутися лише шляхом прийняття іншого, а не всенародним волевиявленням [3].

На цьому факті увага особливо не акцентується, але це вже не перший референдум щодо членства Великої Британії з ЄС. Сполучене Королівство завжди займало особливе місце в Європейському Союзі, його інтеграція в ЄС була неповною, на відміну від інших держав ядра євроспільноти [4, р. 14].

Приєднавшись до євроспільноти, Велика Британія виконувала всі умови єдиного внутрішнього ринку, натомість гальмуючи поглиблення інтеграції в інших сферах (політичній, оборонній, фінансовій). Формування спільної європейської правової системи, єдиної європейської валюти, спільної європейської зовнішньої і оборонної політики, створення європейської армії сприймалося у Великій Британії як подальша втрата суверенітету і загроза

розчинення в європейському об'єднанні. Тому поряд з Ірландією Велика Британія відмовилася вступати до Шенгенської зони і залишилася за межами дії єдиної європейської валюти (євразони).

Від самого початку участь держави в європейській інтеграції була дуже суперечливим, дражливим питанням і призводила до постійних політичних баталій. Спочатку в 1957 р. Велика Британія утрималася від приєднання до Римського договору, який став основою формування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Однак дві наступні її заявки 1963 та 1967 рр. були відхилені тодішнім Президентом Франції. Шарль де Голль пояснив своє вето тим, що Лондон демонструє відсутність інтересу до спільного ринку і потребує радикальної трансформації для вступу до ЄЕС, принагідно звинувативши Велику Британію в глибокій ворожості до європейської інтеграції. «Нинішній єдиний ринок несумісний з економікою, на якій зараз стоїть Велика Британія», – заявив Президент Франції [5]. Після його відставки Сполучене Королівство подало третю заявку, яка була нарешті задоволена, і в 1973 р. приєдналося до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) за часів правління Консервативної партії.

Проте в 1974 р. на парламентських виборах перемогла Лейбористська партія, яка вирішила переглянути умови участі Британії в ЄЕС і провести референдум щодо доцільності участі на нових умовах. Референдум із запитанням: «Чи вважаєте ви, що Велика Британія повинна залишатися в Європейському співтоваристві (єдиному ринку)?» відбувся 5 червня 1975 р. Підтримали продовження членства Великої Британії в ЄЕС 67,2% виборців, явка становила 64,5% [6, р. 172]. Відповідно до результатів волевиявлення Велика Британія залишилася членом Європейського економічного співтовариства.

Однак питання доцільності участі держави в європейській інтеграції поставало на всіх етапах розвитку ЄС. Після економічної кризи 2008 р. консерватори реанімували ідею проведення референдуму щодо членства Великої Британії в ЄС: політики використовували критику євроінтеграції та зростання популярнос-

ті євроскептичних настроїв як політичну платформу. В 2011 р. за ініціативою консерватора Д. Наттелла було створено відповідну петицію про референдум щодо членства в ЄС, яку підтримали понад 100 тис. громадян Великої Британії, невдоволених міграційним тиском та зниженням соціальних стандартів, що у населення асоціювалися з негативними наслідками євроінтеграції [7, р. 1259]. Д. Наттелл апелював до того, що в країні мешкає понад 40 млн. громадян, які ще не мали жодної можливості висловити свою волю щодо членства Великої Британії в ЄС.

Парламент (Палата громад) відреагував на петицію і розглянув ініціативу, однак не підтримав ідею проведення референдуму. Під час багатогодинних дебатів прем'єр-міністр Д. Камерон закликав парламентаріїв проголосувати проти, пославшись на те, що час, коли Європа переживає кризу, не найкращий для проведення такого референдуму [8]. Однак саме Д. Камерон та Консервативна партія, яку він на той момент очолював, реалізувала референдум щодо членства Великої Британії з ЄС. Передвиборча кампанія консерваторів на парламентських виборах 2015 р. містила програмні положення про проведення переговорів між Великою Британією та ЄС щодо покращення умов членства та референдуму щодо членства в ЄС, залежно від результату переговорів.

Переговори, які відбулися наприкінці 2015 р., стосувалися відмови Великої Британії від поглиблення політичної інтеграції зі збереженням одночасно власного суверенітету та членства в ЄС, змін міграційного законодавства (Велика Британія воліла проводити власну жорстку міграційну політику) та недискримінації держав, що не входять до єврозони (забезпечення однакових умов єдиного ринку для всіх держав-членів ЄС, незалежно від того, якою валютою вони користуються). Велика Британія виклала свої умови (цілі переговорів) у відкритому листі до голови Європейської Ради, які були розглянуті очільниками всіх держав-членів ЄС наприкінці 2015 р. Європейський Союз пішов на поступки – досягнуті сторонами Брюссельські домовленості передбачили, що посилення політичної інтеграції ЄС не буде поширюватися

на Велику Британію, яка в деяких сферах не виконуватиме європейські зобов'язання, про що будуть внесення відповідні зміни до Договору про ЄС [9]. Однак щодо міграційного питання досягти остаточного компромісу не вдалося, оскільки умови Великої Британії порушували право на свободу пересування в ЄС.

Європейський Союз сподівався, що Брюсельські домовленості, які повинні були вступити в силу після того, як Велика Британія повідомить Європейську Раду про рішення залишитися членом ЄС, позитивно вплинуть на результати референдуму щодо членства країни в ЄС. На той момент парламент Великої Британії вже прийняв Акт про референдум щодо членства в ЄС, який мав відбутися 23 червня 2016 р. І хоча соціологічні опитування вказували на приблизно однакову кількість євроскептиків та єврооптимістів, перші з незначною перевагою перемогли (51,9%). Великою мірою на результат референдуму вплинули антиміграційні та ксенофобські настрої, які роздмухувалися правими політичними силами в британському суспільстві. Тоді в ЄС сягла піку міграційна криза, викликана збільшенням притоку біженців в 2015-2016 рр. з країн Африки та Близького Сходу, охоплених збройними конфліктами. Британці побоювалися навали біженців внаслідок запровадження міграційних квот та досягнення консенсусу в межах спільної міграційної політики ЄС.

Література:

1. Clarke H., Goodwin M., Whiteley P. Brexit. Why Britain voted to leave European Union. Cambridge University Press, 2017. 256 p.
2. EU Referendum Rules triggering a 2nd EU Referendum: Petition // UK Government and Parliament. URL: <https://petition.parliament.uk/archived/petitions/131215>.
3. Brexit: Legal steps seek to ensure Commons vote on Article 50 // BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-36700350>.
4. Inglehart R., Norris P. Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash // HKS Working Paper. 2016. № RWP16-026. 53 p.
5. 1967: De Gaulle says «non» to Britain – again // BBC. URL: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/27/newsid_4187000/4187714.stm.

6. Troitiño D., Kerikmäe T., Chochia A., Hrebickova A. Brexit. History, Reasoning and Perspectives. Springer International Publishing, 2018. 283 p.
7. Hobolt S. The Brexit vote: a divided nation, a divided continent // Journal of European Public Policy. 2016. Vol. 23. № 9. P. 1259-1277.
8. Кэмерон: на референдуме надо поддержать членство Великобритании в ЕС // Радио Свобода. URL: <https://www.svoboda.org/a/27811825.html>.
9. EU deal gives UK special status // BBC. URL: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-35616768>.

Аніщук Н. В.

*доктор юридичних наук, професор кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ГЕНДЕРНО-ПРАВОВІ РЕФОРМИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

На початку ХХІ ст. в Україні європейська інтеграція визначена одним із головних напрямків вітчизняної державної політики. Прагнучи стати членом ЄС, наша держава розпочала проводити гендерно-правові реформи. Адже для країн Європейського Союзу питання гендерної рівності є пріоритетними напрямками гендерної політики. Гендерна проблематика сьогодні в демократичних спільнотах проголошується як одна із базових у вирішенні соціальних проблем. У процесах європейської інтеграції вирішення проблемних питань у сфері рівності прав і можливостей жінок і чоловіків є важливою складовою.

Гендерна рівність є метою Європейського Союзу. Гендерна рівність означає рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків та жінок в усіх сферах громадського та приватного життя. Також вона передбачає рівний доступ та розподіл ресурсів між жінками та чоловіками [1].

Гендерна рівність є однією з ознак правової держави. Утвердження гендерної рівності є одним із основних стандартів і одночасно одним із найважливіших показників демократичного поступу. Варто підкреслити, що сьогодні в країнах ЄС існують спеціальні закони про гендерну рівність. Серед країн Євросоюзу

перші спроби створити національний механізм забезпечення гендерної рівності зробили Скандинавські країни. Так, у Фінляндії в 1987 р. було прийнято Закон про рівноправ'я, у Швеції в 1991 р. – Закон про рівність.

Незалежна Україна обрала шлях до Європейського Союзу. Правовою основою створення цього об'єднання став Договір про Європейський Союз, підписаний у лютому 1992 р. 12 державами – членами Європейських співтовариств (Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Франція) у м. Маастрихт (Нідерланди). У цьому документі було зафіксовано положення щодо гендерної рівності. Так, у Маастрихтському договорі (1992), у статтях 2 та 3 зазначається ідея рівності жінок і чоловіків [2]. У відповідності до Амстердамського договору 1997 р. гендерна паритетність є фундаментальним принципом Євросоюзу. Проблемі гендерної рівності приділено увагу у статтях 118 та 119 цього договору [3]. У Хартії основних прав Європейського Союзу (2000) у ст. 21 йдеться про заборону дискримінації на основі низки ознак, у тому числі, статі. Окрема 23 стаття документу присвячена тематиці рівності між чоловіками і жінками [4]. У Лісабонській угоді 2007 р. до тематики гендерної рівності входять, зокрема, наступні питання: рівність на ринку праці (статті 1, 2), боротьба із дискримінацією за ознакою статі (ст. 5), подолання торгівлі жінками і дітьми (ст. 63, 69) [5].

Окрім того, низка резолюцій Європейського парламенту та директив і резолюцій Ради Міністрів ЄС містять інформацію про потреби гендерних перетворень і визначають норми стосовно їх забезпечення. Держави-члени ЄС зобов'язуються прописати ці положення у національному законодавстві.

Країни-члени Європейського Союзу входять до групи високого рівня гендерного розвитку. Найкраща ситуація у сфері забезпечення рівноправ'я жінок і чоловік простежується в Скандинавських країнах, які є лідерами не лише серед країн Євросоюзу, але й світу в цілому. Так, у 2015 р. було опубліковано The Global

Gender Gap Report, який визначає індекс гендерного розвитку у світі. У топ-10 країн світу за індексом гендерної рівності увійшли наступні Скандинавські країни Євросоюзу: Ісландія, Фінляндія, Швеція та Норвегія (не є членом ЄС). Цікаво, що за цим рейтингом Ірландія та Словенія (член Євросоюзу) також увійшла до десятки лідерів світу щодо вирішення гендерних проблем. До речі, Україна зайняла 67 місце серед 142 країн, погіршивши власний рейтинг 2014 року на 11 пунктів, коли вона посідала 56 місце [6].

Останнім часом в Європі розробляються стратегії, спрямовані на забезпечення гендерної рівності. Заслуговує на увагу прийнята Радою Європи Стратегія гендерної рівності на 2014-2017 рр. Оскільки Україна обрала курс на євроінтеграцію, доцільним є ознайомлення із основними концептуальними положеннями вказаного документа. Отже, загальною метою Стратегії є досягнення підвищення спроможності та надання повноважень жінкам і, відповідно, ефективна реалізація політики гендерної рівності у державах-членах Ради Європи шляхом підтримки впровадження існуючих стандартів. Це буде здійснено шляхом досягнення п'яти стратегічних цілей, які враховуватимуть питання багатосторонньої дискримінації та особливі права і потреби жінок та чоловіків протягом життя.

- Стратегічна ціль 1: боротьба з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією.
- Стратегічна ціль 2: запобігання та боротьба з насильством щодо жінок.
- Стратегічна ціль 3: гарантування рівного доступу жінок до правосуддя.
- Стратегічна ціль 4: досягнення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних та громадських рішень.
- Стратегічна ціль 5: реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці та усіх заходах [7].

Гендерна стратегія ЄС, перш за все, окреслює ті сфери, в яких існує гендерна дискримінація та пропонує специфічні механізми для її усунення:

- досягнення гендерної рівності в сфері зайнятості;
- рівна оплата за рівну працю;
- гендерний баланс в процесі прийняття рішень;
- гармонізація професійного і сімейного життя;
- гнучка система праці тощо [8].

Таким чином, досвід країн-членів ЄС у сфері забезпечення гендерної рівності має для України надзвичайну цінність. Досвід країн Європи свідчить, що забезпечення рівності прав жінок і чоловіків не лише гармонізує розвиток громадянського суспільства, а й сприяє більш стабільному розвитку всіх галузей економіки. Саме тому забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним з провідних напрямків політики у діяльності Європейського Союзу.

Література:

1. Стратегія гендерної рівності на 2014-2017 р. Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/...DisplayDCTMContent>
2. Договір о Європейському Союзі (Маастрихт, 7 лютого 1992 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994-029>
3. Treaty of Amsterdam, signed in Amsterdam on 2 October 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>
4. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
5. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>
6. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні / О. Уварова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: helsinki.org.ua
7. Стратегія гендерної рівності на 2014-2017 Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/...DisplayDCTMContent>
8. Гендерна політика Європейського Союзу в Україні. Аналітична доповідь / За ред. Оксани Кисельової [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.boell.org/.../-gender-analyse...>

Dr. Bruce Leimsidor

*Professor of European Union Asylum Law, Ca' Foscari University,
Venice, Italy*

EU ELITES AND THE MULTICULTURAL SOCIETY

Despite some improvements in legal protection for gay men and women in Ukraine since the 2014 Maidan Revolution, the intense homophobic social situation, although it has abated to a certain degree in recent years, still presents a serious problem. Although persecution and employment discrimination on the grounds of sexual orientation are technically illegal in Ukraine, it has been widely recognized that aside from protecting Gay Pride events in major cities, Ukrainian authorities have been loth to assure the safety of their gay citizens and to prosecute homophobic hate crimes, to the effect that the large majority of gay Ukrainians feel it necessary to hide their sexual orientation from family, friends, colleagues, and employers. It has been largely accepted that legislative progress on lgbt rights has been enacted primarily to comply with EU regulations in order for Ukraine to obtain visa free travel for its citizens. It does not reflect any significant improvement on the social level. In practice, the daily life of gay Ukrainians continues to be difficult and at times dangerous.

In light of this continuing situation for gay men and women in Ukraine, and in light of Ukrainians' ability to travel freely within the EU for a period of 90 days without a visa, it would seem reasonable to posit that some gay Ukrainians are considering travelling to the EU and claiming asylum, so that they can remain, work, and even marry there. Positive results of such a decision are, in fact, possible, but the nature and stipulations of EU asylum law relating to lgbt should be carefully considered before taking such a step. Consider also that if asylum is granted, it can be removed if the asylee voluntarily returns to his home country before he attains citizenship in his new country; this can take as long as ten years. Moreover, if the applicant has travelled outside Ukraine, his asylum application should be based upon events occurring after his last return home.

The legal instruments covering asylum for lgbt in the EU are the 1951 Geneva Convention on Refugees, and the 2004 Qualifications Directive of the European Union, which stipulate asylum for those suffering persecution, or a well founded fear of such, on the grounds of sexual orientation. “Well founded fear,” however, is generally understood as implying imminent danger.

Many gays and even many gay organizations misunderstand this aspect of the law: “Well founded fear is not meant, in most countries, to cover someone who has successfully hidden his sexual orientation out of fear of persecution. Just being gay in an intensely homophobic environment is frequently not sufficient cause for asylum. There must be persecution or at least a strong likelihood of discovery and probable persecution. Unfortunately, the law frequently does not afford protection for someone who has hidden himself in a deep, dark closet, despite his obvious suffering.

One way of dealing with such a problem is that the applicant, once in his intended country of asylum, “comes out” as gay and thereby establishes himself as such, frequenting gay clubs and joining gay institutions. Once this is done, the adjudicating board can’t legally demand he return to his home country and go back into the closet. He can also credibly claim that people in his home country now know that he is gay and he will therefore be subject to persecution if he returns. Once he applies for asylum, his permission to stay is extended until his case is adjudicated, giving him more time to establish his gay credentials.

Understandably, the asylum system for gay applicants is plagued by a good deal of fraud, people who are not homosexual claiming to be so in order to claim asylum. Examiners are, therefore justifiably suspicious. This situation does not, however, justify officials’ asking invasive questions concerning detailed descriptions of intimacies, or subjecting the applicant to medical examinations or other forms of pseudo psychological and physical tests. The applicant should remember that the principal criterion for asylum is not whether he or she is gay,

but rather whether he or she has been persecuted, or has a well founded reason to fear persecution, because of real or perceived homosexuality. In fact, the applicant need not be gay; he needs simply to be perceived as such. Any attempt to subject the applicant to indecent, invasive questioning or testing should be reported through the applicant's legal council assigned to him, under EU law, when he registers for asylum.

That homosexuality is legal in Ukraine, and that the formalities of protection have been authorized, are only tangentially relevant to an asylum claim on sexual orientation grounds. Since homosexuality is legal in Ukraine, Ukraine may be categorized in some asylum countries as "safe." This categorization may occasion a more detailed examination of the applicant's claim, but it will not in any sense disqualify the applicant. EU law is clear that the grounds for asylum need not be state initiated. Persecution or danger from non state actors, even members of the applicant's own family, if the state refuses or neglects to protect the applicant and prosecute the perpetrator, is considered justifiable grounds. There have been constant reports from Ukraine of the authorities' neglecting or even outright refusing to prosecute perpetrators of violence against lgbt, or even threatening them themselves. Therefore, claims of lack of protection are likely to be deemed credible.

A major consideration is the decision concerning in which country in the EU the applicant chooses to lodge his claim. EU regulations demand that he lodge his claim in the first country in the EU he enters. Unless a Ukrainian wishes to remain in Poland, Slovakia, or Hungary, none of which are particularly welcoming for gays or for asylum applicants in general, he should not exit by land through these countries. He best fly directly to Germany, France, or another more gay friendly EU country. An airport transit country, as long as the applicant doesn't actually go through immigration in that country, doesn't count.

Although all countries of the EU are bound by the same international laws and EU Directives concerning asylum, there is little uniformity as to the interpretation and application of those laws and

Directives. Even within the same country, the various adjudication boards may have differing interpretations of the legal instruments. Much of the variation is related to differing standards of credibility from one board to another, and, frankly sympathy towards lgbt applicants. Moreover, standards of persecution vary; some adjudicating boards will accept constant verbal abuse as persecution, while others will require physical violence.

There is not necessarily a correlation between the tolerance toward gays in the society in general and the attitudes of the adjudication boards. Italy, for example, is not particularly accepting towards homosexuality, but has been quite liberal in adjudicating gay asylum cases, while the UK, where gays are more completely normalized, has a spotty record on accepting gay cases. If a gay man or woman is considering asylum and does not have a compelling reason to select one EU country over another, some internet research and even telephonic conversations with the gay organizations in the possible countries of asylum may be advisable.

Another consideration concerns the conditions under the asylum applicant has to live during the time his case is pending. Some countries or regional adjudication boards will allow asylum applicants to live independently if they have sufficient funds or contacts that will house them, but in most countries, now, applicants must at least sleep every night in centers of varying comfort and sanitation. The principal danger here, however, is that the gay asylum seeker may be forced to sleep every night and spend much of his day with other asylum seekers with claims on other persecution grounds and who may very well be intensely homophobic, even violently so. Some, but very few districts, have special centers for gay applicants or allow gay applicants to live independently to avoid problems of homophobia within the centers.

Kutluhan Bozkurt

Ph.D., Asst. Professor, LL.M. Eur. (Munich)

Özyegin University, Faculty of Law

THE CHALLENGES OF TURKEY-EU RELATIONS

The consistency of the relationships between the EU and Turkey is important due to fact that Turkey has a critical geopolitical position for the policies of the EU member-countries, notwithstanding the challenges and tensions mentioned.

For that reason, further in this article the vital points and main challenges of Turkey's negotiation process, reflections and recent developments on the relationship between the EU and Turkey will be inquired.

1 – Accession Negotiations

The accession negotiations face major challenges and it is readily observed that Turkey's negotiation process has been continuing rather slowly since the EU has not a common political will about Turkey's membership, and Turkey has not completely fulfilled its own commitments. As explained above, due to Cyprus issue, the negotiation process decelerated in 2006, yet it was emphasized in the EU progress reports between 2005 and 2012 that Turkey has a key role for the EU's energy and foreign policies by virtue of its geopolitical position.

Moreover, the EU and Turkey had two meetings in 2012 and 2015 in order to compromise on weighty topics such as energy, visa exemption, customs union, counter-terrorism, and refugee crisis. In the wake of the meeting of 2012 the parties even entered into an energy cooperation agreement. However, the point should be emphasized that the EU has been dissatisfied with Turkey's policy against Syrian crisis as expressed in progress reports about Turkey after 2012.

Beside this, some regulations in national legislation, such as Supreme Council of Judges and Prosecutors Code, National Intelligence Organization Code, Internal Security Package were criticized by the

EU on the basis of independence of judiciary and rule of law principles in these reports.¹

Apart from that, the EU pointed out Turkey's unsteady and hesitant policy against global terrorist organization named ISIS.

As a consequence of these criticisms, certain sanction mechanisms regulated in Negotiating Framework can be applied against Turkey. EU Commission has an authority to suspend negotiations with its own initiative or by requests from one third of the member states.²

2 – Refugee Issues

Turkey is experiencing an unprecedented and continuously increasing influx of people seeking refuge from Syria which has exceeded 3 million to date. Overall, Turkey is the country in the world hosting the highest number of refugees, and has already spent significant financial resources on addressing this crisis.³

A Joint EU-Turkey Action Plan was agreed in October and was activated at the EU-Turkey Summit on 29 November 2015.⁴The Action Plan aims at bringing order in the migratory flows and stemming the influx of irregular migration. The EU and Turkey reconfirmed their shared commitment to end irregular migration from Turkey to the EU, to break the business model of smugglers and offer migrants an alternative to putting their lives at risk in their joint statement of 18 March 2016. Basically, the aim of the Joint Action Plan (JAP) is to step up cooperation for the support of Syrian refugees under temporary protection and their host communities in Turkey, and to strengthen cooperation to prevent irregular migration flows to the EU. In addition,

¹ European Commission, Commission Staff Working Document, Turkey 2015 Report, 10.11.2015, Brussel, pp. 14-16. Please see also:http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_turkey.pdf,

² Erhan, Ç., Akdemir, E. (2016), Türkiye – Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015), Bilig, Yaz, Sayı 78, pp. 15-20.

³ Bozkurt, K. (2016), The Readmission Agreement And Visa Liberation Agreement, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Union of Turkish Bar Associations Review, ISSN: 1304-2408 Sayı 125, Ağustos Ankara, p. 388.

⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0144>

the implementation of the JAP should thus bring order into migratory flows and help to stem irregular migration.¹

It should be taken into consideration that the establishment of the Turkey Refugee Authority at the end of 2015 aimed to provide the European Union with a coordination mechanism that should allow for the swift, effective and efficient mobilisation of EU assistance to refugees in Turkey. The total budget of the Authority is €3 billion for the period 2016-2017.² The Authority will coordinate and streamline actions financed by the Union's budget and bilateral contributions from EU Member States in order to enhance the efficiency and complementarity of support provided to refugees and host communities in Turkey.

The situation on this moment is very sensitive and critical concerning the establishment of the Turkey Refugee Authority. The expectations of both parties are under pressure, and both parties use the refugee crisis for their own interest which complicates the situation further instead of reaching a sustainable solution for this crisis.

Furthermore, the EU's migration policy and approaches towards refugee crisis as stated above are mostly criticized nowadays. In fact, migration to Europe was supported by western countries themselves in order to provide economic development after the Second World War. Therefore, a great deal of Muslims migrated to European countries, and these migrations represented additional labor force especially in the EU member states.³

Eventually, Muslim population increased last 20-30 years in the European capitals, which are not familiar with living together with Muslims in different big cities of European Countries.

¹ Report From the Commission to the European Parliament and the Council, -EU-Turkey Joint Action Plan – Third implementation report, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0144>

² Bozkurt, K.(2016), The Readmission Agreement And Visa Liberation Agreement, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Union of Turkish Bar Associations Review, ISSN: 1304-2408 Sayı 125, Ağustos Ankara, p. 397.

³ Hollifield, J., Martin, P., Orrenius, P. (2014) Controlling Immigration: A Global Perspective, Third Edition, Stanford University Press, USA, p. 7.

Besides this process, some European countries cannot establish a sound policy with regard to immigrants, refugees and asylum-seekers on reasons of cultural values that these European countries' regimes are based upon. However the concept of multiculturalism expresses a method for solving the immigration problem, it is nonetheless taken into consideration that multiculturalism laid also the groundwork for separatist movements.

Furthermore, Europeans begin to identify the immigrants as an economic problem in view of increasing unemployment rate especially after economic crisis in 2008. Correspondingly, the most significant obstacle during the negotiation process of membership of Turkey for the EU is probably Muslim immigration to Europe, although this factor has never been mentioned explicitly.⁴

3 – A Visa-Free Regime with Turkey

The other challenge between EU and Turkey is the roadmap towards a visa free regime. The European Union launched the Visa Liberalisation Dialogue with Turkey on 16 December 2013, in parallel with the signing of the EU-Turkey Readmission Agreement. The Commission stated in the “Third Report on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap” that the Visa Liberalisation Dialogue is based on the Roadmap towards a visa free regime with Turkey, a document setting out the requirements that Turkey needs to meet in order to enable the Commission to propose to the European Parliament and the Council an amendment to Regulation (EC) No 539/2001⁵ which would allow Turkish citizens to travel without a visa for short stays of 90 days within any 180-day period for business, touristic or family purposes, in the Schengen area.⁶

⁴ Friedman, G. (2015) pp. 268-274.

⁵ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001R0539>

⁶ REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Third Report on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap {SWD(2016) 161 final}, EUROPEAN COMMISSION Brussels, 4.5.2016 COM(2016) 278 final. Please see also http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1622_en.htm http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf

Furthermore the Commission settled the 72 requirements, which are listed in the Roadmap and are organised in five thematic groups: document security; migration management; public order and security; fundamental rights, and readmission of irregular migrants.¹

In 2014, the Commission adopted its First Report on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap. Basically, the first report assessed the fulfilment of each requirement, and issued recommendations for making further progress in all of them.² After that, it must be emphasized that at the EU-Turkey Summit in 2015,³ activating the EU-Turkey Joint Action Plan, the EU welcomed the commitment by Turkey to accelerate the fulfilment of the Visa Roadmap benchmarks vis-à-vis all participating Member States. Accordingly, Turkey committed to accelerating the fulfilment of the Roadmap, by bringing forward the application of all the provisions of the EU-Turkey Readmission agreement.⁴

It is important to state that in 2016, at the EU-Turkey Summit of 18 March,⁵ Turkey committed to accelerating the fulfilment of the Roadmap even further. Additionally in the Joint Statement after this meeting, the 28 EU Heads of State or Government committed to lifting the visa requirements for Turkish citizens at the latest by the end of June 2016, provided that all 72 benchmarks of the Roadmap are fulfilled.⁶

In this instance, it is to say that visa liberalisation for Turkey is a key component of the EU-Turkey Statement of 18 March 2016. It stated that the fulfilment of the visa liberalisation roadmap will be accelerated with a view to lifting the visa requirements for Turkish citizens at the

¹ Ibid.

² REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap /* COM/2014/0646 final */ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0646>

³ 29 November 2015.

⁴ The EU-Turkey Summit on 29 November 2015. Please see for more information: http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1622_en.htm

⁵ In2016.

⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1622_en.htm

latest by the end of June 2016, provided that all benchmarks have been met.

Furthermore, in order to meet a June 2016 deadline for adoption by the co-legislators, a Commission proposal to put Turkey on the visa-free list has to be tabled at the beginning of May to allow an eight-week period to elapse between a draft being made available to national Parliaments and its adoption. As a matter of fact, unfortunately since June 2016 the parties have been waiting for activating the visa liberalisation roadmap. It is necessary to note that relations between parties have been developing negatively and tension is increasing dramatically.

Obviously, the EU has been dissatisfied with Turkey's policy against the fulfilment of the visa liberalisation roadmap. In fact Turkey also has been dissatisfied with EU perspectives and approach. In a short time, unfortunately it does not seem likely to expect any positive progress. Therefore, now the parties are in an intense turbulence which has political, legal, diplomatic and economic aspects.

The relations between EU and Turkey started to change negatively after signing the readmission agreement. It is a fact that in general, international concerns, e.g. especially Syrian civil war, refugee crisis, immigration problem, and local and international terrorism continue to affect Turkey's –foreign- policy, and play an essential role in the relations. Moreover, domestic matters, e.g. internal conflicts in Eastern and Southeastern Anatolia, failed coup attempt against government on 15 July 2016, also have serious impacts on Turkey's approach.

In view of the fact that the primary purpose of signing the readmission agreement is to solve the refugee crisis and make an immigration program for controlling border security. Analysing the readmission agreement and visa liberalisation is indispensable within the framework of these developments. Due to security reasons, member states accepted the EU to enter into readmission agreements with several states on base of the founding treaties of the EU in order to develop a common migration policy. Consequently, provisions and content of these readmission agreements are essentially similar, and

member states of the EU support these agreements by means of visa exemption.¹

Finally, above mentioned issues must be scrutinized to explain the EU's foreign policy and relationships with Turkey in this regard. MEPs adopted a resolution on 24 November that condemned the Turkish government's "disproportionate repressive measures" after a failed military coup in July, and asked for the negotiations to be suspended until the Turkish government ended such practice. The parliament's vote is non-binding, however it has political impact. It is noteworthy that the readmission agreements and visa liberalisation continue to be a challenge for EU and Turkey.

4 – Other Challenges

It should be taken into account that there are also other challenges in the relation of parties. Particularly, there are three negative categories, or rather challenges, for Turkey's membership to the EU as formal, semi-formal and informal obstacles. Basically, domestic political, economic factors and geographical, demographical, security and institutional factors under the titles of formal and semi-formal obstacles were explicitly emphasized in the EU progress reports so far. However, classification of religious and cultural factors as entitled informal obstacles reflects invisible essential criteria of the EU.²

It is sure that in general, the democratic structure of Turkish state is a matter of debate before European Parliament. Primary concerns of European Parliament on Turkish democracy are followings: 'minority rights of non-Muslims, Kurdish question, Cyprus issue, civil-military relations, good neighbourhood relations with Greece and Armenia, woman's rights, corruption, police power, human rights and rule of law principle'.³

¹ Göçmen, İ. (2014), The Legal Analysis of Readmission Agreement Between Turkey and European Union, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Vol:13/2, p. 26.

² Bogdani, M. (2011) Turkey and The Dilemma of EU Accession – When Religion Meets Politics, I.B. Tauris, London, pp. 26-47.

³ Ojanen, H. (2007) Conditionality, Impact and Prejudice in EU-Turkey Relations. A View from Finland, pp.93-104, in Conditionality Impact and Prejudice in EU-Turkey

These titles contain also its own domestic matters which Turkey confronts at international platform.

The EU is a political and economic organization based on common cultural and philosophical values. For that reason the EU requires that Turkey is steady and secure in consequence of its geopolitical position and not be unconcerned to Turkey's domestic matters causing severe disputes.

For the EU, candidate countries and member states must reach a certain level of development with regard to democratic rights and values by virtue of the fact that the EU represents prominent democratic criteria.¹

The EU believes, therefore, to be in a position to express its opinion on these critical points which in the current atmosphere creates more tension. Because of this, it is likely that the concept of human rights and democracy, which are called "the values of the EU" after the Lisbon Treaty, will be sensible in the relations between EU and Turkey.²

In a short time Turkey is preparing for a deeply constitutional amendment, which will amend 18 articles of the constitution. For that purpose, a referendum will take place in April 2017. The result(s) of this referendum will affect Turkey-EU relations(directly). Therefore the results of the referendum are crucial, and new challenge(s) may well be expected to arise after the referendum.

References:

1. European Commission, Commission Staff Working Document, Turkey 2015 Report, 10.11.2015, Brussel, pp. 14-16. Please see also: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_turkey.pdf,
2. Erhan, Ç., Akdemir, E. (2016), Türkiye – Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015), Bilig, Yaz, Sayı 78, pp. 15-20.

Relations, IAI-TEPAV Report, Edited by Tocci, N. (2007). https://www.files.ethz.ch/isn/126141/Quaderni_E_09.pdf

¹ Aydın-Düzgit, S. (2015) Türklük, Müslümanlık, Doğululuk: AB'nin Türkiye Söylemleri, Trans By: Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, pp. 69-129.

² Oran, B. (2013) Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Vol. III: 2001-2012, İletişim Yayınları, p. 356.

3. Bozkurt, K. (2016), The Readmission Agreement And Visa Liberation Agreement, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Union of Turkish Bar Associations Review, ISSN: 1304-2408 Sayı 125, Ağustos Ankara, p. 388.
4. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0144>
5. Report From the Commission to the European Parliament and the Council, - EU-Turkey Joint Action Plan – Third implementation report, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0144>
6. Bozkurt, K.(2016), The Readmission Agreement And Visa Liberation Agreement, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Union of Turkish Bar Associations Review, ISSN: 1304-2408 Sayı 125, Ağustos Ankara, p. 397.
7. Hollifield, J., Martin, P., Orrenius, P. (2014) *Controlling Immigration: A Global Perspective*, Third Edition, Stanford University Press, USA, p. 7.
8. Friedman, G. (2015) pp. 268-274.
9. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001R0539>
10. REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Third Report on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap {SWD(2016) 161 final}, EUROPEAN COMMISSION Brussels, 4.5.2016 COM(2016) 278 final. Please see also http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1622_en.htm http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf
11. Ibid.
12. REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap /* COM/2014/0646 final */ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0646>
13. 29 November 2015.
14. The EU-Turkey Summit on 29 November 2015. Please see for more information: http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1622_en.htm
15. In 2016.
16. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1622_en.htm
17. Göçmen, İ. (2014), The Legal Analysis of Readmission Agreement Between Turkey and European Union, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Vol:13/2, p. 26.
18. Bogdani, M. (2011) *Turkey and The Dilemma of EU Accession – When Religion Meets Politics*, I.B. Tauris, London, pp. 26-47.

19. Ojanen, H. (2007) Conditionality, Impact and Prejudice in EU-Turkey Relations. A View from Finland, pp.93-104, in Conditionality Impact and Prejudice in EU-Turkey Relations, IAI-TEPAV Report, Edited by Tocci, N. (2007). https://www.files.ethz.ch/isn/126141/Quaderni_E_09.pdf
20. Aydın-Düzgüt, S. (2015) Türklük, Müslümanlık, Doğululuk: AB'nin Türkiye Söylemleri, Trans By: Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, pp. 69-129.
21. Oran, B. (2013) Türk Dış Politikası – Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Vol. III: 2001-2012, İletişim Yayınları, p. 356.

Сурілова О. О.

*доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

СПІВРОБІТНИЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ В СФЕРІ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЇ ТА ІНІЦІАТИВИ

Мінерально-сировинний комплекс будь-якої країни є фундаментом її економіки, запорукою її економічного процвітання та важливим фактором її мінерально-сировинної безпеки. Не виключенням є і Україна. Ефективна політика в сфері національної мінерально-сировинної безпеки вимагає врахування наслідків глобалізації, визначення ролі нашої країни в світовому мінерально-сировинному забезпеченні та відстоюванні власних економічних інтересів [1].

Мінерально-сировинний комплекс України відзначається значною цінністю та багатокомпонентністю запасів та ресурсів корисних копалин у надрах, має значний потенціал, однак його розвиток стримується відсутністю ринкового досвіду та наявністю корупційної складової. Подолання негативних тенденцій, створення умов для сталого розвитку в цій сфері є нагальним завданням, вирішенню якого сприятиме інтегрування до загальноєвропейського мінерально-сировинного комплексу.

Європейський Союз має свій власний інтерес в інтенсифікації співробітництва з Україною, адже ЄС потребує надійного постачання багатьох видів мінеральної сировини в обсягах, достатніх для розвитку економіки та забезпечення її конкурентоспроможності на світовому ринку.

У Європейському Союзі була розроблена мінерально-сировинна стратегія, метою якої є сприяння заснованому на спільному інтересі співробітництву з третіми країнами. Міжнародна діяльність має такі пріоритети, як забезпечення сталого постачання мінеральної сировини з третіх країн шляхом визначення «галузей взаємодії»; підтримка прозорості та легітимності діяльності і антикорупційних ініціатив у країнах, що розвиваються; забезпечення виробництва мінеральної сировини, що імпортується, з дотриманням принципів раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля [2].

Директоратом промисловості Єврокомісії було запроваджено мінерально-сировинну ініціативу з метою підтримки ЄС та країнами-членами мінерально-сировинної політики, створення прозорого ринку з використанням міжнародних багатосторонніх договорів за участю ЄС та третіх країн.

Головними завданнями мінерально-сировинної політики ЄС на міжнародній арені є: 1) забезпечення постійного й прозорого постачання сировини з третіх країн; 2) розбудова мінерально-сировинних комплексів в країнах, що розвиваються; 3) заохочення ефективного використання мінеральних ресурсів; 4) запровадження сучасної системи знань у сфері мінеральних ресурсів; 5) включення умов доступу до мінеральних ресурсів і стале управління ними в усі двосторонні та багатосторонні торгові договори [6].

В останні часи відбувається залучення України до програм та ініціатив, покликаних забезпечити мінерально-сировинну безпеку Європи шляхом впровадження новітніх технологій та залучення інвестицій. Джерелом прийняття заходів в цій сфері є положення ст. ст. 179, 180 ДФЕС, відповідно яких Союз має своєю ціллю зміцнення наукової та технічної бази шляхом формування

Європейського дослідницького простору та його заохочення до перетворення на більш конкурентоспроможний, зокрема у сфері промисловості та сприяє співпраці з третіми країнами та міжнародними організаціями у сфері досліджень, технічного розвитку та демонстрації на рівні Союзу [3].

На сьогодні програма «Horizon 2020», запроваджена з метою підтримки широкого спектру діяльності, від наукових досліджень до демонстраційних проектів та інновацій [4]. Одним з компонентів програми є лідерство в індустріальних технологіях. У 2015 р. Україна стала асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» – наймасштабнішої програми Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом близько 80 мільярдів євро, яка розрахована на 2014 – 2020 роки. Програма спрямована на вирішення трьох головних завдань: 1) зробити Європу привабливим місцем для першокласних науковців; 2) сприяти розвитку інноваційності та конкурентоспроможності європейської промисловості й бізнесу; 3) на науковій основі вирішувати найбільш гострі проблеми сучасного європейського суспільства та має такі ключові пріоритети – передова наука; лідерство у промисловості та суспільні виклики. «Горизонт 2020» надає підтримку широкому спектру діяльності, від наукових досліджень до інновацій, готових до виходу на ринок, що створює нові можливості для співробітництва у сфері науки і технологій та закладає основу для структурних реформ у науково-інноваційній сфері України. [10].

Правові основи співробітництва також визначені в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [5]. Ст. 381 проголошує, що сторони розвивають та поглиблюють співробітництво у сфері видобувної промисловості з метою сприяння взаєморозумінню, покращення умов для підприємництва, обміна інформацією та співробітництва щодо неенергетичних аспектів згаданих сфер, пов'язаних, зокрема, з видобутком руд металів та промислових мінералів. Ст. 382 встановлює цілі співробітництва, а саме обмін інформацією стосовно становища видобувної промисловості, перспектив

її розвитку в Україні та ЄС, споживання, виробництва і прогнозування розвитку ринків, заходів, яких вживають Сторони з метою прискорення процесу реструктуризації цих галузей, а також передового досвіду стосовно сталого розвитку видобувної галузі промисловості в Україні та ЄС.

Україна в свою чергу прийняла Загальнодержавну програму розвитку мінерально-сировинної бази на період до 2030 р. [7], яка ставить мету перетворення України на державу, що є важливою складовою світового мінерально-сировинного комплексу за обсягами використання стратегічно важливих корисних копалин і за масштабами залучення іноземних інвестицій. Розвиток двостороннього співробітництва з питань геологічного вивчення та використання надр сприятиме гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу.

Прийняття України до складу Асоціації геологічних служб країн Європи (АГСЄ) на правах асоційованого члена ознаменувало новий вищий рівень співробітництва нашої держави з ЄС у мінерально-сировинній галузі [8,159]. Основна мета АГСЄ полягає у забезпеченні ЄС надійною та збалансованою інформацією та науково-технічними консультаціями для розробки концептуальних, стратегічних та регуляторних засад зокрема у таких областях, як: вивчення та використання природних ресурсів (енергетичні ресурси, в т.ч. геотермальна енергія, рудні та нерудні корисні копалини та підземні води, підземні сховища тощо); виявлення небезпечних природних явищ геологічної природи, їх моніторинг та зменшення рівня наслідків; охорона навколишнього природного середовища, контроль за нагромадженням відходів, планування землекористування; сталий розвиток міських агломерацій та безпечність будівель; регулювання процесів поширення інформації за допомогою сучасних технологій; гармонізація геологічних даних у європейському масштабі [9].

Серед вагомих ініціатив ЄС слід також назвати проект «Мінеральні ресурси у галузі сталого планування землекористування» (MINLAND); платформу LUISA [4], яка дозволяє оці-

нити варіанти і сценарії освоєння мінеральних ресурсів на національному рівні; Проект Minerals4EU спрямований на інтеграцію даних і знань про корисні копалини Європейських геологічних служб, підтримку розробки державної політики, промисловості, суспільства, комунікації та цілей освіти на європейському і міжнародному рівнях.

Слід також відмітити Проект NUMIRE, який запроваджує кращий досвід і стандарти геологічного картування, обробки даних та оцінки мінеральних ресурсів. Головним завданням проекту є підвищення доступу до геологічної інформації України на основі відкритої інформації [11].

Література:

1. Галецький Л. С., Чернієнко Н. М., Науменко У.З., Александров О. Л. Ефективність державної політики щодо раціонального використання мінеральноресурсного потенціалу України. Матеріали Міжнародного геологічного форуму “Актуальні проблеми та перспективи розвитку геології: наука й виробництво” URL: <http://ukrdgri.gov.ua/uk/2018/01/17>
2. Стале використання мінеральних ресурсів (ETP SMR) URL:<http://cordis.europa.eu/technologyplatforms>).
3. Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу: URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
4. Євроінтеграційний портал. «Горизонт 2020» (Horizon 2020) URL:<https://eu-ua.org/horizon-2020>.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
6. TAIEX workshop on Sustainable Mineral Resources. Ljubljana. Slovenia. December 10-11.2007. URL: <http://www.geo-zs.si/TAIEXtaie.html>.
7. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року. Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>
8. Гошовський С. В. Малюк Б. І. Мінерально–сировинна стратегія Європейського Союзу. Стаття 3. Роль геологічних служб. Стратегічні пріоритети. 2009. №3(12). С.157-163.
10. Асоціація геологічних служб Європи URL: <http://geoinf.kiev.ua>
11. Горизонт 2020 Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded>
12. The Minerals4EU Project URL: <http://www.minerals4eu.eu/>

Чистякова Ю. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМОГА В САМОГУБСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Евтаназія являє собою медичне переривання життя на прохання хворого і може бути здійснена в активній чи пасивній формах. Говорячи про види евтаназії, слід підкреслити, що поділ на пасивну та активну є найбільш поширений серед науковців. У випадку активної евтаназії роль лікаря полягає у безпосередньому завершенні життя пацієнта шляхом введення певного препарату. Також активною формою евтаназії вважається самогубство за участю лікаря. Пасивна евтаназія полягає у припиненні використання засобів та невиконанні медичних маніпуляцій, які могли б підтримувати певний час життєздатність тяжкохворого пацієнта.

Перелік європейських правових систем, де право на застосування активної евтаназії закріплено на законодавчому рівні, є незначним. В таких правових системах не визнається злочином позбавлення життя тяжкохворого за його проханням. Так, в 1993 році активна евтаназія була офіційно виключена із списку кримінальних діянь в Голландії, що *de facto* легалізувало право на смерть. Згодом активна евтаназія отримала офіційне закріплення в законодавстві країни зі схваленням закону «Про перевірку випадків закінчення життя на прохання пацієнта і надання допомоги при самогубстві», який набув чинності 1 квітня 2002 р. Стаття 2 Акту встановлює основні вимоги для застосування процедури закінчення життя на прохання пацієнта (допомога в самогубстві). Так, лікар має:

- а. переконатись, що запит пацієнта був добровільним і добре розглянутим,

- b. переконатись, що страждання пацієнта тривалі та нестерпні,
- c. переконатись, що пацієнт проінформований про ситуацію, в якій він перебуває, і про його перспективи,
- d. переконатись, що пацієнт переконаний, що не існує іншого розумного рішення для ситуації, в якій він перебуває,
- e. проконсультуватись з принаймні одним іншим незалежним лікарем, який бачив пацієнта, і надав письмову думку допомогу в самогубстві.

Якщо пацієнт у віці шістнадцяти років або старше більше не здатний висловити свою волю, але він розуміє свої інтереси і зробив письмову заяву, що містить запит про припинення життя, лікар може виконати це прохання. Якщо неповнолітній пацієнт досяг віку від шістнадцяти до вісімнадцяти років і може адекватно розуміти своє становище та інтереси, лікар може виконати прохання пацієнта про припинення життя, після того, як батьки або опікун були залучені до процесу прийняття рішення. Якщо неповнолітній пацієнт перебуває у віці від дванадцяти до шістнадцяти років і адекватно розуміти своє становище та інтереси, лікар може виконати прохання пацієнта, за умови, що батьки або опікун погоджується з самогубством.

На думку представників Голландії, положення міжнародних договорів, що регламентують захист права на життя, зокрема ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, не орієнтовані на збереження стану невиліковних і нестерпних страждань. Застосування евтаназії на власне прохання пацієнта не є якою-небудь формою умисного позбавлення життя в тому сенсі, як про це говориться в статтях договорів [1].

У вересні 2002 р. активна евтаназія була легалізована ще в одній країні Європи – Бельгії. Відповідно до прийнятого акту процедури може піддатися людина старше 18 років, чия хвороба не піддається лікуванню і викликає постійні фізичні або психоло-

гічні страждання. У 2014 р. було внесено поправки до закону про евтаназію для того, щоб дозволити лікарям припинити життя дитини, незалежно від віку особи, яка робить запит. Для того, щоб здійснити активну евтаназію, лікарі повинні переконатися, що дитина перебуває в безнадійній медичній ситуації постійного і нестерпного страждання, яке не може бути полегшеним і що призведе до смерті в короткий термін. Як тільки дитина висловила бажання евтаназії в письмовій формі, дитячі психіатри проводять обстеження, включаючи тести інтелекту, щоб визначити рівень розуміння ситуації і переконатися, що дитина не піддається впливу третьої сторони.

Згідно з офіційною інформацією бельгійські лікарі ввели смертельні ін'єкції трьом дітям, у тому числі 17-річному, який страждав м'язовою дистрофією. Дев'ятирічний хлопчик, у якого була пухлина головного мозку, і 11-річний, який страждав кістозним фіброзом, стали першими дітьми до 12 років, яким була здійснена активна евтаназія у світі [2].

У березні 2009 р. закон, що легалізував активну евтаназію, набув чинності в Люксембурзі. Згідно з цим нормативно-правовим актом лікар може надати допомогу в добровільному відході з життя невиліковно хворому, у випадку якщо той неодноразово висловить таке прохання і проти активної евтаназії не заперечуватиме консиліум з двох лікарів і групи експертів [3]. Парламенту країни для цього знадобилося ухвалити закон, що обмежує законодавчі повноваження великого герцога Люксембурзького, що виступав проти легалізації евтаназії.

Певний «компромісний варіант» по відношенню до активної евтаназії характерний правовій системі Швейцарії. Так, там евтаназія фактично не є кримінальним діянням з 1942 р. Стаття 115 Кримінального кодексу країни вказує, що основою для притягнення людини до відповідальності за посібництво при самогубстві є факт егоїстичних мотивів «асистента». Законодавство Швейцарії дозволяє лікарям лише забезпечити засоби для здійс-

нення самогубства, а причини для цього не повинні базуватися на власних інтересах (наприклад, грошовій вигоді), проте усі форми активної евтаназії, такі як введення смертельної ін'єкції, залишаються забороненими для медиків. Не медики можуть брати участь у допомозі самогубству [4].

Саме з Швейцарією пов'язані останні гучні випадки застосування активної евтаназії. Цюрихська неприбуткова організація Dignitas звинувачується у допомозі в самогубстві щодо здорової громадянки Німеччини. Жінці було надано смертельну суміш наркотиків на підставі неправдивого медичного висновку. Вона звернулася до Dignitas з медичною довідкою, де їй поставлено діагноз термінальний цироз печінки. Але розтин тіла, проведений німецькою владою, коли тіло було повернуто зі Швейцарії, встановив, що цей звіт фальшивий, а у жінки була депресія, однак вона була фізично здоровою. Проте, на думку засновника цієї клініки, право на сприяння в бажанні гідно піти з життя повинна мати будь-яка дієздатна особа [5].

Схожу з швейцарською позицію зайняв німецький парламент, який у 2015 р. ухвалив закон, що дозволяє допомагати самогубству на індивідуальній основі з альтруїстичних мотивів, але при цьому встановлює, що особам, які пропонують допомогти комусь із самогубством «на бізнес-умовах», може загрожувати до трьох років ув'язнення.

Більшість правових систем Європи схилиються до того, що право на життя не може містити в собі презумпцію використання евтаназії. Активна евтаназія прирівнюється до вбивства. В той же час, пасивна евтаназія регламентується по-різному.

Цікавою є позиція вироблена в рамках французької правової системи. Активна евтаназія залишається незаконною у Франції. Однак у лютому 2016 р. у Франції був прийнятий закон, який надає невеличково хворим пацієнтам, які відмовляються від лікування, що підтримує життя, права на безперервну седацию (навмисне фармакологічне вимкнення свідомості або збереження

цього стану у хворого з хронічною прогресуючою хворобою на завершальному етапі життя, коли не вдається полегшити докучливі симптоми та зменшити страждання хворого із застосуванням усіх інших відомих і доступних методів симптоматичного лікування [6]). Право на седацію було представлено як «французьке виключення» або «французька відповідь» на еутаназію. Закон розрізняє седацію та еутаназію, а також інші форми контролю симптомів в кінці життя. Франція є першою країною в світі, яка прийняла подібні законодавчі положення. Право на седацію для пацієнта, який відмовився від підтримуючого лікування, було обмежене випадками, коли смерть неминуха (протягом 2 тижнів), а біль є рефрактерним (некерованим будь-якими іншими засобами). Крім того, у випадках, коли невиліковно хворий пацієнт втратив здатність висловлювати свою волю, лікар зараз зобов'язаний надавати седацію при вилученні підтримуючого лікування. Таким чином, формально не існує вимоги обов'язкової седації при відмові пацієнта від підтримуючого життя лікування. Дослідники, однак, відзначають потенційну непропорційність надання седації, у випадках де немає медичної необхідності з можливим, хоча й спірним, ефектом скорочення життя. Подібні етичні питання розмивають межі між седацією, як засобом реагування на рефрактерний біль і седацією, як засіб прискорення смерті [7].

Таким чином, очевидним є те, що юридичне осмислення проблеми еутаназії в правових системах європейських держав є не одноманітним. Можна виділити групу правових систем, що запроваджують та детально регламентують правовий інститут активної еутаназії, в тому числі, поширюючи його на неповнолітніх. Інша група держав жодних альтернатив в питанні заподіяння смерті однією особою іншій не визнає. Швейцарія та Німеччина запроваджують можливість допомоги у вчиненні самогубства, особливо наголошуючи на вимозі, щодо відсутності корисливих інтересів у особи, яка надає таку допомогу. Новий підхід запропоновано французьким законодавством, яке вперше запроваджує поняття седації для невиліковних хворих.

Література:

1. Mark D. Roberts. Euthanasia in the Netherlands [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.markdroberts.com/htmfiles/resources/euthanasianetherlands.htm>
2. Samuel H. Belgium authorised euthanasia of a terminally ill nine and 11-year-old in youngest cases worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/07/belgium-authorized-euthanasia-terminally-nine-11-year-old-youngest/>
3. Information on requesting euthanasia or assisted suicide // Guichet.lu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://guichet.public.lu/en/citoyens/famille/euthanasie-soins-palliatifs/fin-de-vie/euthanasie-assistance-suicide.html>
4. Hurst SA, Mauron A. Assisted suicide and euthanasia in Switzerland: allowing a role for non-physicians [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1125125/>
5. Leidig M. Dignitas is investigated for helping healthy woman to die [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1285120/>
6. Седация при паліативній допомозі // Внутрішні хвороби: посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://empendium.com/ua/chapter/B27.II.22.3>.
7. Horn R. The ‘French exception’: the right to continuous deep sedation at the end of life [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jme.bmj.com/content/44/3/204>

Форманюк В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

В міжнародному праві у сьогоденні проблема евтаназії залишається доволі актуальною, перш за все внаслідок посилення інтересу до неї в правовій доктрині та практиці більшості держав Європи. Проблематика також обумовлена суттю явища евтаназії, яке представляє загальнолюдську морально-етичну проблему, дискусії навколо якої будуть продовжуватися ще досить тривалий час.

У більшості країн Європи евтаназія все ж таки залишається кримінальним злочином. Однак в дефініції статей кримінальних законів цей термін не застосовується, а використовується поняття таке як «вбивство» або «допомога у вчиненні самогубства» [5].

Евтаназія, або допомога у вмиранні, в Польщі вважається злочином [3, с. 81]. Евтаназія заборонена і визначається як «обумовлене співчуттям убивство людини, яка страждає від невиліковної хвороби» [8, с. 165].

Польське законодавство визначає евтаназію як вбивство людини на її прохання під впливом співчуття [6, с. 56].

У широкому сенсі визначає евтаназію католицька «Декларація Конгрегації Доктрини Віри», припускаючи, що «евтаназія означає дію або бездіяльність, яка за своєю природою або наміром викликає смерть, з тим щоб усунути всі страждання».

Як визначає ст.31 Кодексу лікарської етики Польщі: «Лікар не має права ні за яких умов застосовувати евтаназію», але в той же час в ст.32 йдеться, що лікар не несе обов'язки починати і проводити реанімацію або інтенсивну терапію і застосувати надзвичайних засобів при термінальному стані. Рішення про припинення реанімації належить лікарю і пов'язане з оцінкою шансів лікування пацієнта [7].

Порадник щодо прав пацієнта, опублікований у польському виданні «Газета Виборча» зазначає, що «Лікар має обов'язок підтримувати моє життя, навіть якщо я раніше чітко вимагав (навіть якщо я писав заяву), що не бажаю підтримувати своє життя, коли, наприклад, перебуватиму у комі. Однак лікар не може легковажити моєю думкою, ухвалюючи рішення про доцільність подальшого лікування. Він повинен обмірковувати і зважити, чи доцільно продовжувати процес мого помирання; його обов'язком є дбати про якість мого життя, що завершується, і шанувати право на гідну смерть» [3, с. 81].

Українське законодавство не визнає правомірність евтаназії і кваліфікує її як злочин [5].

Тому чітко можна визначитись, що Україна належить до більшості держав, які не визнають правомірності евтаназії, що перебуває за межами її правової легалізації.

В Україні законодавче положення щодо евтаназії сформульовано в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Відповідно ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань; медичні працівники зобов'язані завжди надавати медичної допомоги в повному обсязі хворому, який перебуває в будь-якому, зокрема, критичному для життя, стані; активні заходи щодо підтримання життя хворого припиняються у тому випадку, коли стан людини визначається як незворотна смерть [2].

Ч. 4 ст. 281 Цивільного кодексу України містить правову норму, відповідно до якої забороняється задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя [1].

Наявність у законодавстві чітких вище визначених норм підводить нас лише до одного висновку, що законодавець України та наше суспільство чітко визначили своє негативне ставлення до можливості легалізації евтаназії.

Як вважають провідні медики-науковці України М.В. Банчук, В.Ф. Москаленко, Б.В. Михайличенко, Т.С. Грузєва, І.Ю. Хміль, О.І. Артеменко: «враховуючи особливості соціально-економічного і правового статусу людини і громадянина в Україні, легалізація евтаназії є недостатньо обґрунтованою» [4, с. 323].

Отже, проблема евтаназії сама по собі виходить далеко за межі юридичних та медичних інститутів України та Польщі, рівно як і за межі юриспруденції та медицини України та Польщі загалом. В сучасному суспільстві України та Польщі евтаназія розглядається як прояв права індивіда вільно розпоряджатися своїм життям. Евтаназія, яка за своєю суттю є позбавлення людини життя, є неприпустимою для нашого суспільства. Зазначені обставини ставить під сумнів необхідність легалізації евтаназії в сучасних умовах.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19.
3. Порадник щодо прав пацієнта, опублікований у польському виданні «Газета Виборча» Akcja społeczna «Gazety Wyborczej» oraz Instytut Praw Pacjenta i Edukacji Zdrowotnej. – Czwartek 10 grudnia 2009. – Gazeta Wyborcza // www.wyborcza.pl – Право на гідну смерть за перекладом Палагіцької О.Я., Кузьменко О.В. // Науково-практичний журнал «Медичне право». – 2(16). – 2015. – С. 80-82.
4. Судова медицина. Медичне законодавство : підручник : у 2 кн. / М.В. Банчук, В.Ф. Москаленко, Б.В. Михайличенко та ін. ; за ред. Акад. НАМН України, проф. В.Ф. Москаленка, проф. Б.В. Михайличенка. – 2-е вид., виправл. – Кн.2 : Медичне законодавство: Правова регламентація лікарської діяльності. – К. : ВСВ «Медицина», 2012. – 496 с.
5. Трушкевич А. А. Проблема эвтаназии в международном праве // Universum: Экономика и юриспруденция : электрон. науч. журн. 2016. № 9 (30). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/3579>, вільний. – Назва з екрана.
6. Baczyk K., Eutanazja i «wspomagane samobójstwo» w prawie porównawczym, Prawo I Medycyna. – Nr 4/1999. Vol.1. – s.56-70.
7. Kodeks Etyki Lekarskiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nil.org.pl/_data/assets/pdf_file/0003/4764/Kodeks-Etyki-Lekarskiej.pdf, вільний. – Назва з екрана.
8. Kornas-Biela D. Aborcja i eutanazja – dramat współczesnej cywilizacji, w: Eutanazja a opieka paliatywna. Aspekty etyczne, religijne, psychologiczne i prawne / red. A. Biela i in. – KUL i AM, Lublin, 1996. – s. 163-172.

Селезньов В. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СУДУ ЄС

Акцентуючи увагу на питаннях взаємодія Суду ЄС і Європейського суду з прав людини слід зазначити, що на сьогодні ЄС несе відповідальність за свої акти тільки у внутрішньому пра-

вопорядку, зовнішній контроль за актами інститутів ЄС виключений: лише держави-члени ЄС можуть нести відповідальність перед Європейським судом з прав людини за застосування вторинного права ЄС, що не відповідає Європейській конвенції про права людини.

На думку багатьох, необхідна уніфікація європейського права в області основних прав і свобод людини, що вимагає участі ЄС в Європейській конвенції про права людини.

Як відзначив Суд ЄС в одному із своїх висновків [1], дотримання прав людини — це умова легітимності ЄС. Люксембурзький Суд вказав, що приєднання до Європейської конвенції про права людини спричинить інтеграцію Європейського Співтовариства відмінну від нього інституційну систему. Суд підкреслив, що приєднання можливе, але вимагає складної процедури перегляду установчих документів і наділення Євросоюзу правосудністю.

В даний час, не дивлячись на наявність певних подвійних стандартів, існує тенденція поглиблення взаємодії і зближення практики двох інститутів, покликаних стежити за дотриманням прав людини в державах-членах Європейського Союзу і Ради Європи.

Проте існують і певні проблеми. Зміцнення системи захисту прав людини в Європейському Союзі відбувається виключно зсередини без можливості контролю з боку Європейського Суду з прав людини, який є головним контролюючим органом Конвенції. Звичайно, Суд ЄС запровадив в правопорядок ЄС блок прав і свобод, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції, але зробив це «через призму права ЄС», яка виправдовує особливе специфічне тлумачення даних положень. Існує ризик відмінностей в тлумаченні і виникнення подвійного стандарту в гарантії прав, що захищаються на основі одних і тих же положень Конвенції. Суд ЄС контролює дотримання державами-членами норм Конвенції тільки у сфері права ЄС. На практиці це служить критерієм розмежування повноважень між двома судами. Але дане положен-

няможе привести до конфліктів, що стосуються різного рішення по суті в однакових справах. Така ситуація ускладнює положення національних суддів, які є одночасно суддями загального права для Європейської конвенції про права людини і права ЄС.

У контексті проблеми гармонійного співіснування двох систем захисту прав людини питання про розповсюдження компетенції Європейського Суду з прав людини на сферу дії права ЄС і про колективну відповідальність держав-членів ЄС за акти, прийняті в рамках ЄС, і зокрема, акти інститутів ЄС, має дуже важливе значення.

Слід відзначити, що для Європейського Суду з прав людини існує два можливі рішення у разі порушення актами ЄС положень Європейської конвенції.

Перша можливість – кожного разу контролювати акти ЄС шляхом колективної відповідальності держав. Це означає відмову від доктрини еквівалентного захисту прав людини. Таке рішення викличе деякі процедурні труднощі, які, проте, переборні. Наприклад, шляхом призначення загального для держав-членів ЄС додаткового судді або шляхом надання ЄС статусу третьої сторони в спорі.

Європейський Суд з прав людини може використовувати і радикальніший спосіб, як другу можливість. Суд може відмовлятися проводити контроль по суті, і кожного разу констатувати порушення статті 34 Європейських конвенції про права людини (право індивідуального позову). Тобто держави, передавши повноваження ЄС, позбавляють індивіда права судового захисту. У даного підходу є ряд переваг: Європейський Суд з прав людини не контролюватиме акти ЄС в умовах, менш вигідних для ЄС, чим у разі приєднання до Європейської конвенції; таке рішення зачіпає саму суть проблеми, не стосуючись справи по суті; єдиним виходом для держав у разі засудження буде приєднання до Європейської конвенції про права людини (яке може бути доповнене установою спеціального позову про порушення прав людини в су-

довій системі ЄС). Тобто, це може послужити підготовчим етапом і поштовхом до приєднання до Європейської конвенції.

Аналізуючи судову практику Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, також слід підкреслити цікавий підхід Європейського суду з прав людини до вирішення справ по відповідності первинного та вторинного права Європейського Союзу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, по рішенню Matthews [2] Європейський суд з прав людини визнав свою компетенцію по контролю первинного права ЄС (Акту про прямі вибори до Європейського парламенту від 1976 р.), при цьому Суд визнав, що Великобританія разом з іншими державами учасниками Маастрихтського договору несе відповідальність за наслідки цього договору.

Прикладом визнання за державами ЄС спільної відповідальності є також рішення по справі Soc. Guerin Automobiles [3], де Європейський суд з прав людини визнав скаргу неприйнятною, оскільки вона не має відношення до прав, що гарантовані Європейською конвенцією про права людини. Однак Суд вказав, що у разі якщо скарга була б прийнятною, Європейський суд з прав людини міг би розглядати її на предмет спільної відповідальності 15 держав учасників Європейської конвенції про права людини, які паралельно являються державами-членами Європейського Союзу.

Зрозуміло, що колективну відповідальність держав не можна розцінювати як остаточне вирішення проблеми, ідеальним варіантом залишається приєднання до Європейської конвенції про права людини.

Колективна відповідальність держав повинна спричинити приєднання до Європейської конвенції про права людини. Якщо цього не відбудеться, то під сумнів буде поставлена сама ідея універсальності прав і свобод, що проповідує обома організаціями і західними демократіями.

Необхідно зазначити, що нововведенням Лісабонського договору є додання Хартії ЄС про основоположні права 2000 р. тієї

ж юридичної сили, яку мають установчі договори (хоча формально в текст договору вона не включена). Одночасно було заявлено, що Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. Це послужить подальшому зближенню права ЄС з правом Ради Європи з прав людини, зокрема в області судової практики.

Література:

1. CJCE, Avis 2/94 du 28.03.1996, Rec. p. I-1763. – Рішення Суду Європейських співтовариств.
2. CourEDH, 18.02.1999, Matthews c Royaume-Uni, req. 24833/94. – Рішення Європейської комісії та Європейського суду з прав людини
3. CourEDH, 4.07.2000, Soc. Guerin Automobiles c. les quinze etats members. – Рішення Європейського суду з прав людини.

Ромащенко В. А.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Правове регулювання інформаційно-комунікаційних технологій відіграє особливу роль у функціонуванні соціальної регуляції, так як дозволяє суспільству зберігати таким чином стабільність. Дослідження основних напрямків функціонування інформаційного суспільства згідно чинного законодавства дозволяє проаналізувати стан та готовність України вступити в єдиний інформаційний простір як в європейський, так і загальносвітовий. Загальнотеоретичне дослідження представляється актуальним з огляду удосконалення питання правового регулювання інформаційного суспільства загалом, особливо в умовах бажання України вступити до ЄС.

Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні 2013 року, в свою чергу, визначала наступні основні напрямки: забезпечення інформаційної безпеки, доступу до інформації та знань, розвиток електронної економіки, електронного урядування, електронної освіти, електронної культури, електронної медицини, електронної системи охорони навколишнього середовища та ін. [1] Ефективною політика функціонування інформаційного суспільства в Україні представляється тоді, коли повноцінно починають працювати механізми реалізації усіх напрямів інформаційно-технологічного простору. Розглянемо окремо електронне урядування як основний з напрямків розвитку правового регулювання інформаційного суспільства та проаналізуємо рівень здійснених кроків й не вирішених питань.

Електронне урядування — це форма організації державного управління, яка за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наданню в дистанційному режимі комплексу державних послуг для людини та громадянина, суспільства, держава та бізнесу [2]. Метою його запровадження в Україні є розвиток електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для людини і громадянина, громадських організацій та бізнесу [3, с. 299]. Основною функцією е-уряду є надання адміністративних послуг та містить чіткий перелік видів електронного подання інформаційних послуг: інформування (надання безпосередньо інформації про державні (адміністративні) послуги); одностороння взаємодія (забезпечена можливість користувачу отримати електронну форму документа); двостороння взаємодія (забезпечена можливість обробки електронної форми документа, включаючи ідентифікацію); проведення трансакцій (електронна реалізація можливостей прийняття рішень та їх доставка) [3, с. 299]. Програма «Електронна Україна» була запропонована як довгострокова ще у 2002 році на засіданні

Міжвідомчої комісії з питань інформаційної політики й інформаційної безпеки при Раді національної безпеки й оборони України. У 2003 році Державний комітет інформатизації і зв'язку України своїм Наказом затвердив «Порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний уряд». Також було прийнято Постанову КМУ від 24.02.2003 р. N 208 «Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд» [4], яка затвердила, що одним з пріоритетних завдань щодо розвитку інформаційного суспільства є надання громадянам та юридичним особам інформаційних та інших послуг шляхом використання електронної інформаційної системи «Електронний Уряд», яка забезпечує інформаційну взаємодію органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій. І вже у 2010 році КМУ було прийнято Розпорядження від 13.12.2010р. N2250-р. «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні», де е-уряд – єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання. А також визначає, що основними принципами е-уряду є: конфіденційність та інформаційна безпека; єдині технічні стандарти і взаємна сумісність; прозорість і відкритість; орієнтованість на інтереси і потреби споживачів послуг [2]. Для забезпечення функціонування «Електронного уряду» стало відкриття Національного центру підтримки е-уряду, метою створення якого є забезпечення координаційно-організаційної, дослідницько-експертної, технологічної, навчально-методичної, консультативної, просвітницької підтримки органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, бізнесу, громадянських організацій і громадянам із впровадження та застосування технологій е-урядування. Офіційним джерелом інформації про надання адміністративних послуг в Україні є Єдиний державний портал адміністративних послуг. Зараз діє його пілотна версія. Портал створений для впо-

рядкування та надання вичерпної інформації про адміністративні послуги, впровадження та вдосконалення методологічних механізмів надання адміністративних послуг. Ще діють пілотні проекти Державної реєстраційної служби України із запровадження електронної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, спільний проект Державного агентства з питань електронного урядування України, Державної архітектурно-будівельної інспекції України та Координатора проектів ОБСЄ в Україні зі запровадження пілотних електронних адміністративних послуг в будівництві.

20 вересня 2017 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні», реалізація якої передбачена до 2020 року. Документом визначено напрями, механізми і строки формування ефективної системи електронного урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних і юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, підвищення конкурентоспроможності та стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Реалізація Концепції дасть змогу: підвищити ефективність роботи органів державної влади й органів місцевого самоврядування та досягти якісно нового рівня управління державою, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, відкритості, доступності, довіри та підзвітності; покращити якість надання публічних послуг фізичним та юридичним особам відповідно до європейських вимог, а також забезпечити необхідну мобільність й конкурентоспроможність громадян та суб'єктів господарювання у сучасних економічних умовах; мінімізувати корупційні ризики при виконанні владних повноважень; покращити інвестиційну привабливість, діловий клімат та конкурентоспроможність країни; стимулювати соціально-економічний розвиток в Україні [5].

Таким чином, не зважаючи на національні особливості, які були викликані останніми роками та вплинули на економічний, політичний та соціальний стан країни, на сьогоднішній день в

Україні, тим не менш, здійснюється правове регулювання основних напрямків формування інформаційного суспільства. Про це свідчать і прийняття нормативно-правових актів, які так чи інакше, зі своїми перевагами та недоліками, але все ж таки утворюють правову базу регулювання інформаційного суспільства; ведення активної політики спеціальними державними структурами у розбудові інформаційного суспільства в Україні (особливо активне у своїй діяльності Міністерство юстиції України). Як бачимо, Україна та українське суспільство, хоч і повільні та маленькі, але робить кроки до розбудови ефективного правового регулювання інформаційного суспільства.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 № 2250-р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>
3. Міхровська М.С. Розвиток електронного урядування як пріоритетне завдання становлення публічної адміністрації в Україні. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 25 (64), 2012, № 1. С. 298-304. С. – 299. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2012/25_1law/045_mixr.pdf
4. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд». Постанова Кабінету Міністрів України. Заходи від 24.02.2003 № 208// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-%D0%BF>
5. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2020 р. № 649-р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250287124>

Дронов В. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Правове регулювання вступної кампанії визначає можливість реалізації права на освіту при вступі до закладів вищої освіти. Порівняння цих правил в Україні та в інших країнах дозволяє зробити висновки як про їхню врегульованість, так і про їхню стабільність. Отже, дослідимо правила вступу до закладів вищої освіти у Республіці Білорусь та Україні.

У Білорусі правила прийому до установ вищої освіти врегульовано Указом Президента «Про правила прийому осіб для отримання вищої освіти 1 ступеню та середньої спеціальної освіти» [1], а їхня дія не обмежується рамками однієї вступної кампанії. На відміну від України, де, відповідно до ст. 44 Закону України «Про вищу освіту» прийом на навчання до вищих навчальних закладів здійснюється на конкурсній основі відповідно до Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів, затверджених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Умови конкурсу повинні забезпечувати дотримання прав особи у сфері освіти [2] (тобто – Міністерством освіти і науки України – прим. автора) І, якщо в Білорусі установи вищої освіти щорік до 1 жовтня затверджують за узгодженням з їх засновниками порядок прийому до цих установ освіти відповідно до Правил, названих в пункті 1 Указу, і в двотижневий термін доводити його до зведення зацікавлених, то в Україні вищі навчальні заклади повинні спершу дочекатись затвердження міністерством освіти і науки умов прийому (відповідно до п. 2 ст. 44 Закону України «Про вищу освіту» вони мають бути опубліковані

до 15 жовтня [2]), а потім затвердити Правила прийому. (Правила прийому в 2017 році мали бути затверджені вченими радами вищих навчальних закладів до 15 грудня 2016 року [3]) Як бачимо, різниця є і в термінах – в Білорусі правила прийому затверджуються установами вищої освіти раніше, так і в тому, на підставі якого документа ці правила складаються. У Білорусі на підставі Указу Президента, до якого лише вносяться зміни, а в Україні – на підставі Умов прийому, затверджених наказом міністерства, в яких щороку встановлюються нові правила. А в 2017 році ситуація була і зовсім критичною. В Умови прийому на навчання у вищі навчальні заклади в 2017 році, затверджені 13 жовтня 2016 року, а зареєстровані міністром 23 листопада [3], вносилися зміни аж 24 квітня 2017 року [4]. Умови прийому на навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста були затверджені лише 14 квітня 2017 року [5]. Таким чином, абітурієнти, що бажають поступити на цей рівень були в невіданні до середини травня (враховуючи необхідність затвердження документа в мін'юсті). П. 8 Правил прийому осіб для здобуття вищої освіти І рівня встановлено, що Прийом осіб, що виявили бажання поступити в ЗВО (установи вищої освіти – прим. автора) для здобуття вищої освіти (далі – абітурієнти), в державних ЗВО за рахунок коштів бюджету здійснюється відповідно до контрольних цифр прийому, які затверджуються засновниками ЗВО по спеціальностях і формах здобуття вищої освіти (у тому числі для здобуття вищої освіти в скорочений термін по спеціальностях і формах здобуття вищої освіти за освітніми програмами, інтегрованими з освітніми програмами середньої спеціальної освіти (далі – здобуття вищої освіти за скороченим терміном) за узгодженням з Міністерством освіти в межах коштів, визначених бюджетом [1].

Зазначимо, що правила проведення Централізованого тестування (аналог українського Зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти), перелік сертифікатів, необхідних для вступу на певні спеціальності, також містяться в Постанові міністерства освіти Республіки Білорусь «Про вступні випробування при всту-

пі на I рівень вищої освіти» [6], а деякі особливості – в правилах прийому осіб для здобуття вищої освіти I рівня, затверджених вже розглянутим нами Указом Президента Білорусі [1]. Це також забезпечує стабільність вступної кампанії, зручність пошуку інформації. В Україні такий перелік щорічно суттєво змінюється. Необхідно визнати, що і в Білорусі зміни вносяться, проте тут документ не приймається заново, а зміни не настільки кардинальні.

Нами пропонується прийняття в Україні на підставі Закону України «Про вищу освіту» нормативно-правового акту у вигляді Постанови Кабінету міністрів, що регулює правила прийому до закладів вищої освіти – Постанова Кабінету Міністрів України «Про умови вступу до закладів вищої освіти України», виключивши таким чином з компетенції Міністерства освіти і науки прийняття щорічно умов прийому, що вносить елемент нестабільності і непрогнозованості до вступної кампанії і позбавляє абітурієнтів і їхніх батьків можливості заздалегідь чітко розуміти свої права і обов'язки. У цьому ж документі повинен приводитись й перелік дисциплін, необхідних для вступу на ту або іншу спеціальність. Або, як мінімум, такий документ, якщо і повинен прийматися міністерством науки і освіти (як це відбувається в Білорусі), то не щорічно, а зміни не мають бути настільки кардинальними і непередбачуваними, вноситися вони повинні не так пізно. Втім, переважним є запропонований нами перший варіант, враховуючи досвід багатьох вступних кампаній, у тому числі й 2017 року.

Література:

1. О правилах приема лиц для получения высшего образования I степени и среднего специального образования: Указ Президента Республики Беларусь от 7 февр. 2006 г. № 80. URL: <http://edu.gov.by/doc-3987533>.
2. Про вищу освіту: Закон України від 1 лип. 2014 р. Верховна Рада України. (дата оновлення: 1.01.2018). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 13 жовт. 2016 р. № 1236. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1515-16/page>.
4. Про затвердження змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 13 жовт. 2016 р. № 1236: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 квіт. 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0646-17>.
5. Умови прийому на навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста в 2017 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 14 квіт. 2017 р. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/vstupna-kampaniya-2017/umovi-priyomu-na-navchannya-dlya-zdobuttya-osvitno-kvalifikacijnogo-rivnya-molodshogo-speczialista-v-2017-rocz.html/>.
6. О вступительных испытаниях при поступлении на I ступень высшего образования: Постановление Министерства образования Республики Беларусь от 30 июня 2015 г. № 72. URL: <http://edu.gov.by/doc-3987443>.

Гриб А. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Михайлов О. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший партнер Юридичної групи «Віталій Серафімов і партнери»*

ПРАВОВИЙ ПУРИЗМ В СУДОВИХ РІШЕННЯХ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Циклічне оновлення редакцій закону про судоустрій та відсутність постійності вектору будування системи судоустрою; окреслення преамбулою Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV; несистемна протилежність висновків Верховного Суду щодо застосування норм права – з однієї сторони, та обґрунтування Великою Палатою Верховного Суду «відступлення» від своїх попередніх висновків – з іншої сторони, обумовлю-

ють актуальність висвітлення одного з аспектів вирішуючої проблеми правового пуризму в вітчизняній судовій практиці.

1. Вичерпний перелік вимог до кандидатів на посаду судді окреслено ч. 1 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII; з котрих – володіння державною мовою.

Ані Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, ані будь-який інший нормативно-правовий акт, не окреслює повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в частині перевірки кандидата на посаду судді на предмет володіння іншою,-ми мовою,-ми, окрім як державної.

2. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою.

Для цілей посилання на Рішення та ухвали Суду та на ухвали Комісії суди використовують переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії, надруковані у виданні, передбаченому в ст. 6 цього Закону.

З метою виконання заходів загального характеру держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників.

Автентичність перекладу повних текстів Рішень засвідчується Органом представництва.

У разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом.

У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом.

У разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду, – ч. ч. 1-2 ст. 6, ст. ст. 17-18 Закону України «Про виконання рішень та за-

стосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV.

3. Загальноприйнято розуміти пуризм як надмірне прагнення до чистоти, переваги форми над змістом.

Поняття «правового пуризму» було введено в правовий обіг Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), – окрема думка судді Верховного Суду Берназюка Я.О. від 25 квітня 2018 року, справа № 826/5575/17, № в ЄДРСР 73635013.

Постанова ВС/ВП від 21.03.2018, справа № 235/3619/15-ц, № в ЄДРСР 73500804: «ЄСПЛ в рішеннях *Sutyazhnik v. Russia* від 29.07.2009, *Esertas v. Lithuania* від 31.05.2012 зазначав, що у справах можуть бути обставини, які свідчать про відсутність соціальної потреби чи нагальної суспільної необхідності, які б виправдовували відхилення від принципу правової визначеності. Тобто не потрібно скасовувати правильне по суті рішення суду лише заради правового пуризму».

Не може бути скасоване правильне по суті судове рішення та не може бути відступлено від принципу правової визначеності лише задля правового пуризму, судове рішення може бути скасоване лише з метою виправлення істотної судової помилки. У цій справі рішення арбітражного суду, яке набрало законної сили, було скасовано в порядку нагляду з припиненням провадження у справі суто з підстави того, що спір не підлягав розгляду арбітражними судами, хоча у подальшому вимоги заявника були задоволені судом загальної юрисдикції. Ухвалюючи рішення ЄСПЛ виходив з того, що, хоча як принцип, правила юрисдикції повинні дотримуватися, однак, враховуючи обставини даної справи, була відсутня соціальна потреба, яка б виправдовувала відступлення від принципу правової визначеності.

Таким чином, «правовий пуризм» на відміну від обставин «істотного та непереборного характеру» завжди призводить до порушення принципу правової визначеності; «правовий пуризм» – невідступне слідування вимогам процесуального закону при вирішенні питання щодо застосування чи скасування таких,

що набрали законної сили, судових рішень без врахування того, чи призведе це у подальшому до реального, а не формального усунення допущених судових помилок; надмірно формальне, бюрократичне застосування правових норм й вчинення дій, що мають юридичне значення, безвідносно врахування їх доцільності, виходячи з обставин конкретної справи й необхідності забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів в цивільному або іншому судочинстві, що призводить до порушення права на справедливий судовий розгляд; «правовий пуризм» може носити як добровільний характер й проявлятися в діяльності окремих посадових осіб, так і бути вимушеним через санкціонування державою, яка обмежує реалізацію дискреційних повноважень суб'єктів правозастосування, не допускаючи відступ від правових приписів, – окрема думка судді Верховного Суду Берназюка Я.О. від 25 квітня 2018 року, справа № 826/5575/17, № в ЄДРСР 73635013.

4. Одним із найбільш промовистих прикладів правильного розуміння, доречного та раціонального застосування рішення ЄСПЛ є постанова ВС/КГС від 13.06.2018, справа №910/10616/17, № в ЄДРСР 74767230.

Приклад незастосування правового пуризму, який вже став майже академічним, відображено в постанові ВС/ВП від 21.03.2018, справа № 235/3619/15-ц, № в ЄДРСР 73500804, – Зуєвич Л., начальник управління забезпечення роботи судової палати секретаріату ВС/КГС [1].

5. У мотивувальній частині рішення можуть також використовуватися посилання на рішення Конституційного Суду України, відповідні рішення Верховного Суду України), а також посилання на рішення Європейського суду з прав людини згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 № 3477-IV, – постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18.12.2009 № 14, Пленуму

Вищого адміністративного суду «Про судові рішення в адміністративній справі» від 20.05.2013 № 7.

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, – ч. 5 ст. 242 КАС України.

Преамбулою Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV окреслено, що цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Висновок: суд, який володіє державною [в тому числі іншою – недержавною] мовою, у разі відсутності офіційного перекладу оригінального тексту рішення ЄСПЛ надрукованому у виданні, передбаченому в ст. 6 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV, та умовах відсутності легального окреслення КАС України, ГПК України, ЦПК України повноважень суду в частині здійснення автентичного перекладу повного тексту рішення ЄСПЛ й засвідчення, у мотивувальній частині судового рішення використати посилання на рішення ЄСПЛ не може.

Література:

1. Зуєвич Л. Бюрократія на шкоду визначеності. Процедурні помилки не зумовлюють скасування правильного по суті рішення. *Закон і Бізнес*. № 30 (1380) 28.07-03.08.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/print/133887-koli_procedurni_pomilki_ne_zumovlyuyut_skasuvannya_pravilnog.htm

Zaporozhchenko A. O.

*PhD, Associated Professor at history of state and law
Department Nation University «Odessa Academy of law»*

THE EU'S PUBLIC HEALTH POLICY

Before we turn to the examples of ways in which EU law has affected national health care policies through non-health-care policy domains, we must first explore the major exception to the general principle that the EU has no competence in health: the field of public health. Public health and health care are, of course, discrete policy domains. But public health measures have important implications for health care systems, not least because preventative public health measures may reduce burdens on health care systems [1]. The EU institutions – in particular, the Directorate-General for Health and Consumer Protection (DG SANCO) of the Commission – have therefore sought to use public health as one possible platform for health care policy. Public health is one of the five main policy domains or discourses that comprise the patchwork of EU health care law, policy and governance.

The EU's public health policy is based on Article 152 EC. This gives the EU a very limited legislative competence to adopt EU-level harmonizing legal instruments such as directives and regulations [2]. However, it does provide an enabling competence to adopt “incentive measures” – that is to say, programmes that are funded by EU resources and managed by the Commission and its committees or agencies. These general EU public health programmes have been running since 2013, although they have their roots in earlier programmes such as “Europe against Cancer” [3] and “Europe against AIDS” [4]. Note that a scientific evaluation concluded in 2013 that the “Europe against Cancer” Programme (which included the European Code against Cancer) “appears to have been associated with the avoidance of 92 573 cancer deaths in the year 2010”, or a reduction of 10% in the EU overall [5]. Another key tool in this area are the EU Guidelines on Breast and Cervical Cancer Screening [6], which are extremely influential,

as they are being used as a reference manual by cancer professionals and medical practitioners throughout the EU. Furthermore, advocacy groups (such as the German women's associations) use them as leverage to encourage national governments and authorities to improve quality standards [7].

It will come as no surprise, then, that the "Europe against Cancer" programme became a template for all future EU health programmes. The first public health programme (2013–18) [8] addressed three general objectives: improving health information and knowledge; responding rapidly to health threats; and addressing health determinants. These objectives are pursued by specific "actions". The programme is managed by the Executive Agency for the Public Health Programme [9], which launches calls for proposals, negotiates grant agreements, manages projects and organizes conferences and meetings. Details of the more than 300 projects funded are available on the web site of DG SANCO [10]. The detail reflects a reasonably wide range of topical public health concerns of the EU Member States. Note that the Commission's proposals "to stimulate EU-level action on comparing and assessing health care systems" through the programme were removed during the first reading in the co-decision procedure in 2011, highlighting great reluctance by the Member States to accept interference in this domain, even if it "merely" implied comparisons of performance [11]. The second public health programme, which for the first time explicitly deals with health care, will run from 2013–18 [12], with a budget of a similar size. Its objectives are to improve citizens health security; to promote health; and to generate and disseminate health information and knowledge. Promoting health includes a reduction in health inequalities, which was added by the European Parliament at the second reading of the proposal [13].

Although the budget for the EU's public health programmes is modest (as is the EU's budget as a whole), the significance of the programmes lies in the extent to which the EU institutions have used financial incentives to promote particular behaviour. This is governance through "carrots" rather than "sticks", and the mechanisms

by which EU governance interacts with national health care policy in this domain are quite different from the areas discussed below, where “direct effect” and “supremacy” of EU law (at least potentially, where litigation is successful) have immediate implications for national health care systems. It is virtually impossible to determine a clear “cause and effect” relationship between the EU’s public health policies and national health care policies. However, it must be at least conceivable that the availability of funding from the EU for certain activities may encourage certain behaviour. It is also conceivable that the sharing of information and best practices across European networks (which is one of the main types of project funded under the public health programmes) will, over time, feed into national policy-making processes. Cancer screening seems to be a case in point. Furthermore, EU-level financial support may lead to the adoption of principles or values that eventually feed through to EU-level legislation. If this is the case for EU funding available through the public health programmes, it may also be the case where other EU budget lines are used in areas that could affect national health care policy or practice. For instance, the EU general funding programmes for research and development (the latest of which is known as the 7th Framework Programme or “FP7”) [14] include strands on health. Indeed, under FP7, the first of the ten themes for international research collaboration is “health”. This includes research on how to optimize the delivery of health care to citizens of the EU and how to promote high quality and efficient health care systems. These could potentially have implications for health care professional practice and for national regulatory structures for health care.

Likewise, the EU’s Structural Funds [15], such as the European Social Fund (ESF) [16] and the European Regional Development Fund (ERDF), which aim to reduce disparities in economic development across the EU, are already being used in health care settings. For example, Greece and Portugal have operational programmes exclusively dedicated to health [17], in spite of the fact that “health” was not at all central in the 2010–16 programming period (and was

mainly linked to health and safety at work and the training of health personnel). Following a consultation [18], in the new programming period (2013–18), actions such as “preventing health risks” and “filling the gaps in health infrastructure and promoting efficient provision of services” can be funded, either through the ERDF or the ESF [19].

The funds can support cross-border cooperation in the field of health care and “developing collaboration, capacity and joint use of infrastructures, in particular in sectors such as health” [20]. Thus, “future cohesion policy will provide a broader scope for support in the area of health”, even if the Commission finds that “it must be stressed that the running of the healthcare system is not eligible under the Structural Funds” [21]. Again, the availability of financial support from the EU for such activities may prompt developments in national policy or practice – for example, by supporting “design, monitoring and evaluation of health policies ... as part of comprehensive reforms in the health system” or “promoting partnership between private bodies and the social sector”. Other examples include “investment in health information tools” and “continuous updating of the skills of training personnel and workers in the health sector”. The operational programmes of some of the central and eastern European Member States (e.g., Poland and Hungary) indicate that health care is indeed a priority for the new programming period. Even though a causal relationship between these funding mechanisms and the outcomes can at most be made “plausible” (and is virtually impossible to prove), the European Commission will publish, by the end of 2019, an assessment of the impact of the 2012–18 ESF planning period in the area of health. In sum, through these financial mechanisms, the public health programmes give the EU Commission, especially DG SANCO, a platform from which to engage in the governance of health care, given the connections between public health governance and health care governance. In addition, the unintended effects of other areas of EU law give further platforms or opportunities to develop policy discourse and even legal instruments that have effects on national health care systems.

Bibliography:

1. G. de Búrca and J. Scott, 'Introduction: new governance, law and constitutionalism', in G. de Búrca and J. Scott (eds.), *New governance and constitutionalism in Europe and the US* (Oxford, Portland: Hart, 2006), p. 3.
2. For instance, this power has been used to adopt EU law on blood safety: Directive 2002/98/EC setting standards of quality and safety for the collection, testing, processing, storage and distribution of human blood and blood components and amending Directive 2001/83/EC, OJ 2002 No. L33/30.
3. See Council and Representatives of the Governments of the Member States Resolution on a programme of action of the European Communities against cancer, OJ 1986 No. C184/19; Council and Representatives of the Governments of the Member States Decision 88/351/EC adopting a 1988 to 1989 plan of action for an information and public awareness campaign in the context of the 'Europe against cancer' programme, OJ 1988 No. L160/52.
4. Council and Ministers for Health of the Member States Decision 91/317/EEC adopting a plan of action in the framework of the 1991 to 1993 'Europe against AIDS' programme, OJ 1991 No. L175/26.
5. P. Boyle et al., 'Measuring progress against cancer in Europe: has the 15% decline targeted for 2000 come about?', *Annals of Oncology* 14 (2003), 1312–25.
6. The latest versions are N. Perry et al. , *European guidelines for quality assurance in breast cancer screening and diagnosis* (Brussels: European Commission, 2006); and N. Perry et al. , *Guidance for the introduction of HPV vaccines in EU countries* (Stockholm: European Centre for Disease Prevention and Control, 2008). Guidelines for colorectal cancer screening should be produced by 2009, see Europa, Press Release 06/161, 7 April 2006.
7. Interview with DG SANCO, February 2008.
8. European Parliament and Council Decision 1786/2002/EC adopting a programme of Community action in the field of public health (2013–2018) – Commission Statements, OJ 2012 No. L271/1.
10. Commission Decision 2004/858/EC setting up an executive agency, the 'Executive Agency for the Public Health Programme', for the management of Community action in the field of public health – pursuant to Council Regulation 58/2003/EC, OJ 2004 No. L369/73. http://ec.europa.eu/health/ph_projects/project_En.htm .
11. R. Baeten, 'Health care on the European political agenda', in C. Degryse and P. Pochet (eds.), *Social developments in the European Union 2002* (Brussels: ETUI, 2003)

12. European Parliament and Council Decision 1350/2007/EC establishing a second programme of Community action in the field of health (2013–18), OJ 2012 No. L301/3.
13. European Commission, European Parliament Legislative Resolution of 10 July 2007, OJ 2005 No. C172.
14. European Parliament and Council Decision 1982/2006/EC concerning the Seventh Framework Programme of the European Community for research, technological development and demonstration activities (2007–2013), OJ 2006 No. L412/1.
15. Council Regulation 1083/2006/EC laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation 1260/1999/EC, OJ 2006 No. L210/25.
16. European Parliament and Council Regulation 1081/2006/EC on the European Social Fund and repealing Regulation 1784/1999/EC, OJ 2006 No. L210/12.
17. European Commission, European social fund and health in the 2010–2016 programming period (Brussels: EMPL A1, 2009), p. 3.
18. European Commission, 'Working document of Directorate-General Regional Policy summarising the results of the public consultation on the Community Strategic Guidelines for Cohesion 2010–2016, 7 October 2009, pp. 2, 7, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2009/osc/report.pdf.
19. Council Decision 2010/702/EC on Community strategic guidelines on cohesion, OJ 2010 No. L291/11.
20. Article 6(1)(e), European Parliament and Council Regulation 1080/2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation 1783/1999/EC, OJ 2006 No. L210/1, p. 5.
21. European Commission, European social fund, above n.24, p. 4.

Харитонов Р. Ф.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного
та європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

СПІВВІДНОШЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ ТА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

У вітчизняному дослідницькому та освітньому просторі останній час ознаменувався інтенсивними зусиллями з освоєння і поглиблення досліджень у сфері порівняльної політології. Будучи

за своїм характером політичною науковою та навчальною дисципліною, порівняльна політологія тісно пов'язана не тільки з гуманітарними науками, але й з юридичними, однією з яких є порівняльне правознавство та її складова частина – галузева юридична компаративістика.

В основі такого взаємозв'язку і взаємодії лежать загальні теоретико-методологічні основи і єдиний методологічний інструментарій. Як же співвідносяться порівняльна політологія та галузева юридична компаративістика? Відповідаючи на це запитання, необхідно зазначити, що порівняльна політологія – це наука, що займається вивченням усього різноманіття політичного світу, іменованого політикою у порівняльно-правовому аналізові. У полі зору дослідників-політологів знаходяться загальні закони розвитку політичних явищ, інститутів і установ, питання політичної влади, політичної системи, політичної ідеології, політичного режиму, політичних відносин у порівняльно-правовому ракурсі, тоді як предметом вивчення галузевої юридичної компаративістики є сукупність знань про правові системи (галузеві) сучасності, їх історію та закономірності розвитку. Компаративісти-галузевики досліджують головним чином норми права, правові системи, правову ідеологію, правову культуру, правовідносини у різних сферах життєдіяльності, державні інституції. Таким чином, ступінь взаємозв'язку порівняльної політології та галузевої юридичної компаративістики обумовлена їхнім спільним предметом – державою і правом, які досліджуються разом з виникаючими на їх основі явищами, інституціями, але не тільки під кутом зору галузевої юридичної компаративістики, але й порівняльної політології.

Як і між іншими компаративістськими науками, між порівняльною політологією та галузевою юридичною компаративістикою є загальні теоретико-методологічні основи та методологічний інструментарій. Перш за все, мова йде про порівняльний метод, який є базовим як для порівняльної політології, так і для галузевої юридичної компаративістики.

Нерозривний зв'язок порівняльної політології та галузевої юридичної компаративістики має прояв у взаємному розширенні та доповненні предметного поля і змісту обох дисциплін. Це стосується, наприклад, питань розуміння держави і державного механізму, проблем визначення політичної влади, співвідношення політичного і державного режимів, форм і функцій держави, співвідношення держави, політичних партій і регулюючих їх діяльність норм права.

Незважаючи на значне споріднення, наявне між порівняльною політологією та галузевою юридичною компаративістикою, слід зазначити, що вони мають між собою відмінності, пов'язані з предметом досліджень. Так, якщо галузева юридична компаративістика вивчає основні правові системи світу (наприклад, кримінально-правові системи), то порівняльна політологія вивчає політичні системи світу.

Далеко не всі розділи порівняльної політології є цікавими для юриста. Зокрема, великий інтерес для юриста являє собою порівняльний аналіз діяльності політичних партій, порівняльний аналіз політичних систем, політичної культури, яка багато в чому співзвучна проблематиці порівняльного аналізу правової культури тощо.

Останнім часом розширюється предметне поле порівняльної політології. Йдеться про транснаціональний вимір сучасної світової політики. Найважливіші зрушення на цьому рівні зводяться до такого: «закріплення де-факто в якості легітимних учасників світових відносин недержавних і наддержавних акторів зі своїми специфічними інтересами і позиціями – від транснаціональних корпорацій та неурядових організацій до суспільно-політичних та інших рухів, груп інтересів і навіть окремих індивідів (цих нетрадиційних учасників світової політики нерідко називають транснаціональними акторами); формування і розвиток самостійної, що володіє власними закономірностями, сфери активних транснаціональних взаємодій і взаємозв'язків; становлення і в се більшу різноманітність транснаціональної порядку денного світо-

вої політики, глобальної за своїм охопленням, що знаходиться «по той бік» звичної проблематики міждержавних взаємодій; поява невідомих раніше, нетрадиційних каналів і інструментів транснаціональних взаємодій, включаючи нові інформаційні та комунікаційні технології, мережеві механізми, зовнішній, міжнародний вплив на політику окремих держав, вихід внутрішніх регіонів держав на міжнародний рівень та ін.» [1, с. 116-117].

Оскільки галузеву юридичну компаративістику цікавлять не тільки національні правові системи, але й наднаціональні і міжнародна правові системи, то безумовно, це ще один аспект взаємодії між галузевою юридичною компаративістикою і порівняльною політологією.

Література:

1. Мельвиль А. Ю. Еще раз о сравнительной политологии и мировой политике / А. Ю. Мельвиль // Политические исследования (ПОЛИС). – 2004. – № 5. – С. 116–117.

Корнієнко Г. П.

*аспірант кафедри філософії Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В МУСУЛЬМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ

Безперечно, права людини в сучасному світі – потужний пласт загальнолюдської культури. Без його освоєння неможливо оцінювати всю систему складних політичних, соціальних, економічних, правових, міжнародних відносин. Необхідно враховувати, що в сучасних умовах перед філософією права стоїть завдання вивчення цілісності всесвітньої правової історії, по-перше через виявлення схожих і співпадаючих рис, властивих різним правовим цивілізаціям (різноманіття в єдності), по-друге, через усвідомлення того, що кожна з них стала своєрідною формою розвитку певних граней права як культурно-історичного явища (єдності в різноманітті). При такому методологічному підході важливе

значення набуває розкриття особливостей мусульманської правової культури і розуміння її історичної ролі, яка не просто виявляє, але і визначає соціально-правову зв'язаність з іншими правовими цивілізаціями як їх загальнолюдський вимір [6, с. 31]. Ісламська цивілізація дотримується геоцентричного принципу в питаннях світогляду, пояснення механізмів історичних і політичних процесів, де в основі світобудови перебуває трансцендентна воля, якої людина повинна підкорятися, тоді як Західна цивілізація використовує антропоцентричний принцип, де в центр світобудови поставлена сама людина, що підкоряє собі сили природи і суспільства, а її права як особистості займають пріоритетне місце в шкалі цінностей. Мусульманської культури властиво досягнення істини інтуїтивним шляхом, тоді як західна йде до неї, використовуючи метод раціоналізму, визнаючи істинним лише те, що підвладне розуму і волі [1, с. 82-83]. Мусульманське суспільство, ісламська цивілізація живе за своїми принципами реалізуючи свої духовні цінності в релігії і праві. Ідеальний тип держави, суспільства і людини передбачає їх об'єднання на основі фундаментальних принципів ісламу, головна особливість якого в тому, що це не тільки віра, а й система життєвих цінностей, соціальних і міжособистісних відносин. Характер ісламської цивілізації зумовлює весь хід правового розвитку мусульманського суспільства і визначає так само генезис ісламського права як культурного феномену. Сформована мусульманська правова культура є смисловим тлом дії ісламського права яке слід розуміти як не тільки чисто ісламське релігійне право, але і все правове, що відбувається в країнах де державною або панівною релігією є іслам. Коли ісламська цивілізація в процесі свого розвитку включила в свою структуру права людини, вона говорила про «права мусульманина», а не про права людини взагалі. Тобто мова йшла не про абстрактну, стандартизовану «середню» людину, а про людину яка існує і діє в певних рамках ісламу.

Прийнято вважати, що якості ведучої категорії в ісламському праворозумінні виступають не права а обов'язки людини. На-

приклад, закріплений в Корані принцип свободи комерційної діяльності – «Але дозволив торгівлю Аллах, а лишок заборонив» (2: 275) [3], – в якому праву займатися підприємництвом протистойть лише один основний обов'язок – уникати лихварства. Але більшість західних дослідників ісламського права не настільки однозначно сприймають таку позицію. Відзначаючи націленість ісламу на закріплення, насамперед, обов'язків, вони звертають увагу і на іншу його сторону. Так, Р. Давид підкреслював, що шариат заснований на ідеї зобов'язань, покладених на людину, а не прав, які вона може мати. Разом з тим, він помічав, що ісламське право містить дуже мало імперативних положень і надає широкі можливості вільної ініціативи [2]. На думку іншого знавця ісламського права Й.Шахта, ісламське право відрізняється подвійністю. З одного боку, воно є всеохоплюючої системою релігійних обов'язків, а з іншого – носить яскраво виражений приватний, індивідуалістичний характер і, в кінцевому рахунку, являє собою суму персональних привілеїв і індивідуальних обов'язків [7, с. 1-4]. У спробі вирішення виниклої розбіжності не можна не погодитися з поглядом Л.Р. Сюкіяйнен, який вважає, що твердження про те що провідною категорією для ісламу виступають не права, а обов'язки людини, потребує корегування. Автор вважає, що головною характерною рисою ісламського підходу є підпорядкування людини в її зовні вираженої поведінці волі Аллаха. Причому звернена до мусульманина вимога в будь-яких умовах повина діяти у відповідності з шариатом, які уособлюють заповіді Аллаха, аж ніяк не завжди означає превалювання обов'язків над правами [5].

25 вересня 1969 на конференції глав мусульманських держав в Рабаті з метою забезпечення ісламської солідарності в соціальній, економічній і політичній сферах була заснована міжнародна організація ісламських країн (до 2011 року називалася – Організація Ісламська конференція(ОИК). У 1983 р. держави – члени прийняли Дакскую декларацію з прав людини в ісламі, проголосивши, що фундаментальні права і свободи людини – невід'ємна частина ісламської релігії. Ісламська концепція прав людини

спирається на Коран і Сунну, де основні права і свободи були декларовані Пророком Мухаммадом під час прощальної проповіді. 5 серпня 1990 року була схвалена Каїрська декларація з прав людини в ісламі. В основних положеннях ісламської концепції прав людини закріплено: правовірні абсолютно рівні; кожен мусульманин має право вимагати від держави поваги своїх основних прав; взаємна відповідальність суспільства і індивіда; індивід не є суб'єктом міжнародного права на відміну від ісламської держави. В декларація, зокрема, підкреслюється, що «дотримання прав людини в ісламі перетворюється в акт поклоніння, а порушення – в огидний гріх кожної людини окремо» [4]. Держава повинна забезпечити права мусульман, які можуть бути обмежені в інтересах мусульманської громади, зміцнення обороноздатності країни. У конституціях практично всіх мусульманських країн поряд з проголошенням рівності громадян часто робиться застереження, що ці норми повинні застосовуватися відповідно до шаріату. Такої позиції дотримується Мухаммед аз-Зухейлі, автор самого ґрунтового дослідження прав людини з ісламських позицій. На його думку, з ісламської точки зору, про реалізацію прав людини можна говорити лише тоді, коли мусульмани дотримуються норм шаріату. Відступ від цієї умови виправдано тільки об'єктивною необхідністю поступового втілення зазначених норм на рівні позитивного законодавства тієї чи іншої країни, звичайно, за умови щирого прагнення влади послідовно проводити таку правову політику [2].

Таким чином, можемо стверджувати, що мусульманська правова культура як частина світової правової культури впливає певним чином на різні галузі правової життя в різних країнах світу. Значення «мусульманське» в контексті розуміння прав людини носит не географічний, не релігійний, не національний, а цивілізаційний і культурно-правовий характер, а в основі ісламського права лежать релігійно-моральні норми, які при цьому є юридичними нормами. В ісламській мусульманській правовій культурі, з одного боку, надається значення правам, свободам і бажанням

людей, а з іншого – беруться до уваги інтереси всього суспільства. Тому трапляються колізії між нормами міжнародного права, в основі якого лежать цінності західної цивілізації і нормами ісламського права, де норми міжнародного права стають непридатними у відповідній ісламській державі. Однак слід прагнути до гармонізації цих двох цивілізаційних систем з метою створення універсальної системи права при збереженні за ісламським правом його імперативності, але на рівні виконання зобов'язань, які прийняла відповідна ісламська держава.

Література:

1. Василенко И.А. Политическая глобалистика: Учебное пособие для вузов. М.: Логос, 2000. 360 с.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право). М., 1967. 496 с.
3. Иванов Н.А. Социальные аспекты традиционного ислама // Азия и Африка сегодня. 1982, № 3. С. 6–10.
4. Каирская декларация прав человека в исламе [online] Доступно: <http://cidct.org.ua/kairskaya-deklaratsiya-o-pravah-cheloveka-v-islame-3/>
5. Сюкияйнен, Л.Р. Ислам и права человека в диалоге культур и религий. М.: ООО «Садра», 2014. 212 с.
6. Философия права. Курс лекций. Том 2 : учебное пособие / М.Н. Марченко, отв. под ред. Москва : Проспект, 2015. 512 с.
7. Joseph Schacht: An introduction to Islamic law. VIII, 304 pp. Oxford: Clarendon Press, 1964. 48 s.

Зміст

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА.....	3
--	---

Секція 1

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Бехруз Х. ИСТОРИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ АФГАНСКОГО ПРАВА	5
Аракелян М. Р. ПРАВООЗАЩИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ: ЭВОЛЮЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ ...	8
Єфремова Н. В. ІДЕЯ «СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ ЄВРОПИ» В ПРОЕКТІ РЕОРГАНІЗАЦІЇ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ АУРЕЛА ПОПОВИЧА	12
Попусенко Л. О., Капустіна Н.Б. КОМУНІКАТИВНА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА : АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ІДЕЙ	17
Смазнова І. С. ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ	22
Горяга О. В. ІДЕЯ УТВОРЕННЯ ФЕДЕРАЦІЇ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ, ЛИТВОЮ ТА УКРАЇНОЮ В ГАДЯЦЬКОМУ ТРАКТАТІ 1658 РОКУ.....	27
Шевчук Я. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ОДЕСИ ПРОТЯГОМ ХІХ СТ.....	31
Остапенко Т. О. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ П. СКОРОПАДСЬКОГО: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	35
Шершенькова В. А. ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.	39
Угненко Т. В. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ В УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	43
Кансінберг-Сандул О.К. СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ....	46
Ченкова К. П. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВНО-ВИПРАВНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ДІТЕЙ (ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.).....	51
Якименко І. В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДИСЦИПЛІНАРНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (ХVІІІ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)	57

Секція 2 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Андрейченко С. С. МІЖНАРОДНІ ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	61
Чайковський Ю. В. МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ	64
Войтович П. П. ЧИ Є ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВИБОРОМ?	68
Ashykhmin I. M. THE FORUM SHOPPING DOCTRINE AND ITS APPLICATION IN INTERNATIONAL INVESTMENT DISPUTES	72
Белогубова О. О. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА	75
Грушко М. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ	80
Львова Є. О. ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНЕЗУ ПРАВОВОЇ ДУМКИ ЩОДО МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ГЛОБАЛЬНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	86
Мануїлова К. В. ЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЗАПОРУКА МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ	90
Жебровська К. А. ПРАВО НА ОСВІТУ У СИСТЕМІ ПРАВ МІГРАНТІВ	93
Пасечник О. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ	97
Рябошапченко А. О. ГЛОБАЛЬНА УГОДА ПРО МІГРАЦІЮ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОПРАВОВИХ АКТІВ З УРЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ	100
Федорова Т. С. РОЛЬ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	104
Мануїлова А. І. ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЯ В КОНТЕКСТІ БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ	109
Лакарова Г. А. МІЖДЕРЖАВНІ СКАРГИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ	112
Мазуренко В. В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ П. Є. КАЗАНСЬКОГО ДО ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	117

Капустін А. В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ВІЙСЬКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	121
Сорока І. О. ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ У СПРАВІ КЕБЕ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ.	127
Довженко О. Ю. СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ.	131

Секція 3 ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО І ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОВИЗНАВСТВО

Вітман К. М. ПЕРЕДІСТОРІЯ ВИХОДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	136
Аніщук Н. В. ГЕНДЕРНО-ПРАВОВІ РЕФОРМИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.	141
Dr. Bruce Leimsidor EU ELITES AND THE MULTICULTURAL SOCIETY.	145
Kutluhan Bozkurt THE CHALLENGES OF TURKEY-EU RELATIONS	149
Сурілова О. О. СПІВРОБІТНИЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ В СФЕРІ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЇ ТА ІНІЦІАТИВИ	158
Чистякова Ю. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМОГА В САМОГУБСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ	163
Форманюк В. В. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ	168
Селезньов В. Є. ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СУДУ ЄС	171
Ромашенко В. А. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.	175
Дронов В. Ю. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТУПУ ДО ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	180
Гриб А. М. ПРАВОВИЙ ПУРИЗМ В СУДОВИХ РІШЕННЯХ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ.	183

Zaporozhchenko A. O.	
THE EU'S PUBLIC HEALTH POLICY	188
Харитонов Р. Ф.	
СПІВВІДНОШЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ ТА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ	193
Корнієнко Г. П.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В МУСУЛЬМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ	196

Наукове видання

**КОНГРЕС МІЖНАРОДНОГО
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА**

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

19 квітня 2019 року

Видавник ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.

Тел. +38 050 7775901

+38 048 7959160

e-mail: fenix-izd@ukr.net

www.fenixbooks.com